

GUBCSI LAJOS

**MAGYAR PARASZTSÁG
A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN**

Gubcsi Attila: Nyáj nélkül

GUBCSI LAJOS

**MAGYAR PARASZTSÁG
A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN**

*Szívből készült könyvet
ajánlok szeretettel. Gubcsi*

**Kiadja a GL-4 Kft.
Budapest, 2002**

*Ez a könyv az én személyes tiszteletem a magyar parasztságnak.
Ahonnan jöttem. Az erőm forrásának. Ez iránti köszönetemként a kiadás egyedüli mecénása
szerettem volna lenni. Jólesik és hálás vagyok, hogy megtehettem.*

A címlapon Asszonyi Tamás szobrászművész kisplasztikája látható.

Köszönet a fotókért A Magyar Művészetért díjazott fotóművészeinek, †Gink Károlynak, Korniss Péternek, Kunkovács Lászlónak, Olasz Ferencnek, Szabóky Zsoltnak, valamint Czenthe Ferencnek és Dormán Lászlónak

Külön köszönet az ezen album számára rajzolt grafikákért Gubcsi Attila festőművésznak.

Gubcsi Lajos: Magyar parasztság a Kárpát-medencében

Kiadja a GL-4 Kft., Budapest, 2002

© **Dr. Gubcsi Lajos**

Szerkesztő: Gubcsi Anikó

Tördelőszerkesztő: Madanec Erzsébet

Készült a Gyomai Kner Nyomda Rt-ben,
a nyomda alapításának 120. esztendejében
Felelős vezető: Papp Lajos vezérigazgató
Telefon: 66/386-211
<http://www.lang.hu/gykner.nyomda>
E-mail: gykner@lang.hu
E-mail: knergyoma@bekes.hungary.net

ISBN 963 00 9761 3

„És te örökbérletül, vagyis szegénységből és kapzsiságból földet, fűvet és vizet adtál.” (Képes Krónika)

*„Másnap, kezében görbebottal/ Mert hívja a harang új kenyérre
Végigkopog egy üzenetet/A megváltó Isten nevére.”*

(Vári Fábián László)

Gubcsi Lajos

MAGYAR PARASZTSÁG A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

I. A tanyán

II. Erdély

III. Határtalanul. Felvidék, Kárpátalja, Délvidék

Gubcsi Lajos: Ők a mi Atyánk

Láttam minden tavasszal színesre kinyílni a sziket. Kizöldellni, nyájat, csordát táplálni, majd kiégni, kifehéredni, megadni magát. Hogy újrakeljen.

Láttam a parasztembert a szikesen. Minden perce a kemény remény, ő a remény maga: hogy holnap, jövőre minden újraindul. Csak most rossz, ha rossz.

Láttam visszafelé ezer év parasztcárákat a mai tanyasi arckokban, mikor még gyerek voltam. Ők adták ezt a népet, az országot, a kardot és a kaszát, a becsületet és a hazát. Ők küldték fel a fiaikat – tudom. Tehetséges gyerekeik ma is ezrével, százezrével gyarapítják a nemzetet a legodaadóbb munkával, zseniként a költészetben és a szobor követ kalapálva, kiemelkedő matematikusként és a politika ütőerénél. Küzdő parasztyerekek a film és színház, a közgazdaságtan és a zene lüktetésében, mindhalálig, mint apjuk a földeken. Parasztnak, magyar parasztnak lenni a Kárpát-medencében ma is, mint ezer éve mindig – hallgatag dicsőség. A mindenkori múlt-urak és korabeli hitványok mindent megpróbáltak, hogy Szomorúan Hallgass legyen a neve. A nincs az övé, az minden, abból sok van, elég legyen hát.

Felküldték lányaikat, mindenkinek hiszékenyeket, hazug szóval feltekerhető ártatlanokat, tűzről pattant elpusztíthatatlanokat, új nemzedékek, méltán híres új generációk szülőit; s persze sok-sok elbukottat. Lakótelepek kiürült tekintetű árváit, anyákat aszfalton száradva.

Elküldték így hát a városba a magot. A termést az Úrra bízták, a vak szerencsére, a kiapadhatatlan szorgalomra. Az utóbbi fél évszázadban soha nem látott erővel küszött fel a paraszti inda a kies kőrengetegbe. Elsorvadni – és, vagy, étellel telíteni azt.

Elküldték üzenetüket, amit a város addig soha nem hallott: elég volt, hogy a jó az úri, s a paraszt bitang; hogy ha így volt ezer évig, jó lesz ezután is. A paraszti öntudat a XX. század nagy keltetője. Felkelője – némán. Lábhoz tett haraggal, kézbe vett sorssal.

És elküldték követelésüket, amolyan magyar paraszti módra, kissé lesütött szemmel: „a gyerekeinkkel már nem fogjátok ezt csinálni”.

És a gyerekeik már tudják ezt. Nincs egyetlen olyan mély és erős, szívós gyökér sem a mai magyar társadalomban, mint a paraszti.

S persze a parasztság sorvad közben, szárazon fásul a gyökér utánpótlás nélkül. Egyre kevesebben vannak, de még mindig ők a nemzet legálhatatosabb ereje. Pedig hányszor verték szét.

S egyszer sem tudták. Talán most, most azért sikerülhet, ez alatt az utóbbi 50 és a következő 5 év alatt. Mi marad?

„Hivogatja a síp,
Nyomor eldobolja:

Úgy elfogy a magyar,
Mintha nem lett volna.”

Ady Endre Werbőczire haragvó sorait is idézi e könyv. Ma is írhatná ezt valaki, egy nagy költő, aki most éppen nincs is talán; aki képes volna aggódni fajtajáért, nem félne a gúnytól: csizmás csak ő is.

Pedig fogy a magyar. S fogy a magyar paraszt nemzetalkotó ereje, tudata is. Most éppen ebből lökték ki, a fontosságából. Most csak gép, aki szánt, vet, alamizsnáért áll sorban az államánál és azon keresztül a ködös Uniónál, minden mai magyar hivatalos hivatkozások legködösebbjénél.

„Hátha kenyér nő idegen igán.
Lassan ügetnek, barnák s csontosak,
Csöpp cókókjuk gunnyaszt a taligán.
Fönn felhők lágy batyui bomlanak.

S sziszeg a por, rájuk locsog a sár –
na, ki ad nektek munkát, kenyeret?...
Tétova szűnyog sír és a határ
száraz szemekkel magába mered.”

József Attila *Határ* című verse is sokat mondó része e díszalbumnak. 1932. Most 2002. Mennyi minden változott! – sóhajtanak fel a boldogok. Változott itt egyáltalán valami? – kérdezem én; abszolúte persze igen; minden több, nagyobb, gazdagabb, gyorsabb. De relatíve? A pökhendi nagyvárosból, az ország központjából jön ugyan hébe-hóba a vállveregető részvét, „istenuccse”, „regionális alközpontok”, „komámbátyámuramapám” és „napámángyomnéném”, hű!, sok más selypítő szó és sziszegő szósz, nagy-nagy elvi megbecsülés... csak a haladás kicsi. Tőke veri a kicsi paraszt törekeny termetét, már most is, de lássuk csak nemsoká. Jön, eljön, veri. És ha már kellően keserűek vagyunk, ha már elég volt a rosszból, hívjuk el hozzánk Kányádi Sándort, 1974-ből:

az esti folyó illatát
aratás idején
a küküllő esti illatát
aratás idején
s egy marék vizet
hogy arcom visszamosdjam (Kányádi Sándor: Vágy)

Mert bármily keserű is a magyar parasztember élete, múltja és hányaveti jövője, az arca tiszta, a szava tiszta. Tiszta a keze, átvitt értelemben is. Tiszta lélek, egy marék víz. Ennek állít emléket ez a díszalbum.

I. A tanyán

Gubcsi Attila: Kiskun legény

„Feldedet adtad fejér lovan...”

A XIV. század közepéről való, a magyar Anjou-korból származó *Képes Krónika*-ban és vele egyezően az *Óbudai Krónika*-ban a következőkről van szó. Árpád fejedelem követeket küldött a szláv Svatoplukhoz, és követei látták, hogy a föld termékeny, a víz jó és a legelők kitűnők. Ezek után újabb követség ment a szláv herceghez: visszaküldték ugyanazon követet és neki nagy fehér lovat küldtek arabiai arannyal aranyozott nyereggel és aranyos fékkel a földjéért. A követ a hercegtől kérte a földet, füvet és vizet. A herceg pedig mosolyogva mondta: „Legyen annyijuk, amennyit akarnak ezért az ajándékért.” S a követ visszatért az övéihez... Akkor más követet küldtek a herceghez s ennek azt a meghagyást üzenték: „Árpád az övéivel azt mondja neked, hogy ezen a földön, amelyet tőled megvettek, semmiképpen ne állj tovább, mert földedet megvették lovon, füvedet féken, vizedet nyergen. És te örökbérletül, vagyis szegénységből és kapzsiságból földet, füvet és vizet adtál.”...

Árpád magyarjai

A Kárpát-medence sorsát ezer évre meghatározó fordulat: Árpádnak és népének honfoglalásához, majd a magyar királyság megszervezéséhez. A honfoglalók olyan tájakra érkeztek, amely tízezer éveken át vált megművelt földdé: az újkőkor óta művelték, nemcsak kenyérgabonát termelt, hanem bort és kerti növényeket is. Állatvilága is változatos és gazdag volt, amit Keletről érkező új s újabb frissítés tett szívóssá... Ezt a tájat özönlötték el Árpád hadai, s itt találkoztak a korábban idesodródott magyarokkal (Anonymus székelyeivel).

Árpád magyarjai „nagycsaládokban” éltek... A szlovéniai, göcseji, palóc magyaroknál mind a mai napig él ennek a szervezetnek az emléke. Egy-egy család két-három nemzedéke együtt gazdálkodik a közös vagyonnal, s mindenki aszerint részesedik abból, amilyen munkát végez. Szigorú rangsor alakul ki ennek megfelelően mind a férfiak, mind a nők ágán. Az egész család feje férfi, de a nők irányítását a felesége végzi. Amikor a család túlnépesedik, akkor „kenyértörésre” kerül sor – a szétválás jelképeként a családfő egy lepénykenyeret annyi darabra tör, ahány részre oszlik a család –, s akkor kezdetét veszi a kiscsaládokból, két-három nemzedéken át, az új nagycsalád megalakulása. Ennek megfelelően egyes nagycsaládokban 6-40 fő egyesül...

A női sírokban mindig sokkalta szebb, drágább lószerszám rejlik, mint a férfiakéban. Ennek magyarázatához is néprajzi megfigyelések segítenek hozzá. A lovas népek-

nél a menyegzői ajándékok legszebbje a menyasszony lovának szerszámozása. Ezt csodálják, ennek támad híre. Egyes vidékeken (például az erdélyi Kalotaszegen) még a közelmúltban is szokás volt, hogy a halott asszonnyal temették a kelengyét is. Ezer évvel ezelőtt is ezt tették. Nem lehet meghatottság nélkül nézni azokat a férfi sírokat sem, ahol a kengyeleket, a zablát, a hevedercsatot a fej körül találjuk. Annyit jelent ez, hogy a szerszámozott nyeret a halott feje alá tették (mint az alföldi pásztorok, akik nyereggel a fejük alatt aludtak a csillagos ég alatt).

Földművelésünkről

A nemzeti büszkeségnek eszményképe lett a fényben, nemes prémekben és szövetekben pompázó lovas magyar. Állandóan idézték Gardizit, aki azt írja a magyarokról, hogy: „Szemrevaló és szép külsejű emberek, nagy testűek, vagyonosak és szembetűnően gazdagok, amit kereskedelmüknek köszönhetnek. Ruhájuk brokátból készült. Fegyvereik ezüsttel vannak kiverve és gyönggyel berakottak.” Hogy ismerték-e a földművelést a honfoglalók, vagy csak a helyi szláv szolganépektől tanulták meg? – a vitákban mindig a „magyarok” szerepelnek, holott valójában voltak „lovas előkelők” és voltak földművesek! Nem lehet a magyarságról, mint osztatlan egészről beszélni, s ezen belül kiokoskodni, hogy hogyan lett a nomádból földműves. Kézai Simon így próbálta magyarázni nemes és nem nemes viszonyát. „Aki pedig elégséges ok nélkül a (hadbahívó) parancsot semmibe vette, azt a szcítiai törvények értelmében karddal kettéhasították, vagy törvényen kívül állónak nyilvánították, vagy közszolgaságba taszították. Válaszfalakat magyar és magyar között csak efféle bűnök és kihágások emeltek. Egyébként pedig, mivel az összes magyar egy apától, egy anyától származott, hogy mondhatnánk az egyiket nemesnek, a másikat nem nemesnek, hacsak nem ily bűnökért elmarasztalva jutottak volna szolgaságra.” Ez lehetetlenség, hiszen az Árpád-korban is a földművesek számban sokszorosan felülmúlták a nemeseket, ennyi parancsmegtagadót pedig nem képzelhetünk el. A földműves nem lovaskatonából, nem nomádból lett. Feltehető, hogy a Kárpát-medencébe Árpád népével együtt érkeztek az onogurmagyaroknak az őshazában maradt törzsei, a földműves magyarok is. Későbbi példával élve, helyzetük olyan volt, mint a Havasalföldről betelepedett kun kenézeké (például a Hunyadi család ősei) és a magukkal hozott földműves-pásztor vlach népeké. Törvényünk van (László 1:19), hogy a falvak ne költözzenek messze a templomtól. Ez a rendelkezés a föld kimerülése miatti költözködésről szól.

Olasz Ferenc: Dés környéke

Az állattartásról

A magyar köztudatba mélyen beleivódott, hogy a hortobágyi és a bugaci rideg pásztorkodás honfoglalás kori örökségünk. Győrffy István *a Nagykunsági Krónika* című művében így ír erről: „...a szilaj ménes, gulya, konda szünes-szüntelen künn legelt, télire sem verték szét... A vad nyáját terelni nem lehetett. Ott vertek állást, ahol az éjszaka rájuk szakadt. A pásztorok tehát állandó kunyhót nem is építettek, legfeljebb este valami kis enyhelyet rögtönöztek, ezt is csak télen, egyébként szabad ég alatt tartózkodtak... Volt olyan szilaj pásztor, aki harminc esztendeig nem fordult meg a városban...” A köztudatban a pásztor lett a szabad ember megtestesítője. Valahogy így képzeltek el sokan a honfoglalók életét, ez azonban tévhit! Az alföldi pásztorkodás csak évszázadokkal később, a török világban elpusztásodott legelőkön keletkezett. A honfoglalók pásztoreletéről idézzük fel Ibn Ruszta és Gardizi szavait: „Sátraik vannak és együtt vonulnak a takarmánnyal, valamint a zöld vegetációval...”

Az idegenbe vezetett hadjáratok – kalandozások – világosan mutatják, hogy lovaink hideget, meleget, szomjúságot tűrő, kitartó állatok voltak, amelyeket az istállózás nem kényeztetett el. Lovainkat Hankó Béla igen szemléletesen mutatja be: „kis és száraz fejű, tüzes szemű, száraz csánkú, és acélos izmú, átlagban csak 140 cm-es marmagasságú állatok voltak.” Ehhez Matolcsi János, aki a temetőfeltárásainkon előkerült csontjaik tudós magyarázója volt, még a következőket fűzte hozzá: „az a tény, hogy a magyar lovak a középkorban kiválóak voltak, őseink nagy hozzáértéséről és tenyésztői munkájuk magas színvonaláról tanúskodik. Érdekes ezt hangsúlyozni, mert a magyar ló származásával kapcsolatban a hazai közvéleményben olyan nézet kerekedett felül, mintha jó hírnevét valamiféle nemes őznek köszönhetné... a magyar lónak éppen úgy, mint a többi fajtájúnak is egyetlen vad őse az eurázsiai vadló volt.”

A hitvilág

... Az egyik legutóbbi összefoglalás nyomán éppen csak felsorolva keleti hagyatékunkat, a következőkre bukkanunk: az ördög mint teremtmény (demiurgos), a világ teremtése a tengerből felhalmozott homokból, a nap és a hold elrablása és megszerzése, a föld a cethal hátán (Adynál is felmerülő néphagyomány), pünkösdi királyság, a lóversenyek, a bikafékezés, a birkózás, a táltosparipa (gyakran 6-7-8 lábbal), a hősök birkózása (mind mélyebben vágja az ellenfelet a földbe), az ember alakú, sokfejű sárkány, a vashegy a világ tetején. Az ilyenféle mesebeli meg-

szólítások: „köszönd, hogy öreganyádnak szólítottál” vagy „hol volt, hol nem volt”. A táltoshit maradványai a meséinkben és talán az óeurópai (ugor?) siratóénekek...

Középkori templomainkban nyomára bukkanunk a fény és árnyék, a jó és a gonosz küzdelmének. Ez az általános eurázsiai hit mellett főként a perzsa hitvilágban találja meg pontos párhuzamát (emlékezzünk perzsás viseletünkre!). Szent László (a fény) és a kun (a sötétség) keresztény köntösben folytatják harcukat templomaink északi falán. A két sebezhetetlen (vagy a sebet semmibe vevő) hős küzdelmét az elrabolt leány dönti el. A haláltalan hősök küzdelmébe bekerül a női nem.

Az tehát, amit Kálmány Lajos a Boldogasszony személyében ismert fel. Ezek után nem meglepő, ha a *Vatikáni Legendárium*-ban a megmentett lány helyén a Boldogasszony jelenik meg. Újabban a csíki székelyeknél és a csángóknál is nyomát találták az istenasszonytiszteletnek a „Babba” holdasszony és a csíksomlyói Mária-kultusz egybefonódásában. Boldogasszonynak az egész magyar népnél meglévő tisztelete láttán, nem véletlen, hogy István király az országot Szűz Mária védelme alá helyezte.

Mindezekre a tényekre figyelve határozottan el kell utasítanunk azt az újabban divatba jött feltételezést, hogy a magyar „ősvallás” a samánhit lett volna. Kétségtelen, hogy a magyar táltos alakjában vannak olyan jegyek, amelyek a belső-ázsiai samanizmus emlékeivel egyeznek. Közös jellemzők például a foggal való születés, a felesleges csont, az állatalakban való égi küzdelem, ám a táltos nem gyógyít, nem emelkedik az ég egymás fölé helyezett rétegezett tájaiba, nem ejti magát dobszóval vagy itallal révületbe, nem keresi meg a bűnösöket, lopott tárgyakat.

Nem éjszaka űzi mesterségét, hanem napvilág mellett. Az a felfogásunk, hogy a samánhitben nagy szerepet játszik a különböző mérgező anyagok által felidézett látomásvilág, de ilyenféle nyomokat táltosainknál nem találunk...

A táltosok szerepe egybemosódott a jó s a rossz kettőségének hitével (fehér és fekete táltos), a rossz legyőzésénél ugyanúgy szerepet kapott az Achilles-ín elvágása, akárcsak Szent László és a kun küzdelmében. Írott hagyományainkban igen korán nyoma van táltosainknak. Először 1046-ban ismerhetünk rá, amikor is a Péter király ellen felkelt „pogány” lázadók vezére, a békési Vata „fejét megberetválván és hajából pogány módra három csimbókot eresztvén, elsőnek ajánlotta magát a magyarok közül az ördögnek...”

(*Részletek László Gyula: Múltunkról utódainknak című művéből, Püski Budapest, 1999*)

Az ősmagyar csillagos ég

... föltalálható az ős magyar égen a mitológia magasabb megnyilatkozása is. Megvan még itt, de természetesen nagy elhagyatottságban, a magyar pogány világ mennyország, a mesék prózájában megénekelt szép tündérbirodalom is.

Az Északi szivárvány, másik régi nevén: Éjjeli kegyelet, amit ma tudatlanul Tejútnak mondunk – az Országútja ezen mennyei tündérországnak. Diákok, tudákos emberek, vagy német papok ejthettek meg abban, hogy az nem Országút, régi mennyországunk országútja többé, hanem Tejút. De öregapáink nem fogták így hívni, hanem nevezték az Éjjeli szivárvány (ez is csak út) néven kívül: Hajnal hasadéknak, Kerek udvarnak, Fejér ároknak, Fejér köznek, Tündérek útjának, Hadak útjának.

Székely monda a Hadak útjáról: „Megfogyott népével hátrált Csaba, hogy az elveszett haza visszaszerzésére ázsiai rokonaival együtt térhessen vissza, s Etele szent kardját a kerek tenger habjaiban tisztára mosván, annak bővös erejét visszaadja. Erdély véghatáránál örködni hagyta a székelty. Elváláskor áldoznak és megesküsznek, hogy fenyegető veszedelem idején segítséggel fordulnak vissza a világ végéről is. Ám alig haladnak a havas aljáig, máris fölkerelkedik a körülakó népség a maroknyi székelty ellen. De megrendül a föld, megrázkódnak a fenyük koronái, s hírül adják a távozóknak társaik veszedelmét, a hadak egy része visszafordul és szétszórja az ellenséget. Egy év múlva ismét megirigylük a völgy lakói a székelty nyugalmát, s fenyegetik seregeikkel. De a patak sikoltva szalad a folyamba, a folyam a tengerbe, hírt visznek, a segély nem késik és a székelty ismét mentve lőn. Három év múltán új nemzetségek veszik ismét körül a székeltyt. Élethaláltusára megy a dolog. Már a szellő nem érte volna utól a Görögországba távozottakat, de a puszták viharának szárnyaira ülven, megtalálta őket messze délkeleten s harmadszor is győzelemre segítik feleiket. Sok idő telt le, a fiatal diófák megöregedtek, a fiatalok kezéből unokáikéba került a fegyver. A határörökből nemzet, az őrhelyből haza lett, a székelty sokáig nem merte támadni szomszédja; de ez nem tartott örökké... Megszámlálhatatlan a támadók serege... a székelty ingadozik... Csaba rég elhunyt. De a székeltyek járó csillaga nem szunnyadoz és megemlékezve az áldomásra, lobogva viszi a hírt a földről az égi csarnokokba. Már itt lenn az utolsó csata készül: maroknyi nép az ellenség árjával szemközt, midőn egyszerre paripák dobogása és fegyverzöreje hallik, s fényes hadak némán vonulnak az égen fölfelé. A testvérek, kik a baj idején már háromszor nem késve jöttek, negyedízben sem maradnak el.

Mint hallgatag szellemek, hosszú sorban vonulnak a csillagos égen végig s leszállnak ott, hol a havasok a kék égig emelkednek. Nincsen halandó, aki megállhatna a sebezhetetlenek előtt. Rémület szállja meg a tenger ellenségét, s futnak mindenfelé. Azóta áll a székelty háborítatlanul s nemsoká véget ér hű örködése... A fényes hadak ösvénye pedig, melyet jöttökben s visszavertükben taposának, eltörölhetetlen marad az ég boltozatán: az ő lábaik és lovaik patkóinak nyoma az, mit derült éjféleken, mint tejféhér szalagot látsz tündöklenni a magasban s melynek azon órától hadak uta a neve a székeltyeknél, melyre tekintve megemlékeznek ők Csabáról és hős atyjáról, Eteléről.” (Lugossy József)...

Vajon kik voltak az ős hitágazatok szerint arra jogosultak, hogy ezen fényes járó utat használják és különösen a Kerek udvar birtokán, a kerek égen kik osztottak? Közel ezer esztendő választ el attól, hogy -isteneink az égi országútról leűzettek, vagy egyik-másik szögletében álnevek alatt lappanganak, bajos tehát e kérdéshez hozzászólnunk.

Göncöl... az egyedüli ősmagyar félisten, kin az új hit egészen kifogni nem bír: hitregés mivoltából kiforgatta, de az égről végképpen számkivetni, és a hagyomány emlékezetéből kitörölni nem tudta, mintha csak ő lett volna a sokat emlegetett magyarok istene, ki ezen csillagzatot laktá, és villámhordó szekérével végig-végig dübörgött a Hadak útján.

A csallóközi néphit szerint a Göncöl híres táltos ember volt, igen tudós, ki mindennemű rejtett dolgot ismert. Beszélt a madarakkal, fákkal, növényekkel; értette a csillagok jelentéseit, és sok csodadolgot művelt. Úgy mondják, hogy az égbe tűnt el, s amint a földön éjjelenként görbe rúdú kocsiján járt: úgy most éjjelente az égen kocsizik.

És ugyancsak csallóközi népmonda szerint a Göncöl szekere: a Tündérkirályné szekere lett volna...

A táltosnak nevezett Göncöl szekéről a néphit úgy tudja, hogy fölötte nehéz. Így szokásos mondás Szeged tájékán s talán másutt is: „olyan nehéz, mint a Döncöl szekere”, „Nehéz vagy, mint a Döncöl-szekér”.

De nem is csoda, mert: „a Döncölseker húzza az egész eget”, aztán meg: a Döncölseker istennyilával van tele, sorjában telerakva.

„A Döncölsekerbe ökor van fogva három pár; a középső ökor fülében van a Hüvelypici s onnan hujángat: Cselő hajszt!”...

(*Kandra Lajos Magyar mitológia című művét idézi Az ősi magyar hitvilág című szerkesztés, Gondolat, 1978*)

Ének Tokajról

Jaj, végső romlásba jutott Magyarország,
Kiben épség nincsen, hanem nyomorúság.

Veszedelmünk oka az nagy kegyetlenség,
Egymás ellen való méltatlan irigység.

Kegyetlenek vagyunk, mert egymást nem szánjuk,
Kisdéd csöcsszopókat fegyverre hányatunk.

Az fenevadak is nem érnek mivelünk,
Oroszlányoknál is kegyetlenebb szívünk.

Sírván az Tokajban, jajgatnak Patakban,
Sok jajszó hallatszik minden utcáiban.

Jajszó indíttatik kívül a kapuban:
Nagy vérontás esék széllal a városban.

Jajgatás, óhajtás, szörnyű nagy vérontás
Általméne rajtunk keserves kárvallás.

Mint Jeruzsálemet, úgy elpusztítának,
Mindenestül fogva fegyverre hányának.

Kiált Tokaj vára, jajgat Patak vára,
Kinek most hallatik rettenetes jaja.

Sok szép lakosinak sűrű könnyhullása,
Apró gyermekinek keserves sírása.

Ki siratja urát, ki jajgatja társát,
Ki apját, ki anyját szánja szép magzatját.

Kedves lakóhelünk szörnyű pusztaságát,
Tokaj városának utolsó vígságát.

Nem volt tekinteti ékes személyünknek,
Nem volt foganatja reménkedésünknek.

Könyörgő szép szavunk minket meg nem tartott,
Gráciát fejünkre sehol nem találunk.

Sok asszonyi állat gyermeket fölvette,
Vele szép magzatját az Tiszában ölte.

Csöcsszopó gyermekik halak ebédjévé,
Kiket megemészte Tiszának mélsége.

Sok vér kicsordula Rákóczi házában,
Nagy vérontás esék Tokaj városában.

Az sok káromkodók átka azt hozta ránk,
Babiloniához mert hasonlók valánk!

Vérrel tajtékozték az Tiszának habja,
Rakva volt holttesttel az város utcája.

Síralmas órára ez nap értünk vala,
Személyválogatás mert köztünk nem vala.

Egy fertálóráig nem volt késedelmünk,
Egy szempillantásig elfogyva életünk.

Miként Szodomának kénköves esővel,
Úgy volt veszedelmünk nagy hirtelenséggel.

Jusson eszetekben vérünk kiontása,
Apró gyermekinknek nagy mártíromsága.

Gyászban öltözzenek már szomszéd városok,
Tanuljanak rólunk ártatlan magzatok.

Tisza-Bodrog köze méltán átkozhatja,
Az egész Hegyalja mind elkárhoztatja

Pataki és Kövér Ferenc hamisságát,
Bakos és Tokaji gyalogkapitányát.

Protestál az igaz és az ártatlan vér,
Kegyelmes gráciát az Úristentől kér.

Angyali korona fejünkben tétessék,
Nagy hálaadással Isten dicséértessék.

Ha mennyi rovó van az egész világon,
Mind egyetértene ezen az egy dolgon,

Szörnyű veszedelmünk ki nem tudná írnia,
Annak sok romlásit előszámlálnia.

Szerteszéllal hullott tetemink hol vadnak,
Minden föld határán benned nyugodjanak.

Megmaradt árváknak kegyelmes gyámala,
Míg ez földön élnek, légy irgalmas atya!

Az ezerhatszázban és kilencvenhétben
Szent Iván havának harmadik hetiben...

(A kuruc küzdelmek költészete, Akadémiai, 1977)

II. Rákóczi Ferenc: Jobbágyok küldöttei

Ez alatt a magyar nép tűrhetetlen követelések és növekedő adók által nyomatott. Megparancsolták, hogy a vármegyék 12 000 embert állítsanak, kik Olaszországba vagy a császári birodalomba valának küldendőek. A sónak ára, amellyel az ország nagyon bővelkedik, annyira felemelkedett a harmincadok felállítása következtében, hogy a szegény nép kenyerét sőtlanul kénytelenített enni. Az ennyi nyomást súlyosbította még a számtalan visszaélés és a különféle zsarolások, melyek a hivatalokban és az adók behajtásánál elkövetettek. Az örök száma növeltetvén, ezek oly nagy kegyetlenségeket követének el, hogy azok, kik valamely nyilvános rendeletet áthágtak, elvesztvén minden reményüket a kegyelemre: a büntetéstől félve erdők és hegyek rejtekeibe bujdosának. Tulajdon munkácsi hercegségembeli jobbágyaim is így tűnek.

Ezen évben (1703) tavasz kezdetekor ők küldének először hozzám egy Bige László nevű embert, egy orosz pappal, megtudandók, vajjon életben vagyok-e még? Ezek sokáig bolyongtak a határszéleken, míg végre nagyon kétes hírből hallák, hogy Brezánban néhány magyar van: azonnal arra irányzák útjukat és ott annyi keresés után végre megtalálának. Előadák a nép végső inségét és kétségbeesését, mely bizonyára fegyvert fogat vele, hacsak bárminemű segítséget akarnék ígérni neki; mondták, hogy – a helyőrségeket kivéve – nagyon csekély császári had van az országban. S hogy a Montecuccoli-ezred is parancsot kapott az indulásra, sőt már útban van Olaszország felé.

Ez okért a legcsekélyebb segéllyel fegyverforgatásra lehetne a népet bírni. A nemesség bizonyára csatlakozand, azon haddal, melyet a vármegyéknek kellett kiállítani, és melynek legénysége erőszakkal soroztatván be: nehogy hazáját és családját elhagyni kénytelenítettessék, az országban szanaszét oszlott. Sietni kell tehát legalább is reményt nyújtani a segélyre, nehogy akik fegyverviselésre alkalmasak, a hazát elhagyni legyenek kénytelenek.

Ezek a nép kevésbbé megfontolt előterjesztései valának, melyekre támaszkodni gondatlanság lett volna. De egészen megvetendőek nem voltak. – Azért Bercsényi gróffal tanácsot tartván elhatároztuk, hogy biztos emberünket küldjük be, ki megtudakolja: vajjon az előadottak igazak-e, különösen pedig a tiszántúli népség szellemét fürkéssze ki. E célra a grófnak egyik lovását választottuk, egy elég ügyes és hű fiatalembert, kötelességévé tettük, mondja meg a népnek, hogy még élek és biztosítsa a segélyről azon esetre, ha részükről készséget, engedelmességet, tevékenységet és hűséget remélhetek.

Ezen egyén két hónap alatt bejárta birtokaim legnagyobb részét és a Tiszán túli vidékeket. A nép utitársul adá mellé

Pap Mihályt. Alig volt képes elmondani: a szeretet és öröm mily kitöréseivel fogadtatott és hogy következőleg nem kell egyéb, mint parancsokat és zászlókat küldeni, hogy ezen fej nélküli sokaság sereggé alakuljon; egyrésze úgylis – nem bírván nyomorát és megúnván a segély késedelmezését – már a hegyekbe vonult, hol parancsaimra váraкоzik.

Az ügy ily kedvező állapotában, melyet a nép buzgósa mutatott, leginkább helyén találtuk felhasználni a lelkesülést. Néhány zászlót készítettünk tehát, elküldendőek nekik, nyílt levelek kíséretében melyek általam és Bercsényi gróf által irattak alá, s melyekben segélyt ígértünk. Szigorúan meghagytuk, hogy ezen zászlókat újabb parancsig ki ne tűzzék, s a nemesség birtokait ne pusztítsák, hanem igyekezzenek valamely hadi-csellel néhány, a németektől rosszul őrzött helyet elfoglalni. Elküldvén megbízottainkat, fölkerestük Wisniovecky herceg barátomat és gróf Potoczky kievi palatinust, azon célból, hogy javaimat lekötve nekik, némi segélyt nyerhessek tőlük katonákban.

(II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig, Akadémiai Kiadó, 1978)

Győrffy István: Szilaj pásztorok

A szilaj, vagy másként rideg pásztorok azok voltak, akik esztendőn át künn éltek a gondjaikra bízott jószággal a rétségeken és lápokon. A csordás, csürhész, juhász reggel kihajtott, este hazahajtott. A gulyás, szelídcsikós, kondás, nyáj-juhász tavasszal kiverte, ősszel szétverte a nyáját. De a szilajméses, gulya, konda szünes-szüntelen künn legelt, télire sem verték szét. Ha szüksége volt a gazdának a jószágra, kiment a rétből, s a szilaj pásztorok kiszakították számára teljesen elvadult jószágát, vagy rovásra vették és a többihez hozzáverték a hozott állatot. Az egész gulya azonban sohasem jött ki a rétből, valamint a pásztorok sem. Volt olyan szilaj pásztor, aki harminc esztendeig nem fordult meg a városban.

A vad nyáját terelni sem lehetett. Ott vert állást, ahol az éjszaka reá szakadt. A pásztorok tehát állandó kunyhót nem építettek, legfeljebb este valami kis enyhelyet rögtönöztek, ezt is csak télen, egyébként a szabad ég alatt tartózkodtak.

Talán felesleges mondanom is, hogy sohasem nősültek meg. Ezért hitták őket rideg legényeknek. Családot nem alapítottak. A természet őszerejű fiai voltak, kiknek deli természet, férfiúi szépségét az őseMBERI életmód adta. Az olthatatlan vágyú menyecskék és lányok a veszedelmes lápi utakon is felkeresték őket s köztük bizonyosan megnyugvást nyertek.

Gink Károly: Hortobágy

A fehérnép bolondult a ridegek után. De a legölelőbb kar és a legcsókosabb száj sem bírta a szilaj pásztort a rétből kihozni és a városba telepíteni.

De hát hogy nem vészett ki a szilaj pásztor, ha családot nem alapított, s gyermekei nem maradtak?

Szilaj pásztornak senki sem született, a szilaj pásztor magától lett.

Mindig voltak az emberiségnek számkivetettei. Leginkább ezekből alakult ki a szilaj pásztori rend. Ha egy legény emberi életet oltott ki és nem akart szembenézni a törvénnyel, behúzódott a rétbé. Ha a másíknak természete fellázadt a katonai fegyelem ellen, eldobta a csákót és elment ridegnek. Nagyon sok kezes- és nyáj-pásztor nem tudott számot adni s a számadás elől a rétnék vetette magát. Születlen, ágrólszakadt, vagy árva gyermek, a ridegek között biztos otthont talált.

Váltott Balog Jancsi ridegről azt vallják a tanuk, hogy még gyermek korában verte el az anyja, mert azt tartotta, hogy az ördög gyermeke, az cserélte ki pólyás korában. Bujdosó Szabó, ki a rétbén Apavára körül tanyázott s a nép emlékezetében ma is él, tátos volt, kit az előljáróság üldözött el. Sohonnai Istvánt, – ki szilaj gulyás bojtár lett – az országúton találták. Igen soknak ki ridegnek beállott, társai a nevét sem tudták, nem is kérdezték, arra sem voltak kíváncsiak, mi szél hozta közibük. Lassanként valami ragadvány névhez jutott, azzal élt haláláig. Csendsbiztos, pandúr, zsandár hatalma a rét szélén megszűnt. Ha üldözési céllal bemezészkedett, többé ki nem jött. Egyébként embert sohasem fosztottak ki és nem ölték meg senkit, aki jó szándékkal közeledett feléjük. Sőt sok szegény embert, ki a rétet lábadozta, élelemmel tartottak...

A szilaj marha a rét avar fűvével él. A sás, gyékény, szittyó, csetkák, sőt az apró nád télvíz idején jó táplálék volt. De jaj volt a szegény párának, ha a havazás beállott. Ha még csak gyömörödött, de keményen nem fagyott, a hó miatt nem volt semmi baj! A lép korhadásától átfüllött kotúja felett a hó nem sokáig maradhatott meg. De mingyárt másképp állott a dolog, mihelyt megdermedt a feltalaj. A hó szünes-szüntelen növekedett, a nyomorult marha nem tudta silány élelmét megtalálni, s bőgött az éhségtől. Nyárszakán ugyan kaszáltak imitt-amott a telelő jószágoknak, de ez sohasem volt elég. Szegény pára úgy lenyűtt, hogy szinte csontja is zörgött, a hideg ellen meg tenyéryní hosszú rabszűrt eresztett. Olyanok voltak ezek a telelő szilaj marhák óriási szarvaikkal, mint rég letűnt idők őszállatai.

Ha a hó már a gyakor nádat is eltemette s a jószág a nyáron kaszált gázt is felette, nem maradt más hátra, mint szétverni a nyáját. De ez már az éh-halál előtti utolsó stáció volt! Az nem volt baj, akárhogy fagyott. A hideg a szilajok eleme volt. Az erek, fokok, derekak, fenekek beállottak és

utat engedtek a nyáron megközelíthetetlen helyekhez. Ilyenkor a jég hátán bevették a marhát a szigetekre s hetekig élhettek rajtuk. A pásztor azonban folyton-folyvást figyelte a természet jelenségeit, mert ha az idő enyhülni készült, egy percig sem maradhattak a szigetenben.

Megtörtént többször, hogy hirtelen egyhe idő keletkezett s a vizek háta meglágyult. Ekkor aztán egyes-egyedül Isten irgalmától függött a jószág élete. A szigetről kihajtani többé nem lehetett, mert a szakadozott jégtáblák, a hínár, előlték volna. Meg kellett várni, míg megint fölfagyott. Ha pedig tavaszíg sem jött fagy, hajón kellett a marhát kihozni, különben odaveszett.

Beszéltem egy szilaj pásztossal, ki jószágával kerek egy esztendeig lakott egy nagyobb szigeten. Ő ügyel-bajjal hajóval a szigetről kijárhatott, de marháit nem tudta kihozni. Nagyobb részük elhullott, de ami megmaradt, a következő télen az első fagyon kihozta...

...

Veres Péter: Szegény ember ravaszága

Mert a dézsmálás ősidők óta, amióta egyáltalán szokásban van, hogy a paraszt dolgozik és termel, az úr pedig jön, és elveszi a termése egy részét, mindig agyafűrt csalásokra csábította a parasztokat. A csalásnak sok módja van és mindig és mindenütt változnak a módszerek, aszerint, ahogy a birtokosok védekeznek. Itt a mi zsidó bérlőinknél nem volt túlságos a szigorúság.

Például a közelebbi táblákról haza-hazakocogott a harmados éjszakánként a faluba. Nem üresen: hanem egy zsák tengerit is vitt magával. Megszenvedett érte. Aki cipelt már 40-50 kilós terheket sok kilométeren át, éjszaka, bukdácsolva, nehéz napi munka után, az elképzelheti, milyen keserves kereset ez.

Könnyebb és egyszerűbb dolog, hogy az asszony vagy a gyerek hazamentek, az ételhordó köcsögöt, a kiskaskát, kötöt, kendőt tengerivel, lehetőleg morzsolt tengerivel megrakva viszik haza. Bagatell dolog ez, de napokon vagy heteken át sok porció lesz belőle a tyúknak és a malacnak. Ezek valóban csak gyenge próbálkozások. Odakinn is száz módja van a dézsmálás megigazításának. Egyik az, hogy az összerakott csutkakúpok alá elrejtene itt is, ott is egy-egy csomó tengerit s majd dézsmálás után, ha az uraságét beviszik, a magukéhoz teszik. Ha a kerülő nagyon ravasz és kipiszkálja a kúpokból a lopott tengerit, akkor nem rakják oda, hanem sokat a szárán hagynak, s majd dézsmálás után, amíg az ő részükért fuvaros érkezik a faluból, letallózzák.

Ha zsákokkal dézsmálnak, akkor nincs is más lehetőség, minthogy sokat széjjelhagynak. Ha a kerülő észreveszi, azzal védekeznek, hogy a sietségben meg a sötétben nem láttak jól, azért maradozott széjjel.

A zsák azonban drága, és nem is mindig lehet kapni, hát leginkább csomóból dézsmálnak. Az aratók széjjelmérik egyforma csomóra a tengerit és majd a dézsmáló választ. Kettőt bevisznek a tanyába, egy neki marad.

Azt hihetné, aki nem ismeri a dolgokat, hogy itt már nem lehetséges semmi furfang. Nem hagyhatja nagyobbra egyik rakást, mint a másikat, mert hátha csak azért is azt viteti be az intéző vagy aki dézsmál.

A rakások hát egyformák felülről, amennyire emberi szem egyenlíteni tud. De nem okvetlenül egyformák alulról. A tengeri alá ugyanis, különösen esős időben csutkát kell rakni, hogy sáros ne legyen. A csutka minden csomó alatt lehet vastagabb és lehet vékonyabb. Aztán a csutak alatt a földön hancsikok vannak, a hancsikok között gödrök, amik a feltöltéskor keletkeztek. Ezeket a gödröcskéket is meg lehet tölteni tengerivel, sőt volt már oly merész ember, aki gödröt ásott a kunyhó előtti csomó alá. Mert bizony az egész ravaszkodás erre megy ki. A részes, amikor kimegyen tengerit törni, napraforgó kóróból és csutkaszárból kunyhót épít. A kunyhó tele van tömve tengerihajjal és szalmával, meg ócska gúnyával, mert szőr és bunda már jó, hacsak az apának van. A szalma alatt, a contrák alatt, a tarisznya alatt és szerte a vastagon csutkával fedett kunyhó aljában és oldalában tengericsövek vannak elrejtve. Nem egy-kettő, hanem százával. Néha, amikor a dézsmálók elvonulása után jön a szegény ember fuvarosa és széjjelbontja a kunyhót, pár zsák tengeri kerül elő. Bagatell dolog ahhoz képest, ahol százazreket lopnak vagy sikkasztanak, de egy szegény háztartásban ez is jó. Egy hónapig elég nekik málának, vagy egy gyereknek egy pár csizmát adnak érte. Már most hogyan is lehetne azt megcsinálni, hogy az a csomó maradjon a szegénynek, amelyiket szeretné?

Úgy, hogy kívülről és felülről kínos gondossággal egyformára csinálja a rakásokat. De úgy rakja őket, hogy a neki kedves csomó mindenképpen közel essen a kunyhóhoz. Vagy előtte, vagy oldalt legyen és annyira, hogy a szekér ne férjen már el a kunyhótól. Csak nem lesz olyan arcátlan a dézsmáló, hogy széthányassa a kunyhót, hogy mellé állhasson.

És így is történik, ha csak a dézsmáló valamiért, valami szembetűnő buta lépésért meg nem vadul, és el nem kezdi a kegyetlenkedést. Külön rettegés különben, hogy ki jön dézsmálni: ispán, intéző, vagy csak a kerülő, béresgazda-e. A nagyobb úr rendszerint jobb. Butább is, nem ismeri ki magát a mindig új fogásokban. A kerülőfélék vagy nagyon hajszállhasogatók, ha már ennyire megbíztak bennük, vagy pedig részrehajlók. A jó emberekkel elnézők, s azok sokat lopnak, másokkal szemben pedig szigorúak, azoknak semmit sem hagynak.

Mégis a nagyobb úrtól jobban fél a szegény ember. A magafajtajától nem szégyenkezik úgy, ha rájönnek is a kis

ravaszásra, legfeljebb egy káromkodással elintézik. De az úrfélék mindjárt a vastagán kezdik, csendőrt, szolgabíró, szerződést emlegetnek, hogy: „be ne merd a lábad többet ebbe a tanyába tenni.”

De mondom, ritkán van baj, hiszen a csomók látszólag egyformák és nemcsak a szegény embernek mindegy, hogy melyiket viszik el, hanem az uraságnak is. Felrakják hát azokat a csomókat, amelyekhez szekérrel jobban hozzá lehet érni, és ott marad a szegény embernek, amelyiket maga-magának szánt...

...

A magyar tanya

Tanya vagy régebbi nevén *szállás* alatt a magyar Alföld szétszórt, magányos telepeit értjük, melyek ma a mezőgazdasági munkák, s általában a gazdálkodás középpontjai, régebben pedig a lábas jószág teletetű helyei voltak. A tanya azonban nem önálló településforma, hanem a hozzátartozó földbirtokkal együtt valamely város vagy nagyközség függvénye. Önálló *tanyaközségek* – melyek tehát nem tartoznak valamely város, vagy faluszerű zárt településhez –, csak az utóbbi évtizedekben létesültek. Más szóval a magyar földművesnek az Alföldön két telepe van, egyik a városi vagy falusi lakóháza, másik a határban levő nyári vagy téli szállásul szolgáló tanyája.

A tanyavilág a magyar Alföld közepét foglalja el. Nyugatról keletre haladva magában foglalja a Duna-Tisza folyók közét, áttekintve a Tiszántúltra egészen Bihar megyéig. Északkeletre felnyúlik Debrecen-Nyíregyháza vonaláig. Határa délen a Maros vonala s a Duna-Tisza közén lemegy szinte a Ferenc-csatornáig. Nyugat felé itt-ott átlépi a Duna vonalát, s a Duna jobboldali síkján is terjedőben van. Északi irányban majdnem Budapestig felhúzódik, s magában foglalja az egész Jászságot, Heves, Borsod megyék síkságain azonban még nem terjed.

Az itt vázolt elterjedési körén kívül, sőt azon belül is vannak nagyobbbszabású határbeli tanyaszerű telepek, az *uradalmi tanyák* vagy *majorok*, ezek azonban nem azonosak az alföldi paraszti tanyákkal, mert nem parasztagdák saját erővel művelt telepei, hanem *allodiális* eredetű urasági birtokok, melyeken a földet művelő cselédség él a gazdálkodást vezető gazdatisztek alatt. A major sohasem tartozik zárt telepen – mondjuk városban – levő lakóházhoz.

Bár a tanyák úgy tűnnek fel, mintha a múlt században megindult belterjes művelés szőlította volna őket életre, mégis alaposabb vizsgálat után kiderül, hogy már évszázadok előtt is megvolt és mindig kapcsolatban állott az alföldi magyarság életmódjával. A magyarság pedig úgy a honfoglalást követő időkben, mint a tatárjárás, majd a török pusztítás utáni századokban főleg állattenyésztéssel élte az Alföld tágas síkságát.

Kunkovács László: Kemence a tanyaudvarban (Bugac, 1983)

Kunkovács László: Járgányos kukoricadaráló (Lászlófalva, 1983)

Erre a földrajzi viszonyok is rákényszerítették a népet, mert nagy területek voltak kitéve az áradásoknak. A vizek ugyanis szabályozatlanok voltak. Másrészt az Alföld gabonatermelésre alkalmatlan homokjain, szikjein nem volt érdemes termelni. Gabonát a jól termő területeken is csak saját szükségletére vetett a nép. Gabonakivitelről a járhatatlan utak miatt szó sem lehetett. A török világ előtt még sűrű, apró falvakban lakó népnek nem sok szántóföld kellett. Annál fontosabb kiviteli cikk volt a lábas jószág, azt saját lábán elhajthatták a távoli külföld piacaira is.

A tanya vagy szállás tehát mint az állattartás, főleg pedig az állatteleltetés központja, ősi hagyományként megvolt már nemcsak a török – vagy távolabb a mongol pusztítás –, hanem még a honfoglalás előtt is, mint nomád téli szállás. A napjainkban meglévő mezőgazdasági tanyát tehát ősi életformánkból mentettük át a mai életformánkba, s úgy tekinthetünk rá, mint keletről hozott gazdálkodásunk rendszerének emlékére s a nomád életformák legmagasabb fokú kifejlődésére...

A várost vagy falut övező állattartó gazdasági udvarokat pedig vidékek szerint *ólas*-, *szállás*-, *tanya*-, *akol*- vagy *szérűskertnek* egyaránt nevezik.

Ahol a tanyákon vagy ólas kertekben télen ma is kizárólag állatteleltetés folyik, az életmód egészen olyan, mint a pásztoroké. A gazda, fia, cselédje az ólban hál a jószág mellett. Ősi soron a földön tüzel világítás, szalonnasütés, kenyérpírtás, főzés vagy a szúnyogok, legyek kifüstölése céljából. A nyílt tűzhelyet alacsony ülő- vagy fekvőpadkák veszik körül. Itt gyűlik össze *tanyázásra* (beszélgetésre, időtöltésre) a szomszéd ólak, tanyák férfinépsége. Az ólak, tanyák tehát ősi soron valóságos férfiklubok, ahol a nők semmi helye. Még a tehenet is férfi feji.

Amint azonban az ól, tanya szerepe megváltozik s a határban a mezőgazdasági munkák központjává lesz, a földművelés nélkülözhetetlen munkása, az asszony is megjelenik a tanyán, de ekkor már külön szobát rekesztenek számára az istállóból, majd pedig a további fejlődés során hozzák a városi vagy falusi lakóházat s az ól szomszédságában felállítják számára. Az ősi, nemek szerint elkülönült életnek csak csökevénye marad, hogy a férfi az istállóban hál a jószág mellett, de étkezni már bejár a lakóházba...

...

A magyar tánc

A zenészek sem voltak mindig cigányok. Magyar emberből telt ki a muzsikos is. Még az urak is tartottak, még pedig állandóan konvenció mellett síposokat, hegedűsöket és egyéb muzsikusokat. Faluhelyen meg mindig akadt valami pásztorféle ember, aki dudához, furulyához értett. De voltak falusi magyar muzsikusok, akik

hegedűhöz is értettek. A cigány magyar nóta feletti egyeduralkodó csak 150-200 esztendőre nyúlik vissza, a török világ előtt meg még ritkaságszámba ment a cigány egész Európában.

A hajdútánc – úgy látszik – az idők folyamán nevet cserélt vagy átalakult. Ma már nem úgy járják, mint régen járták, ha ugyan egyáltalán ki nem vészett.

A múlt század elején már a verbunkos volt a magyar katonák kedves tánca. Nevét onnan vette, hogy katona-verbuváláskor járták a legjobb táncos katonák. Kiállottak a piac közepén vagy a csárdában és délcegen el kezdték járni (nők nélkül), kezükkel pattogatva, tenyerükkel csattogatva, közben-közben odakiáltva a bábész legényeknek:

„Csapj fel ecsém katonának, Jobb dolgod lesz, mint apád-nak!”

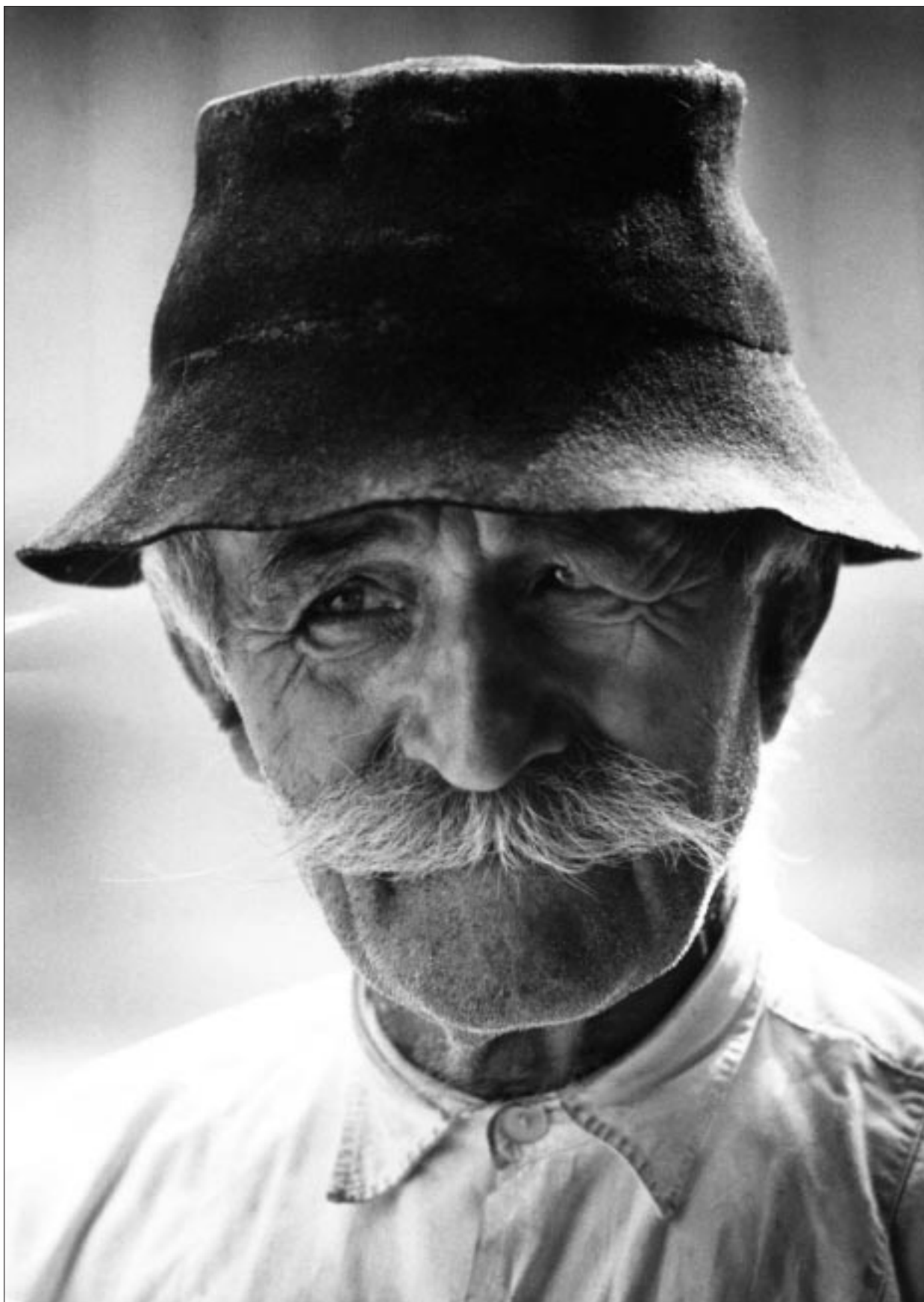
Lábaik szilajon hányták a figurákat, tenyerük püfögött a csizmaszáron, közben-közben rikoltoztak. A legények bámulva nézték a deli legényeket s mikor vége volt a táncnak, habozás nélkül belécsaptak a verbunkos markába, ezzel aztán 12 esztendőre le is kötelezték magukat a császárnak.

Sok vidéken a verbunkos népi táncra lett s néhol még ma is járják. Tulajdonképpen a csárdásnak egyik formája. A csárdás különben szintén nem régi elnevezés. A múlt század közepén találták ki a leggyakoribb magyar tánc megjelölésére, ez az új elnevezés aztán kiszorította a többi táncneveket.

Erdélyben a gyors csárdást legényesnek (Kalotaszeg) vagy csúrdöngölőnek nevezik. Legényes azért, mert leginkább legények járják, mégpedig egyedül, vagy néhányan bokorba állva, de nők nélkül. A csúrdöngölő nevét onnan vette, hogy a székelők többnyire valamelyik gazda csűrében jönnek össze táncra. Az olyan gazda, aki új csúrt épített, szívesen látja a táncosokat a csűrében, mert azok alaposan ledöngölik a földet. Sőt az építkezés rendesen a falu ingyen részvételével, kalákában történik s a gazda viszonzásul megvendégeli a kalákásokat és muzsikust hozat, s reggelig ropják a táncot.

A magyar táncnak olyan sokféle fajtája volt, sőt van még ma is, hogy elég volna ötször ennyi nemzetnek is; hogy csak néhányat említsünk: menyasszonytánc, gyertyástánc (égő gyertyával a süveg mellett járták), juhásztánc, kanásztánc, dóró, bundástánc, kopogó, mártogatós; halottastánc, kállai kettős, lapockás, palotás, ugrós, lépős, egyes, kuferces, párnástánc, verbunkos, cigány verbunkos, magyar verbunkos stb. stb. Hiába van ennyi táncunk, a magyar nép mégis az idegenen kapkod. Minden falu a várost majmolja és ahelyett, hogy példát mutatna a városnak, hogy kell magyarnak maradni, vakon követi a várost minden nemzetietlen, sőt ízléstelen divatával egyetemben...

(Győrffy István: Alföldi népelet, Gondolat, 1983)

Kunkovács László: Kecskés István, parasztember (Balmazújváros, 1980)

Kunkovács László: Tóth Lajos, juhász

Az én elképzelésem egy jó rendbe vett falu eránt

Talán mégsem nyomtam ki értelmemet elegendőképpen; azért gondolatomat egy példa által világosítom meg. Tegyük fel, az ország fejedelme látja a közellévő hiányosságát a fáknak; legkeményebb parancsolatot ad ki, hogy fákat ültessenek és az ültetteket megkíméljék, hogy a szükségnek idején korán eleje vétetődjék; látja a parasztnak jó állapotját oly igen károsító következésig a gyermekek rossz nevelésének; hogy a paraszt gyermekeit jobban nevelje, jobb iskolai rendtartások tételnek, és a parasztnak keményen megparancsoltatik, hogy azokkal hasznosan éljen gyermekeinek javokra és gyermekeit meg ne házasítsa, míglen azok a szükséges iskolai és előjáróknak bizonyításokat meg nem mutatják, hogy ők mintegy alkalmas tagjai az ő polgári társainak számába bévétethetnék. Ezek az egész országban két jó, igaz, hasznos közönséges fejedelmi rendelkezések, melyek nélkül a legjobb szándékú természet és erkölcsbéli palántálóknak és nevelőknek minden fáradozásokból kevés vagy semmi sem lesz. De a helységbéli regula ezt a hasznos fejedelmi rendelést a faluban miképpen erősítheti meg elegendőképpen, hol a paraszt a fejedelemnek legjobb szándékát a faültetés- és az iskolajobbitásnak új rendei eránt meg nem esméri; a faheányosságának amint is a rossz nevelésnek öregbedő ártalmas következésit érzi ugyan, de nem látja; a jobb nevelésről nincs tudománya? Itt, úgy gondolom, hozzá kell adni magát a helységbéli regulának, és a helységnek szűkölködése szerént ezt vagy más hasonló rendeltetést tenni. Minekelőtte a fiú házasodik, vagy a leány férjhez megy és kezét fog, három előjáróknak jelenlétekben az iskolai, amint is az uraságtól, vagy annak falubéli tisztjétől való bizonytságot mutasson elő. Ha az fiú, tehát tegyen bizonytságot, hogy ő a falusi iskolában a tudományokat mindaddig gyakorolta, míglen alkalmasnak esmértetett azokat haszonnal elhagyni; hogy ő hat vad-, és hat fiatal gyümölcsfát saját kezével ültetett; hogy ezek a fák őtet magasságokkal meghaladták; hogy ő egy hold földet illendőképpen szántott és bevetett; hogy hat kévét igen jól kötött; egy boglya szénát úgy, amint kell, rakott; egy öl fát jól elhasogatott.

Ha az leány, tehát három nap légyen az uraság házánál, és ott egy darab kendert fonjon, egy rőf vásznat szőjön, egy üngöt varrjon, három tál ételt főzzön, hat kenyeret süssön. Ha pedig ezt nem tudják, tehát az uraságnál mindaddig ingyen szolgáljanak s dolgozzanak, míg ezt meg nem tanulták, s csak aztán házasodjanak...

A közgazdaságtan néhány tantétele

Az alanyi boldogság mindenkinek egyéni érzésétől függ, és e tekintetben a cigány, a félbolond és minden alacsony állású, aki jobb sorsot nem ismer vagy nem kíván, boldognak mondható. De a boldogság efféle érzése kíváncs-e? És vajon nem ékteleníti-e el az emberiség valóját? Hát a szegénységgel párosult tudatlanság más érzést szülhet-e, mint az ostoba szenvtelenség alacsony érzését? A tárgyi boldogság azon emelkedett jellegű műveltségben áll, melynél fogva az emberek különböznek az oktalan állatoktól, továbbá a kiváló rendeltetés tökélyében, mely a mindenható teremő célja volt; továbbá az erényeknek – minden balsors leghatékonyabb ellenszereinek – fejlettségében.

Ez a boldogság csalhatatlan mértéke, mely képes megelőzni a nyomort, és a sors viszontagságait megtörni. Az alanyi boldogság általában nem mérlegelhető, mivel ami az egyiknek boldogság, a másiknak szerencsétlenség, aszerint, amint a vélemények és érzések eltérnek egymástól. Boldogabb az angol adózó polgár, mint az a nem adózó meztelen afrikai, aki vadállat módjára megfogtatván, ha elég erős, hús vagy harminc aranyért örökös rabszolgául adatik el.

Felmerül itt az a kérdés, hogy vajon a magyar paraszt másokkal összehasonlítva boldog-e? Azonkívül, hogy a tárgyi boldogság összehasonlítása által kell ítéletet hozni, ez a kérdés voltaképp egy szóval oldható meg. Kérdeztessenek meg az osztrák és a magyar parasztok, hogy vajon boldogok-e? Amire ha az első igenlőleg, az utóbbi tagadólag felelend.

Ki fogja tagadni, hogy Magyarország boldogabb lenne, ha a paraszt szolgáltatásait könnyűséggel róhatná le, és valamely felesleget mégis visszatarthatna; ha az a (bocskoros) nemesember is, aki most kénytelen kanászkodni, rendi állásának megfelelő életet folytathatna; ha mindenkik a maga helyzete kötelmeinek eleget tehetne és közveszély esetén segítene a hazán is; ha a művészet és tudomány jobban virágoznék; ha a népesség körében a dolgok hasznos ismerete jobban lenne elterjedve; ha nagyobb lenne a pénznek és iparcikkeknek forgalma, több és könnyebb lenne a szerzés alkalmá; ha – miként a természeti tényezők termékenysége mellett lehetne – az ország belső erői megkétszereződnének; ha szükség esetén az kétszeres erővel segíthetne a királynak és tarthatná fenn a határt: tagadható-e az, hogy ez esetben a király, az ország és a lakosok boldogabbak lennének, mint amilyenek ma?

(Tessedik-Berzeviczy: A parasztok állapotáról, Gondolat, 1979)

Kunkovács László: Szabadszállás

Virágos pitvara, szobája, konyhája

Kiss Lajos a magyar néprajz feledhetetlenül nagy alakja, *A szegény emberek életé-*nek írója mondta egyszer, hogy színinövendék korában hallotta Jászai Marit. Arról beszélt, hogy a leghosszabb szerepnek is csak egyetlen fénypontja van, ami előtte van, vagy ami utána következik, mind ennek kell alárendelni.

Sokat beszélünk művészetről, művészekről, tárlatokról és múzeumokról. Olyan emberek szobrairól, képeiről, rajzairól, akiknek érzékeny tehetsége arra hivatja őket, hogy bennük és az emberekben lappangó érzelmeknek formát keressenek, formát adjanak, a környezet szépségeire ráébredszék az embert, vagy arra, hogy feszültségek erővonalait, formáit vagy formátlan tömbjeit egybeszerkesszék, tehát szüntelenül alakítsák a körülöttük levő valóságot.

De mi történik azokkal, akikben megvolt ez a képesség, de nem olyan társadalmi közegben, nem olyan életfeltételek között éltek, hogy szobrász vagy festő lehessen belőlük, hanem meg kellett maradniuk a föld mellett, vagy elmentek iparosnak? Elveszett volna képességük? Nem, de más irányba fejlődött: az adott lehetőségek között találta meg kiteljesülését, azt tette széppé. Ki merné mondani például, hogy a mohamedán népek száz- és ezermilliói között nem született leonardoi, grünewaldi, vagy éppenséggel picasso-i tehetség? Nyilván született, de a muzulmán hagyomány – a hadith – megtiltotta a lelkes lények ábrázolását.

Megteremtették tehát világszép arabeszkjeiket, kúszó, fonódó virágoskertjüknek tüzes színű csempéit, amelyek templomaikat a földi paradicsom szépségévé avatták; s megteremtették a keleti szőnyeget, amely még pénzértékben sem marad el az ünnepektől festők képei mögött. Íme a példa, hogy a képesség nem vész el, hanem az adott lehetőségeken belül kivirágzik!

Nos, éppenséggel így vagyunk a népművészetünkkel is. Megvoltak páratlan tehetségeink, népünk azonban nem igényelte a lélektani források egyéni művészetét.

Azt szerette, ha pitvara, konyhája, szobája virágos, leányainak, asszonyainak ünneplője pedig pompázatos; még a guzsalyszárat is lepjék el a minták, éppen úgy, mint a borotvatartó tokot vagy a dohányos szelencét. Népünk benne élt a kiviruló szépségben, jobban, mint mi, akik múzeumokba száműzött művek között töltjük – ha töltjük – ünnepeinket!

Ha a fenti gondolatokon eltöprengve nézzük meg egy-egy edény formáját, egy-egy szék arányainak ütemrendjét, egy-egy varrottas csillagos mintabozótját, és a képesség alakító erejét keressük bennük, egyszerre

olyan szépségek közé jutunk, mintha a Nemzeti Galériában vagy a Szépművészeti Múzeumban járnánk. Az írókának, a bútorfestő ecsetjének, a faragóbicskának, a szövőszéknek vagy a hímzőpárnának éppen úgy megvannak a nagy mesterei, csak nem szoktuk meg, hogy felfigyeljünk rájuk! Egy-egy perdülő vonalú mázdíszítés, egy írásos párna ugyan mivel lenne kevésbé szép, mint egy embert vagy tájat ábrázoló festmény? Ez a felismerés lenne az a bizonyos fénypont ezen a kiállításon, amiről Jászai Mari beszélt...

...tudjuk, sokan úgy vélekednek a népművészetről, hogy az nem más, mint az úri művészet ügyetlen utánzata... hogy ez nem így van, hosszas elemzés helyett gondoljunk a magyar nép nagy alkotására: a parasztdalra. Ezen is nyomot hagyott mindenféle stílus, de ennek ellenére – vagy éppen ezért? – olyan sajátosan egyéni s népünkre jellegzetes hangulatot teremt, ami utánzóhatatlan, szépsége pedig feledhetetlen... A népi, a nemzetibb nem a tanultak, nem a város, hanem a falu művészete volt... a népművészetben a nők s a férfiak szépsége, mint kétszólamos szép muzsika valósul meg... (László Gyula: *Tompa Kálmán népművészeti gyűjteményének bemutatása elé*, Miskolc, 1972)

Élő cserép

„Minden vásárhelyi ember kis gyermek korában szívja magába annak a földnek a soha el nem múló szagát, – amelyhez annyira ragaszkodik, amelybe minden erejét, verejtékét beledolgozza, amely eltartja és utoljára is csendes nyugvóhelyet ad elfáradt, kihűlt testének” – írja Kiss Lajos a *Hódmezővásárhelyi sárjátékok*-ban.

Hódmezővásárhely régi, népi fazekasainak életét Kiss Lajos tette emlékeztetéssé: sápadt, mázaktól s kigőzölgésektől mérgezett, sártaposó, korongrúgó alakjukat nem tudjuk feledni. A század elején a vásárhelyi határban, a tanyák közt, a „nagy sömmi”-ben bolyongó, témát kereső festők, köztük elsősorban Tornyai János, majd Endre Béla s a velük társult Kiss Lajos ámulva látták, hogy a vályogtanyák homályában a lélek lánggra lobban: csodás szépségű tálak, tányérok, korsók, lakodalmasfazekak, miskák – nem is szólva a bútorokról, faragásokról, hímzésekről – felértek sok tanult festő műveivel, sőt tisztábbak, harmatosabbak, őszintébbek voltak am azoknál.

Gyűjteni kezdték a régi cserepeket, szomorúan látták: a gyáripar konyhai termékei halálra ítélték Vásárhely fazekasait...

(László Gyula: *A Hódmezővásárhelyi Majolikagyár megnyitója*, 1975)

Szabóky Zsolt: Ártér (Maros)

A magyar ember és a hal

A példabeszédek, melyek a kedélyt csillogtatják, íme: *Fejétől bűzlik a hal.* Ezt a latinnal együtt bírja a magyar ember s leginkább a rossz előjáróra, országban, vármegyében, helységben, de a családfőre is méri a kemény szót.

Eleven, mint a csík, az elfogott csík nyüzsgésétől; jókedvű, friss.

A halnál is egészségesebb, mondja Miskolci Gáspár uram *Jeles vadkertjében*; – ez már az egészség egészsége. *Hallgat, mint a csík a varsában.* Mikor az ember fia rossz fát tett a tűzre, akkor meghúzódik, hallgat vagy legalábbis követi a struccmadár példáját: homokba dugja a fejét, s a csík sem tesz különben; mihelyt megérzi, hogy fogva van – veszteg marad, meglapul a varsában. S miért mondja a halász, hogy hallgat? azért, mert a csík, kifogva, nyikorgó hangot hallat.

Küszön keszeget. Ez a balatoni halász szájában annyi, mint „eben gubát cserélni”, vagyis hitványról hitványra kerülni.

Bámul, mint a csíkkal. A balatoni halászember így fejezi ki az ostobaság végső határán járó báméskodást, mikor az ember „se lát, se hall, se ért”; áll a leesik, szeme kerekre nyílik, ámul-bámul és a szava eláll. A csík szeme mindig egyformán kerekre van nyílván.

Amint veted a pendelyhálót, úgy fogod a keszeget, mondja a halászember ugyanarra, amire a szántóvető evvel a szóval él: „ki mint vet, úgy arat”.

Az a hal a legszebb, amely a hálóból kiugrik, általános emberi tulajdonságot fejez ki; – még az anyának is mindig az a legszebb gyermeke, akit a halál elragadott.

Kivetette a hálóját, szép leány, szép menyecske – de a csúnyája is – a legény után, prókátor a per után, uzsorás áldozata után – a legrégebb mesterségek.

Horogra kerül, leginkább a legény a lányára – azután ott vergődik a házaseslet szárazán.

Átkozott a hal a harmadik vízben. Az első víz az, amelyben a hal él, a második az, amelyben fő, a harmadik, melyet az ember a halra iszik: megromlik a gyomra, azért átkozott a víz; a hal bort kíván; olasz barátok tanítása; a magyareMBER regulája is.

Zavarosban halászik. Ez talán leginkább közszólás, mely a fondorkodó haszonleséstől a szemenszedett csalásig festi a becstelenség ősrégi mesterségét.

Karó közt a potyka. Mikor már a potyka a varsa karói közt van, akkor biztos a veszte – az embernek is, ha nem vigyáz. Az alkalom ezer varsával áll élete útján.

Csuka van a tóban, a házsártos, kapzsi, békétlenkedő ember, mikor család, község, vármegye, ország nyugalomát zavarja.

A pásztornyelv hajlékonysága

...

Egy másik sorozat az *időjóslás*. Ez, ahogyan a fajmagyar síksági pásztor tudja és gyakorolja, valóságos népies meteorológia, részben igen finom megfigyeléssel és semmi babonával, képtelenséggel.

Karcag városának nekem igen kedves emlékü pásztorai, kik akkoron bizony még ázsiai, sziki területeken legeltettek s kiknek számadója így kiáltott a kisbojtárra: „Gyerök! hóci a *lúfejemet*, hadd üjje rá!” – mert hát abban a nagy fátlanságban a lókoponya volt a pásztoember széke, hát azok a még sokban érintetlen pásztoemberek az időjóslás következő sorát mondták tollamba:

1. Ha sűrűn vannak a csillagok: eső lesz.
2. Ha a csillagok futosnak: szél lesz.
3. Ha a Dunáról – délnyugatról – nagy füst száll föl és délnek húzódik: nagy eső, fürgeteg, havazás lesz.
4. Ha a leveli béka (*Hyla arborea* L.) hápog: eső lesz.
5. Ha a daru (*Grus*) kiált: eső lesz.
6. Ha a lengyel ludak (*Anser albifrons*) lefelé (délnek) mennek: fürgeteges idő lesz.
7. Ha a lengyel lúd *fölfelé* (északnak) megy: *elvész a tél*.
8. Ha éjszokról hangzik a harang s a vadlúd (*Anser fabalis*) *délre* vonul: *hideg* lesz.
9. Ha a ló gyakran prüsszöl: eső lesz.
10. Ha a szamár elhagyja a juhokat és a nyékhez (kárámhoz) húzódik: nagy eső lesz.
11. Ha a fecske az emberhez közel röpül: eső lesz.
12. Ha télen a tehén a sarat rázza a körméről: nagy hideg lesz.
13. Ha a hold vörös: szél lesz.
14. Ha a kutyaugatás és a harangszó délkeletről hallszik: eső lesz.

Ezekben a pásztoregulákban elsőbbsen is éles megfigyelés nyilatkozik meg.

A pásztor megfigyeli a leveli béka hápogását, a darumadár kiáltását, a fecske röpülését, a tehén, a szamár magatartását és legkivált a vadludak tömegeinek ide-oda vonulását, amely utóbbiból a kivont tanulság rendkívül figyelemreméltó, hogy ti. mikor északra vonulnak – a hidegek felé –, itt nálunk „*elvész a tél*”, megfordítva pedig feláll a hideg. A harangszó hallása, úgy a kutyaugatás is, a levegő állapotaival változik és lehet jele az időjárás változásának is.

Szóval: itt is a megfigyelés élessége és bősége, hozzá a magyarság józan felfogása nyilatkozik meg ritka fénnel. A magyar pásztorságnak megvan a maga csillagászata, füvészet, állattana és madarászata.

(Herman Ottó: *Halászélet, pásztorkodás, Gondolat, 1980*)

Kunkovács László: Kisköre

A mindenés

Többféle van, tanyán és városon. 15 éves gyerektől 60-70 éves öreg korig. Itt tulajdonképpen az öreg, magános, vagy özvegy emberekből lett mindenésről kell szólni, azonban megemlítem a többiek is.

Tanyára az olyan idejű gyereket fogadtak meg mindenésnek, aki kanásznak idős, béresnek fiatal (15-16 éves). Mindenés névvel fogadta a gazda, hogy a gyerek ne vegye ledegradálásnak, ha egyszer kanásznak állítják a jószág mellé, máskor meg mint bérest lóhajtónak ültetik a második kocsira, ha több kocsival mennek. Szánt, vet, boronál, s a szükséghez képest végzi a kanász dolgát, meg a béresét. Különösen kisebb gazdaságban alkalmazták, hogy ne kelljen neki olyan sok bért adni, mint a béresnek. A már említett Székely Péter kiscgazda egykorú feljegyzéseiben is találunk az ilyen mindenésre példát: „1858-ban Hódi Ferenc mindenés bére: 2 köből élet, egy kocsi tűzrevaló, egy pár csizma, egy kankó, egy malac és 10 forint készpénz.” Az ilyen fiatal mindenest évenként fogadják. Két-három évig ha megmarad, béres vagy kocsisbéres lesz belőle.

Ma csak mindenés van a tanyán: minden kitelik belőle, mindenfélét végez. Mindig le van kötve. A bére több mint a kanászé: 40-50 forint, 3-4 mázsa gabona, egy malac, egy pár csizma, 2 darab szappan.

A napszámos

A kisbéres, ha bentmaradt sorozáskor és elvitték katonának, három esztendeig szolgálta a császárt. Ez a három esztendő volt életének leggondtalanabb szakasza. A paraszti, erős, nehéz munkához képest a katonai foglalkozás játék, valóságos úri élet volt. Húst evett mindennap, ami a szegény ember életében nagy szó. Kihízott. Gondjai nem voltak se élelem, se ruházat tekintetében. Rendhez szoktatták, szépen, tisztán járt. A szégyenlőst, vagy éppen a buszmát bátorrá, okossá tették, a szó szoros értelmében kinevelték, „pofázták”. Bárkinek a szeme közé nézett bátran és hangosan, értelmesen szólt hozzá. Az iskolázatlant megtanították írni, olvasni. Gondolni lehet, mit érezhetett az a béres, aki az öreg A betűt se ismerte és egy esztendő múlva levélben érintette szüleit. Sarzsi lett belőle, aki parancsol. Még a bakancsát is más subickolta ki, sok esetben még a nadrágját is úgy húzták rá. De aki közlegényként töltötte ki a katonaidőt, hordozván a hátán három évig a borjút, azt is kivették a lépésből, felnyitották a szemét. A katonaviselt embert a civil életben is többre nézték, mert *más annak még a lépése is*.

Akiknek a szülei nem éltek el keresetüket, hanem félrerakták, azok könnyebben kezdtek az élethez, de akik

nem törődtek gyerekük jövőjével, vagy nagyszámú családjuk eltartása felemésztette az idősebb családtagok keresetét, azok a semmiből kezdték. Már a lakodalom is adóssággal kezdődött, amit a lakodalmón a menyasszonytánca járás alkalmával összehányt néhány forinttal kezdtek törleszteni, pedig azt a kis menyecskének bölcsőre, bölcsőmadzagra szokták ajándékozni. A gazda állította ki a lakodalmat, vágót, kenyeret, bort, lisztet adván erre a célra, amit az atyafiak is megtoldtak tehetségük szerint. Némelyik házasulandó legény olyan szegény, hogy amikor megesküdtek, csak egy rossz subája volt, abban háltak az istállóban, vagy a pítvarban a földrehintett szalmán és a küszöb volt a févalj. Ha telt is ágyra, a párnában gyékénypáklya volt toll helyett. Nem mindenki volt oly szerencsés, hogy kapott a lánnyal egy kis *vant*: fél nyomási földet, egy darab szőlőt stb. Sokan nem is keresték a vagyont, többre becsülték a jó egészséget, a dolgos, munkás kezét. Az ilyeneknek, akár kimentek is tanyásnak, akár nem, sokat kellett dolgozniuk, míg a személyenként egy évre szükséges 3 mázsa búzát megkeresték és vágyaik, álmaik célját elérhették: egy kis nádfödelű házat szerezhettek. A disznót évenként eladták, az asszony sodrott gypjából nyakbavaló *moha kendőt* kötött, mely nélkül ezelőtt télen nem járt se szegény, se gazdag. Kis ládába rakták a pénzt, míg annyira szaporodott, hogy adósságot törleszthettek, majd házat vettek...

A napszámos két keze munkájával keresi kenyerét, napról napra. *Célszerű szögény embörnek* mondja magát, mert mindenre vállalkozik és mindenre alkalmas. A napszámos helyzete a legbizonytalanabb, jó, ha egy évben 200 napot dolgozhat... Tavasszal, mikor alacsony a napszám, eljár földet ásni, szőlőmunkát igyekszik fogni, ahol nyitás, metszés, továbbá gyümölcsfák tisztítása, nyesése, összedarabolása ad több napi dolgot; a város kertjébe ültetni. Kukoricaültetés, majd később május-júniusban annak kétszeri kapálása szintén tavaszi munka. Gazdahelyen csöves kukoricát fejt, morzsol. Zsindelytetejű házat fed, kerítést csinál, kéményt rak. Tapaszt, vályogot ver, téglát rak, fát hasigat, ölfát vág. Kutat és a tanyán. Kubikra megy... Ezelőtt a gazda egy tál levest, meg egy darab húst adott a napszámosának, ma azonban sehol sem adnak...Ahol jól bántak vele béres korában, oda bejárt azután is, hogy megnősült, ott szokott részes lenni.

A megesett lány

Olyan, akinek házasságon kívül születik gyermeke. Helyi kiszólás szerint *özvegy lány*, meg *árva menyecske*. A szegényember lánygyerekei sokféle veszedelemnek vannak kitéve. Ha formás, fejlett, egészséges, szemet szúr a férfi nemen levőknek. Ácsingózik rá a

kisbéres, a gazdafickó, sőt még az öreg gazda és városi úr is jár utána. Azzal hitegetik, hogy magukhoz veszik s a szegény lányok elhiszik. Az utóbb említett idősebbektől pedig nem várná az ember, hogy olyat tegyenek, hiszen ember fiai, menyecske lányai vannak. Az ilyen élteesebbkorú férfiakat, akik erre képesek, lenézik, elítélik, *vén gyalázatos embörnek* mondják. Élteesebb asszonyok megállapítása szerint nem annyira a cselédlányokból lesz a megesett lány, mert azt az anyja előre kioktatja: vigyázz magadra, ha akar veled valamit, vagy éppen erőszakoskodik, szidd össze, köpd szömön; hanem, akiket otthon tartanak, a házi lányokból, meg a varrólányokból kerülnek ki inkább, mint a szolgálókból. Statisztikai adatok szerint aránytalanul jóval több a gazda áldozat, mint a férfi cselédétől való. Szolgáló, szobalány korában esik meg vele a szerencsétlenség. Legnagyobb része ártatlan a megtörtént dologban, az erősebb férfi erőszakosságának áldozata. Van azonban olyan eset is, hogy a leány akaratából következik be a baj; azért, hogy elvegye a legény. Van olyan, aki idő előtt elcsináltatja a gyereket, bár régen nem csináltatták el *tudósasszonyokkal*. Akad olyan is, aki, ha megszüli a gyereket, árnyékszékbe dobja, megfojtja, vagy pólyába kötve kiteszi az árokba, szüleivel összejátsszik. De az ilyen kitudódik előbb-utóbb és a lelketlen anya börtönbe kerül.

A leány családja szégyenli, lelkileg nem bocsátanak meg neki akkor se, ha a gyerek apja vagy más elveszi és a legkitűnőbb életet élnek, ha a gyerek a legkiválóbb emberré válik is. Ez azért van, mert az egyház elítéli, a törvény pedig törvénytelennek minősíti az ilyen viszonyt és a gyermeket.

Ha elküldik, vagy mihelyt teherbe esik a lány, hazamegy szüleihez és ott szüli meg a gyereket. 7-8 hónapos koráig szoptatja a kicsit, aztán – kivált régen – a szülei nevelik. Ő meg napszámos munkával keresi meg a maga és gyereke részére az élelmet. Nem is áll el többet szolgálnak, nem hagyja a gyereket isten oltalmára. Ezelőtt szégyellték volna beadni menhelyre, ne érezze a gyerek majd az anyja szerencsétlenségét. Ma (1903 óta) legtöbb esetben lelencházba adják. De van nem egy-két olyan eset is, hogy a lány apja megszerette a gyűlölt kicsit, eljátszogatott vele, magához szoktatta, a gyerek is hozzá vonzódott legjobban. Van, aki otthon marad szüleinél, ott öregszik meg: végzi helyettük a házi dolgot. Van, aki eláll öregasszony mellé, beteg mellé gondviselőnek. Amikor a gyerek már arra való, rendszerint kis kanásznak állítják el. Minden időben van olyan meg-esett lány, aki 2-3 hónap után elmegy *szoptatásdajkának*, olyan helyre, ahol az övével egyidős kicsi van.

Ha szolgálatban van a lány és ott esik teherbe, elküldik, a gazda szégyenli az esetet. Ha hosszabb idő óta szolgál, kielégítik minden módon. Ha a bérestől van, igyekeznek vele elvetetni a lányt.

Mindazonáltal nem kergetik el csak azért, mert szerencsétlen lett. Jó érzéső, irgalmas gazdasszony úgy gondolkodik: *ha így történt, csak az én kaskámba esik*. Gondoskodik róla. A keresztanyaságot is vállalja. *Akárki kakasa csinálta, csak a mi tyúkunk tojta* – szokták mondani. A gazda se veszi szigorúan az esetet, a lány haza se megy, szolgálati helyén szüli meg a gyereket, ott is neveli fel. Elég ritka eset ez, mert ilyenkor az asszony az urára gyanakszik. Van olyan asszony, aki pár hónap után elhelyezi dajkaságba a gyereket, valami nagyon nyomorult, szegény asszonynál, ő szolgál tovább.

Van olyan lány is, aki rossz útra téved. Éjjelenként elcsapong, viszi a természete. De legtöbbször ritkán ismétlődik meg a baj, hanem rendeséletű fehérchseléd lesz. Óvatos, *egyszer megcsípte a kígyó, most már a gyíktól is fél*. Férjhez is megy mihamarabb. Nemcsak jóra való – vagy elvált ember, de még legény is szívesen veszi el. Jó asszony lesz belőle, jól viseli magát, már csak azért is, mert egyszer megjárta. Az urával szemben elnéző, hűséges asszony lesz. A kérő is így kérdezi a hozzáfolyamodó legénytől: „Asszony kell vagy lány? Mert asszony van, de nem asszony.” Van olyan nőszülendő legény, aki nem rója fel bűnül a lány szerencsétlenségét. Mikor a legény elmegy megkérni a lányt és eltávozáskor kikísérik a lány szülei, tudtára adják – leginkább az anyja szokta lesütött szemmel elzokogni –, hogy „egy kis hiba van, mert Sárinak már egy három esztendősi lánya van”. A legény megcsóválta a fejét s mondja: „Hát, ha mán mögadta az isten, majd tovább neveljük.” Egy kis bátorítás után kisül, hogy egy fiú gyerek is van, az meg ötödik esztendőbe fordul. – „Tudod – mondja az asszony – kint szolgált öt esztendeig annál a nagy gazda kuka Csankinál, aztán a fiatal gazda... „Ögye fene, hiszen mán pénz kereső!” – feleli a legény. És érdekes, hogy ritkán csalódik a fiatalember, valahogy megérzi, hogy jóra jön vele, jó segítőtársa lesz. Mentül jobb helyzetbe kerül a lány, annál inkább jól viseli önmagát. A nép azt tartja: a megesett lányokból is kerülnek ki igazi asszonyok.

Ha megtörtént, hogy a gazdafickó, a természetes apa, elvette a szegény lányt feleségül, nagy eset volt, évekig beszéltek róla. Akit a vére hajt és ismét kihág az istrángból, az ember elcsapja. A ilyenből nem lehet kiverni a rosszaságot még kötéllel se.

(Kiss Lajos: *A szegény emberek élete, Gondolat, 1981*)

Kunkovács László: Buják

Kunkovács László: Boldog

A vetés

A vetőmagot mindig a legnagyobb gonddal választották ki. A mag tisztításakor, szórásakor azt rakták el erre a célra, ami széllel szemben a legmesszebb repült. Ez ugyanis a legérettebb és a legnehezebb szem, következésképpen a legalkalmasabb a vetésre. Máskor hordáskor a szekér aljára ponyvát terítettek és a kipergett szemeket tették el vetni, mert az a legjobb. A vetni való magot vízbe fordították, ami leült, az adta a leggazdagabb termést.

A vetés napját a természeti jelenségekhez, megfigyelésekhez kötötték. Az őszi búzát a tölgy- és a kőrislevél lehullása után kellett a földbe szórni, míg a tavaszi búza a borz és a varjú első megjelenésekor került a szántásba. Általános szabályként tartották: „ősszel porba, tavasszal sárba kell vetni.” Az árpa akkor került a földbe, amikor a kőkény virágzott, vagy a kakukk megszólalt.

Más hagyományok a vetés napját vagy éppen tilalmazását valamely szent névnaphoz kötötték. Ezek szerint ki kellett hagyni *Üszügös Péter* napját, mert az e napon végzett vetés megüszkösödik. *Máté* egész hetében tilos a vetés, mert csak pelyva kelne a mag után, ezért mondták ezt az egész hetet „pelyvahétnek”.

Az aratás

A búza érésének szakaszait így határozták meg: Szent-György-nap (ápr. 24.) táján szárba indul a vetés, májusban kihányja a fejét, Vid napján (jún. 15.) abbahagyja a növekedést, Péter-Pálkor (jún. 29.) megszakad a töve, ettől kezdve már csak érik, és lehet kezdeni az aratást.

Az aratás napját gondosan megválasztották. Újholdkor nem kezdtek hozzá, de Illés napját sem tartották szerencsésnek, nehogy a villám beléjük csapjon. Ha éppen péntekre esett volna az aratás első napja, akkor már csütörtökön levágtak egy kévére valót, hogy a szerencsétlennek tartott napon ne kelljen a betakarítás legnagyobb munkájához hozzáfogniok.

A kaszával korábban inkább rendre vágtak. Az Alföldön a rendeket összehúzták, és belőlük kis boglyácskákat, vontatókat készítettek. Ezek közepére, fejével felfelé felállítottak két-három villányi búzát, és e köré rakták torzsával kifele a többi. Mikor az embermagasságot elérték, akkor felhegyezték, és befedték. Egy vastag kötéllel, a földtől számítva fél méterre, az alját körülvették. Lovat vagy ökröt fogtak eléje, és úgy vontatták a nyomtatás helyére: a szérűre.

(Balassa-Ortutay: *Magyar néprajz*, Corvina, 1979)

Az egész szalonna

Vannak vidékek, ahol az egész szalonna – a disznó egyetlen hatalmas darabban sózott, füstölt és tárolt szalonnája, ez az újkor korábbi századaiban országszerte közönséges eljárás – a 20. századig fennmaradt. A debreceni kamra 1930-as évekből származó rajzán bizony egész szalonnák sorakoztak a sózón.

A jómódú cívisek, akik nem egy disznót vágtak, hiszen cselédséget is tápláltak egész éven át, kereskedtek is a szalonnával, zsírt is sütöttek már ez időben, számottevő mennyiségben, meg a régi egész szalonnákat is megtartották. Egész szalonnát látni ma legközelebb Erdélyben lehet, de ott aztán nem is kell keresni.

Ahol ilyen szalonnát hagytak, ugyanabból az állatból zsírt nem is süthettek, legfeljebb keveset a húsdarabokból összegyűjtött zsíradékból. Ha ez a sütés-főzéshez nem volt elég, hát szalonnával főztek. Sózottal, füstölttel – nem zavart. De takarékosan mégis, különösen a földműves háztartásokban, ahol a szalonnát önálló ételnek, erőt adó tápláléknak tartogatták a nehéz mezei munkák idejére... a kenyér szalonnával a munkás emberek szinte legfontosabb étele maradt.

Az egész szalonnával kicsit nehéz bánni. Két ember kell hozzá, hogy a padlásra felvigyék, külön szorító lécek, hogy össze ne tekeredjen. A 18. századtól egyre inkább divatba jött, hogy a szalonna csaknem teljes mennyiségét meghagyják ugyan, de két oldalba felezve.

Ha ezeket szabályos négyszögűre faragják, potyog le a zsiradék, amit ki lehet sütni. Későbbben egyik vidéken a vastag hátszalonnát, másikon a vékony hasaszalonnát kezdték jobbnak tartani szalonnának, illetve zsírnak. A városi konyha a 18. században tér át erőteljesebben az olvasztott sertészsír konyhai használatára.

A zsírtárolás hiányáról, az egész szalonnákról a zsírsütésre, kisebb szalonnatáblákra való áttérés a 18-20. századot átfogó hosszú folyamat. Számottevő zsírsütésre legelőször a dunántúli tájak álltak át, ugyanitt gyakori már századunk elején a meghagyott szalonnák több keskenyebb táblában való tárolása, mégha azok kiadnának is közel egész oldalakat. A Dunától keletre ez időben uralkodott a két széles szalonnaoldal tartósítása, a zsírnak sütni valót pedig a leesett darabokból gyűjtötték. Legjelentéktelenebb a zsírsütés Erdélyben, amely az egész szalonnákat is erősen megtartotta a 20. századig.

A magyar népi táplálkozásban a középkor óta folytonosan a disznó zsiradéka a legfontosabb étkezési zsírozó...

Gink Károly: Rőzsére várva

A puha bélű kenyér

Héja meg béle nem minden kenyérnek van. Amikor az egyes népek – más-más időpontban – a gabonaterméléssel ismerkednek, a magot főleg kásának főzik. Őrölt magból is készül kása, de ebből aztán hamarosan megszületik a kenyér is. Nem az, amit ma annak tudunk, s amit a magyar *kenyér* szó a köznyelvben már évszázadok óta egyedül jelent. A régi kenyérnek béle nincsen, tésztája nem kelesztett. Lisztjét vízzel gyúrnák, keverik, a tésztát vékony kerek lepény alakban azonnal megsütik. Ha már ujjnyi vastagra hagyták, hamarosan el is kell fogyasztani, mert a tészta kihűlve, száradva úgy megkeményedik, hogy később már csak lébe áztatva ehető. Ahol a kenyérnek ez a fajtája maradt meg, az asszonyok naponta kétszer-háromszor sütnek kenyeret, mindig csak egy-egy étkezésre valót.

Ilyen volt a régi magyarok kenyere is, ilyen lepény, s nagyon valószínű, hogy kenyérnek mondták az ezredfordulón.

Viszont aligha ették minden étkezésnél, inkább csemegeként gondolhatjuk. A lepénykenyér tésztáját nem kelesztik, ez a magyarázata annak, hogy hozzá az árpaliszt, de még a zab is éppúgy alkalmas, mint a búza vagy a rozs.

A 14. században először feljegyzett *pogácsa* szó déli szomszédságunkból érkezett, nem is egészen felesleges jövevényszóként. Ekkorra ugyanis megkezdődött már a kenyér újabb fajtájának, a kelesztett tésztának készítése is nálunk a köznépi háztartásokban. A későbbiekben a kenyér szó ennek az új, máig használatos kelesztett, magas, domború, héjas-beles süteménynek a neve lett, a régi lapos kenyérlepény meg pogácsának maradt.

A maihoz hasonló kenyér kezdetben csak kisebb mennyiségben, ritkábban fogyasztott étel lehetett. A 16-17. században viszont már valóban mindennapi étel. Bármennyire megszoktuk is mi a magunk kenyerét, ne gondoljuk, hogy nincs kenyér nélküli táplálkozási rendszer. A Kárpátokon túli moldvai magyarok, románok szülőföldjén nem ritka az olyan vidék, ahol kenyeret az 1930-as években is évente csak egyszer-kétszer ettek, mikor vásárból, városból hoztak egy keveset ritka csemegeként. Dombos, kelesztett kenyeret az Északi-Kárpátokban is csak boltban, kocsmában vett pénzért olykor-olykor a vidéki lakos.

Nálunk korán kialakult, hogy kenyeret egyszerre egy nagy kemencényit, 10-14 napra elegendőt sütöttek. Hatnyolc darab 5-6 kilós házi kenyér elkészítésére 16-18 órát kell szánni, s közben csak pár órát alhat éjszaka az asszony, míg a kovász kel...

(*Kis magyar néprajz a Rádióban, RTV-Minerva, 1978*)

Csokonai Vitéz Mihály: Jövendölés az első oskoláról a Somogyban

Hát Múzsáknak szentelt
Kies tartomány!
Ily számkivetve volt
Nálad minden tudomány?
Hát csak sertést nevelt-é
Itt a makk s haraszt?
Hát csak kanásznak termett
A somogysági paraszt?
Istenem!
Senki sem
Vette észbe,
Hogy e részbe
Árva még Somogy!

Hány jó ész lett vaddá,
Hogy nem mívelték?
Hány polgár bűnyikká?
Hogy jóba nem nevelték!
Dudva lenne a dudvák
Közt az ananász:
Kanász marad akinek
A nevelője kanász.
Hát már, hogy
A Somogy
Ily tudatlan,
Formátlan,
Kie a hiba?

Debrecen és Patak
Messze estenek
Ide, hol a Muzsák
Nem is esmértetnek.
Ami kevés pénz bejött
Két-három póra,
Nagyobb dologra ment el –
Borra vagy disznóra.
A szegény
Pórlegény
Vagy bodnárnak
Vagy betyárnak
Vagy zsványnak állt.

Óh szomorú sorsa
Egy szép megyének!
Hol a magyar lelkek
Megvetve heverének,
Óh nem fáj-é a szíve
Minden magyarnak,
Hogy a magyar fiakkal
Gondolni nem akarnak?
De tán jó
Oly idő,
Melyben nekünk
A vidékünk
Új Helicon lesz. –

„Metternich szisztémája életével megszűnik. Az enyém csak halálom után kezdődik.”

Széchenyi István: NAPLÓ (részletek)

Gyalog Diószegről Székelyhídon voltam. Papaneck intézőtől néhány veder bakatort vettem, vedrével 30 forintért. Az úriszékét éppen ülésezés közben találtuk. – Az atyafiak a politikáról fecsegték. „Ilyen szabadságot, mint minálunk, bizony sehol nem találhat az ember; még az angoloknak is csak papíron van meg a szabadságuk”, és így tovább. Alig gondolkoznak ezek az emberek, s ha igen, akkor is csak magukra gondolnak – a parasztról teljesen megfeledkeznek, semmiség a szemükben. – Minő ékesszólással kellene bírunk, hogy meggyőzzük ezeket az embereket, anélkül, hogy megsértenők, hogy igazságtalanok és tudatlanok – és minő bölcsességgel és földöntúli szerencsével, hogy helyesebb elvekre és nézetekre vezessük őket!

Hol úgy érzem, vonzódok e nyers néphez – melyet alapjában véve szeretek –, hogy tanítsam, felemeljem, emberré neveljem, hol látni sem bírom, s eltaszítom magamtól. – Tudatlanságuk elérzékenyít; szívesen segítenék rajtuk életemmel és véremmel is: sorsukat megosztanám és elviselném! De gyakorta elborzaszt és felháborít igazságtalan vakságuk, gőgjük és elbizakodottságuk! – Hol fognak majd nyugodni hamvaim, kezdezem sűrűn magamtól, hazámban-e vagy idegenben? (1820. december 24-én !)

Saját lovammal 4 órakor el. – Nádudvarig a kocsimat eltörtem: parasztszekérre ültem, s délután 5 órakor Törökszentmiklóson voltam.

Nyomorúságos vidék.

Megértem, hogy némelyek maguk főbelövésére gondolnak, ha e pusztaságban kell élniök. Énrám e kietlenség nem tesz kellemetlen hatást, sőt, néha érthetetlenül jólesik, hogy tekintetemet éppoly kevésbé érzem korlátozottnak, mint gondolataimat. Akárcsak a tengeren, eszméim itt is a végtelenbe nyújthatnak, s némely pillanatban oly lendületet kaphatnak, mely engem, érzelmeimmel együtt, messze, a Föld és minden földi dolgok határain túl repít!

Olyan a táj, mintha a tenger földdé és jéggé vált volna. (1820. dec. 27.)

Kolozsvárt maradtam. Az ismeretség Csáky grófnéval (Rédey lány) kellemes, Bánffy grófnéval (Schilling lány) kellemetlen érzéseket keltett. Wass grófnéval vacsoráztam, aki mindjárt *bemutatkozásul* olyan dolgokról beszélt, melyek egy szülést is zavarba hoztak volna...

Az éhínségről, mely nemrég a népet sújtotta, különbözőképpen beszél a fáma. (1816/17-ben Észak-Magyarországot és Erdélyt pusztító éhínség sújtotta.) Az bizonyos, hogy több száz embernek teli magtárak küszöbén kellett éhhalált szenvednie. Úgy látszik, a legnagyobb hibák a kormányt terhelik. – Kolozsvárt megalakult egy társaság, kirekesztőleg ifjú emberekből, akik naponta 400-500 embert tápláltak Rumford-levessel. Mikor a császár az országba jött, a kormányzat ezt a társaságot feloszlatta – az *éhezőket* pedig bezárta, avégett, hogy a császár a nyomorúságot az országban ne lássa!

Amikor az országban még Stipsich volt a katonai parancsnok, Besztercén oly nagy energiával létesítettek egy katonai raktárt, hogy sok paraszt, kiket négy ökörral parancsoltak oda, úgy tért haza, hogy három ökör bőrért cipelnie, a negyedik ökröt hajtania kellett! – Nem sínyli meg az ország, s következésképp a császár is, ha a paraszt megkárosodik?

(1821. július 30-án)

Új-Futakra mentünk. Bizonyos Heinrich Schmied nevű paraszt mellett ültem, aki robotosként fuvarozott az uradalomban. Sokat beszéltem vele az uradalomról, meggyéről, etc. Tiszta, egészséges természet. Jólesett – egy egyenes, romlatlan, *félre nem nevelt* emberrel beszélhetnem. – Dicsérte nekem Latinovich főszolgabíró – mindenféle jót mondott Forrayról etc. – és azt állította, hogy az adót etc. fizetniök *elviselhető*, nem ad okot panaszra – csak dolgozni kell, etc. A futaki uradalom mintegy 800 teleknyire tekinthető. Németek, magyarok, rácok. Nem nagyon keverednek... és amilyennek Schmiedet találtam, – *őszintén és nem magyarként szólva*, nem lehetséges, hacsak azt nem akarjuk, *hogy sötét legyen*, hogy egy kulturált és ésszerűen civilizált német paraszt egy vad, nyers, tudatlan, szitkozódó lótolvajt utánozzon. Hogy magyarosítani lehessen, a magyarságnak uralkodó tényezővé kell válnia. Hogy a magyar, vagyis jobban mondva a „magyarság” elérheti-e a németiséget – és el is hagyja-e, ez kétséges; minthogy amilyen mértékben gyarapodik a magyar, azonképpen, ha nem még nagyobb mértékben terebélyesedik a német intelligencia. Schmied oly értelmesen beszélt gazdálkodási módjukról – a földek fogyatékos elosztásáról... az iskoláról, etc hogy elcsodálkoztam rajta. „Elvégre emberek módjára akarunk élni, nem pedig úgy, mint az állatok.”

– Csupán a fölény talál utánzásra. Ezt-azt bízvást megtanulhat egy angol a magyartól, de mindent egybevéve a magyarnak kellek az angol iskolába járnia, – és ez nem ízlés dolga – hanem axiómákon alapul. A kormány etc. – nem, nem – tudatlanságunk az! – a műveletlenség.

(1830. jún. 28.)

Kunkovács László: Mindszent

Kunkovács László: Hortobágy

Petőfi Sándor: A nép nevében (részlet)

Még kér a nép, most adjatok neki!
Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz; úgy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

S a nép hajdan csak eledelt kívánt,
Mivelhogy akkor még állat vala;
De az állatból végre ember lett,
S emberhez illik, hogy legyen joga.
Jogot tehát, emberjogot a népnek!
Mert a jogtalanság a legrútabb bélyeg
Isten teremtményén, s ki rá süti:
Isten kezét el nem kerülheti.

S miért vagytok ti kiváltságosok?
Miért a jog csupán ti nálatok?
Apáitok megszerzék a hazát,
De rája a nép-izzadás csorog.
Mit ér, csak ekkép szólni: itt a bánya!
Kéz is kell még, mely a földet kihányja.
A míg föltűnik az arany ere...
S e kéznek nincsen semmi érdeme?

S ti, kik valljátok olyan gögösen:
Mienk a haza és mienk a jog!
Hazátokkal mit tennétek vajon,
Ha az ellenség ütne rajtatok?...
De ezt kérdezнем! engedelmet kérek,
Majd elfeledtem győri vitézségtek.
Mikor emeltek már emlékszóbot
A sok hősi lábnak, mely ott úgy futott?

Jogot a népnek, az emberiség
Nagy szent nevében, adjatok jogot,
S a hon nevében, egyszersmind, a mely
Eldől, ha nem nyer új védoszlopot.
Az alkotmány rózsaája a tiétek,
Töviseit a nép közé vetétek;
Ide a rózsa néhány levelét
S vegyétek vissza a tövisek felét!

Még kér a nép, most adjatok neki:
Vagy nem tudjátok: mily szörnyű a nép
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György ...?... (1845)

Arany János: A szegény jobbágy (Életkép a múltból)

Széles országúton andalog a jobbágy,
Végzi keservesen vármegye robotját.
Kavicsos fővénnel rakta meg szekerét,
Annak terhe alatt nyikorog a kerék.
Tántorogva ballag a két kajla sőre
Alig tetszik rajta, hogy mozog előre,
Méla mind a kettő, mintha gondolkoznék:
Hány ízben hozott már és hány ízben hoz még?

Ott ül a szegény pór az első saroglyán,
Elkopott ostorát a kezében fogván;
Szomorú képére rőt kalapja alá-
Hullna, ha négy-öt szál madzag nem tartaná
Néha megszakasztja hosszú hallgatását,
Biztatgatja két hű igavonó társát,
De azok nem bírnak lépni sebesebben,
Talpuk a kőüttől ég elevenebben.

Széles országúton, mint az ég morgása,
Hallik a távolban hintó robogása,
Csak imént dördült meg messzi földön, és lám,
Perc alatt elétűnt, mint a fényes villám.
A négy szürke lónak a két kajla sőre
Nagy keservesen tud kitérni előle.
Pedig félni, félnek; mert az isten-adták
Bírnák csak a jármot, mingyár' elragadnák.

Dölyfös úri kocsis ül a hintó bakján,
Fél kezében cifra ostort suhogtatván;
Jobban esik neki, a kényes lelkének,
Ha nyakába sujt a két szegény sőrének;
Jobban esik neki, ha egyet kiálthat:
Földi, a kerékagy siratja a hájat!
Kár volt annak árát a csapszéken hagyni,
Szegény tengelyedet siralomnak adni.

Feltekint a jobbágy, szomorúan felel:
Hej! biz a háj árát nem korcsma nyelte el,
Ami volt körülöm, egy kevés zsiradék,
Gyors hintóitokra mind felkenegétek.
De a hintó népe nem hallotta e szót:
Szegény ember! és ez így talán jobb is volt,
Másképp ki áll jól, hogy e gyámságos kezek
Nyers-nyakasságodért meg nem fenyítene!

Ady Endre: Ülj törvényt, Werbőczy

Még magasról nézvést
Megvolna az ország,
Werbőczy-utódok
Foldozzák, toldozzák.
A Föld nem tud futni
Csak a Földnek népe
S ezer Kinizsi sem
Térülhet elébe.

Nagy az idegen Föld,
Sokasul az útja,
Tegnap csatatér volt
S puszta a Puszta:
Éhes magyaroknak
Nem futja a kedvük,
Míg az igazukat
Tán kiverekedjük.

Verekedés közben,
Hajh, ürül a kocma.
Menekül az ínség
Szökve, bukdácsolva.
Bécsben a korcsmáros
Tán még nem is sejti.
Vagy, ha tán sejti is,
Könnyen elfelejti.

Éles a hajósíp,
Hallja baj-tetőzve
Zselénszky gulyása,
Tisza urak csősze.
Hivogatja a síp,
Nyomor eldobolja:
Úgy elfogy a magyar,
Mintha nem lett volna.

Elmegy a kútágas,
Marad csak a kútja,
Meg híres Werbőczy
Úri pereputtya.
Árvult kastély gondját
Kóbor kutya őrzi,
Hívasd törvénybe,
Ha tudod, Werbőczy.
(1914)

József Attila: Hazám

Sok urunk nem volt rest, se kába,
birtokát óvni ellenünk
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.

Szíve szorult, rezgett a lába,
acsargó havon tovatünt,
emlékezően és okádva,
mint aki borba fojt be bűnt.

Volt, aki úgy vélte, kolomp szó
s társa, ki tudta, ily bolondtól
pénzt eztán se lát a család.

Multunk mind össze van torlódva
s mint szorongó kivándorlókra,
ránk is úgy vár az új világ.

József Attila: Határ

Dongó ődöng az erdő szélénél.
Harkály kopog, gyík ragyog. Marha bög.
S tovaringatja fodrosan a szél
a tűnődve zümmögő időt.

Gyűrt, sárga táj, az égi mellig ér,
muharmező, kemény kötény, nehéz –
mi van benne? Amott fut egy kis ér
s itt ház ül. Kisfia, az ól, idenéz.

Poros a víz, nincs kedve kéklenni,
Zörrenő fák közt pikkelylik az út –
és gomolygón új korunk vénjei,
kik elhagyták az omladó falut.

Hátha kenyér nő idegen igán.
Lassan ügetnek, barnák s csontosak,
Csöpp cókókjuk gunnyaszt a taligán.
Fönn felhők lágy batyui bomlanak.

S sziszeg a por, rájuk locsog a sár –
na, ki ad nektek munkát, kenyeret?...
Tétova szűnyog sír és a határ
száraz szemekkel magába mered.
(1932)

A magyar nyelv

Mert ha keressük, hogy melyik társadalmi réteg beszéli jobban a magyar nyelvet, a népre kell szavaznunk... A magyar alapnyelv hallatlan beosztatás ereje ma sem csökken; hogy egyéb példát ne említsek, az egykor jóformán idegennyelvű fővárost száz év alatt magyarnyelvűvé tette.

A magyar nyelv fennmaradását a magyar népnek köszönhetjük, mert a felsőbb társadalmi réteg többször hűtlen lett hozzá. A honfoglaláskor még az úr is, a köznép is csak magyarul beszélt. A nyugati kereszténység felvétele után azonban az egyház nyelve, a latin a felsőbb társadalmi rétegben lassan tért hódított... Vegyesházbeli királyaink idején a műveltek egymás közt többnyire latinul beszéltek, a magyar nyelv pedig a hagyományörző réteg, a nép körében maradt meg. Valahányszor nagy nemzeti veszedelem fenyegette a magyarságot, ösztönösen mindig hagyományaiba menekült. Így a magyar nyelv is a török világ alatt jutott ismét szóhoz a nemesség körében... és ott a reformáció elterjedésével egyre nagyobb tért hódított. A prédikátorok magyar nyelven terjesztették a hitet s a protestáns egyházak nyelve teljesen magyar... Az ellenreformáció kénytelen volt hasonló fegyverhez nyúlni s a XVII. században a magyar katolikusság is már kitűnő szónokokat és írókat termelt ki, köztük Pázmány Pétert, akinek magyar nyelve egyúttal az akkori népnyelvnek is igen szép példája...

Az irodalom nyelve ma is napról napra közeledik a népnyelvhez. Azonban a magyartalanságnak még bőven vannak menedékhelyei, ilyenek pl. a hivatalok aktái, a főváros kelőlőn még nem asszimilált elemeinek nyelve, stb... Mostohasorban van az élőnyelv a felsőbb társadalmi rétegekben. Mint Kodály írja: „... legelőkelőbb köreink a nemzeti kultúra ápolásában rájuk váró feladat elől már jóideje következetesen kitérnek. Magyar nyelvszokásukat, kiejtésüket pedig mintának el nem fogadják. Ez a kiejtés részint az illetők idegen származása, részint a kora gyermekkorban megkezdett idegen nyelvtanulás miatt tele van idegen ízzel, a magyar szokástól eltérő, helytelen ejtésmóddal. Mintha a műveltség ára az volna, hogy elveszítjük az élő beszéd magyar zamatát... A beszéd szinte a nemzetért való testi kiállás egy formája. Hol romlik a kiejtés? Ahol fogyatékos a nemzeti öntudat és a velejáró felelősségérzet. Ahol a nyelv tudása nem tartozik a legmagasabb kultúrídeálok közé. Ahol az idegen nyelvek tudása fontosabb, mint a nemzeti nyelv...”

Az iskola is ostromozza, kigúnyolja a tájnyelvet, azt az irodalmi nyelvnél értéktelenebbnek, rosszabbnak tartja és hirdeti, így a nép hite meginog a saját nyelve helyességében és elveszti azt a nyelvbéli biztonságot, amit szüleitől örökölt... A tanítókat, tanárokat, lelkészeket a népnyelv helyes értékelésére kell nevelnünk...

(Gyórfy István: *Alföldi népelet, Gondolat, 1983*)

Móricz Zsigmond: Egyszer jóllakni (részletek)

...

- Gonosz bestia vagy. Játsszol velem.
- Hogy merném én azt egy méltóságos gróffal.
- Nézz rám, a szemem majd kiugrik a helyéből. Öt napja nem aludtam. Nem sajnálsz?
- Jaj, méltóságos gróf úr, mondja meg őszintén, hogy mit evett máma?
- A gróf elcsodálkozott. Reggelire hideg sültet evett. Jó nagy darabot. Ivott hozzá két pohár pálinkát is, jó erős pálinkát. Mert fel akarta magát tüzelni, hogy ma beszélni merjen az asszonnyal...
- Látja, méltóságos gróf úr. Az én uram öt nap óta nem eszik egyebet, csak reggel rántott levest, délben rántott levest és vacsorára is csak rántott levest...
- Mér nem főzöl neki egyebet? Hideg sültet. Gyümölcsöt... Ebédre húslevest... rántott csirkét...
- Ne tessék tréfálni a szegény emberrel... Még rántást se tudok annak az istenadtnak csinálni, mert annyi zsír nincs, amivel egy kis lisztet meg lehessen javítani...
- Na látod, ezen kellett volna kezdened... Ha engem meghallgatsz, adok én neked mindent.
- Hagyjon engem a méltóságos úr, én tisztességes vagyok.
- Én is tisztességes férfi vagyok. Nem hagylak el, ha szeretsz.

Az asszony ellenségesen nézett rá

- Méltóságos úr, üljön fel méltóságod a lovára és menjen el... Nem fogom tudni megmagyarázni az uramnak, hogy mit beszélgettünk...
- Találj ki valamit, hogy mit beszélgettünk.
- Tudnék valamit mondani, de nem tudom, megteszi-e?
- Mindent.

Az asszony lehunyta a szemét, és hátravetette a fejét.

- Mondok valamit... Az emberek nemsokára befejezik a kapálást... Ennek öröme adjon a méltóságos úr nekik egy jó vacsorát...

- Még cigánybandát is hozatok. De akkor te is ott leszel.
- Ha mindenkinek a felesége ott lesz, akkor én is ott leszek!...

- De táncolsz velem!...

- Ha mindenkivel táncol, akkor nekem is muszáj lesz.

- De megcsókolsz!

- Ha minden asszonyt megcsókol, akkor engem is lehet.

- Nekem hosszú idő, míg holnap este lesz...

- Hát akkor üljön fel a lovára és vágatasson, hátha lóhalálon hamarabb eléri.

A gróf parázsló szemekkel nézett az asszony szemébe. Úgy érezte, soha életében ilyen kedves nővel még nem találkozott. Szédült, mikor lóra ült, még egyszer visszaintett a menyecskének s elvágatott.

Az asszony pedig fogta az üveget és elindult gondolkodva

az ura felé...

– Mi a fenét beszéltél a gróf úrfival? – kérdezte mérgesen Kis János a feleségétől, mikor az megjött a liter vízzel.

– Nagyon jól.

Az ember maga elé nézett. Mind megette a levest és mégis szédült az éhségtől. Most van egyórai pihenésük, szeretne aludni egy kicsit, dühös volt, hogy az asszony elvett az alvásból egy fél órát, s most ahelyett, hogy a szemét behunyná, tovább kell vialatni.

– Mondd meg, hogy mit, cudar, vagy rögtön agyonvágjak!...

Az asszony leült mellette a földre. Láta, hogy az emberek, mind a hetvenen, csak őt nézik, s mindenki azt szeretné tudni, hogy mit beszélt a gróffal...

– ...vacsorát akar adni mindnyájatoknak, ha befejezitek a répakapálást...

Az embernek fennakadt a szeme... Egyszerre elfeledte minden haragját... Az ember a gyomrát hallgatta... Olyan sovány volt már, olyan kiapadt...

– Oszt mit akar adni vacsorára?... Rántott levest?...

– Húst!

Szerette volna megkérdezni, hogy mér éppen őtőle kérdezte meg, hogy mit akar vacsorára adni... De olyan fáradt volt a feje, hogy még szólni se volt kedve.

– Holnap estére! – mondta. – Akkor egész éccaka dolgozni kell...

Az asszony hallgatott. Nem nézett az ura szemébe. Maga elé nézett... Arra gondolt... jönnek a cigányok a hegedűkkel, húzzák a talpalávalót... Borzongott, mert már szinte hallotta a cigánymuzsikát. Már érezte, hogy jön a gróf, és megöleli a derekát és táncolni fog vele...

Egy másik sovány ember odakúszott hozzájuk.

– Minden tíz ember kap egy kövér birkát... Lehet belőle birkatányt csinálni... És egy mázsa lisztet ad... És mindent, ami hozzá kell... Hús kiló zsírt és hús kiló túrót. Lehet túrósgaluskát csinálni és öt hektó bort...

– Kevés – mondta Kis János

– Kevés? – csodálkozott a másik ember.

– Magamnak is kevés – mondta Kis János.

– Minden emberre jut egy kiló hús, vagy két kiló... Egy kis galuska, vagy két kiló... Jó kövér túróstészta... Meg hét liter bor... fejenként... kevés?... Kosok lesznek, nagy kosok... Nagy öreg kosok... Hizlalt nagy állatok. Meg bírnád enni mind a hetet?

– Meg!

– Hát mennyi kellene?

– Minden... Amije csak van a grófnak... A harmincezer hold földje meg a kastélya, a tanyái, a csordái, ménesei, disznófalkái...

– Mind lenyelnéd?

– Le! Meg ötet is ráadásul!... Étvágyam van... Mer én

már harminchat éves vagyok, de én életemben mindig csak hitvány, ringy-rongy leveseken éltem... Már az anyám is azzal tartott, vízzel... Ha én kijövök a mezőre dolgozni, mit hozok magammal?... Egy liter vizet hozok a tarisznyámba, hogy ne kelljen a kútra menni, hogy még addig is csak dolgozzak, míg vízer megyek...

Ha szédülök a munkába, csak iszok egy kortyot, avval elütöm a szélütést... Várhatom a ebédet, míg kihozza az asszony... A főtt vizet... Megeszem... Akkor újra neki a munkának... Hát nekem ez kevés... Mióta élek, csak ennek a grófnak dolgozok... Hajnaltól estig csak vágom a földet. Túrom. Beledögölhetek... Most meg egy kis vacsoráért egész éccaka dőgozni kell... Hát miért? Egy falat húsért. Egy kis főtt tésztaért? Egy pohár borért?

– Cigányt is hoz, muzsikát! Bandát!

– Csendőrt nem hoz? Kakastollasokat?

– Hát mit akarsz?

– Mit?... Kieszem holnap ezt a kutya grófot minden vagyonából... Ezt akarom...

Az asszony behúzott nyakkal hallgatta az ura beszédét. Összeroskadva ült... Félt a holnapi naptól...

Kis János soká nézett a fazékba. Akkor azt mondta:

– Mit mondott neked tegnap a gróf?

– Mit mondott vóna, semmit se mondott.

– Mer én azt álmodtam, hogy mondott valamit.

Az asszony elpirult...

Alkonyat felé lóháton kijött a gróf is... Éljenezve fogadták, és a gróf sorra kezét fogott valamennyiükkel. Minden férfival és minden asszonnyal. Kis Jánossal is, meg Kis Jánosnéval is.

– Hogy vagy, Éva? – mondta az asszonynak, és egy kicsit tovább tartotta a kezében az asszony kezét, mint a többiekét.

Kis János azt mondta nevetve:

– Ma kiesszük a gróf urat a vagyonából.

– Egyetek csak, amennyi belétek fér! – mondta a fiatal gróf, aki mindenkit tegezett, a legöregebb embereket is, mint a gyerekeket. Már ahogy a grófok szokták...

Kis János mosolygott.

– Étvágyunk van... De olyan étvágyunk, hogy képesek volnánk megenni az egész határt, földestül, mint a giliszta. Még levest is főztek a szakácsok. A leves olyan volt, mint az olaj. Kövér és sűrű...

Az asszony telemérte a tányérját, még ki is lötytyintette, s ő hozzáfogott enni... Egész teste remegett az éhségtől, mégis már a tizedik kanálnál úgy érezte, készen van...

Iszonyú rémület és düh tört ki benne. Mi lesz akkor itt ma?... Hogy fog eleget tenni az ígéréetének?...

Lenyelte a levest és bort ivott rá. Nagy pohár bort.

Akkor úgy érezte, munkaképes.

Húst kapott nagy tállal. Nagy darab kenyérrel. Nézte.

– Miért nem eszik? – kérdezte a felesége.
 – Nem sietek, reggelig akarok enni... Még e csak a leves vót!

A nap már lement, s a hold, ami már régen fent volt, kezdett kifényesedni.

A gróf mindenütt ott volt, mindenkivel beszélt, mindenkit megölelgetett, de percenként mellettük volt, és jó szókat mondott nekik.

Akkor már kezdett dolgozni a bor is, és egyre hangosabb lett a lakoma. Kis János látta, hogy a gróf sorra csókolgatja az asszonyokat.

Már várta, hogy Évára sor kerül.

Éva is várta, és úgy remegett a teste, mint a sárló kancáé.

S most honnan, honnan nem, megjelent egy csapat csendőr.

Vidám, szép legények, nem jöttek rossz szándékkal, véletlenül jöttek. Mondták. Kakastoll bokréta volt a kalapjuknál. Nagyokat köszöntek. Kis János nevetett.

S marokra fogta a kést, amivel evett.

Ekkor a gróf odaért a csókolózásban hozzájuk.

Évához lépett, meghajolt, és... nem csókolta meg.

Két csendőr ült mellé, mikor a gróf táncra kérte Évát.

Évá ránézett az urára.

– No csak eredj – mondta Kis János. – Táncolj. Jó a vacsora, ki kell táncolni, mert elrontja a gyomrot...

Kis János hozzáfogott enni... Egy falatot lenyelt. Nem bírta. Kiadta s kiköpte.

– Csendőr úr – mondta –, lássa, ez a baj...

– Micsoda, barátom? – mondta a csendőr

– Itt a jó vacsora, és az ember még annyi üzletet se tud csinálni, hogy egyszer jóllakjék, mer nem bír enni.

– Mért nem bír?

Kis János megkereste a kését a földön, megtörölgette gondosan.

– A szegény ember nem bír enni... A szegény csak mérget eszik. Mire a hústra kerülne a sor, má neki vége.

– Egyél, csak egyél – mondta a csendőr, és erősen nézte Kis Jánost...

– Nincsen az embernek két gyomra, hogy mindent bevegjen. A szegény embernek még hasa sincsen.

Ebben a pillanatban a gróf megcsókolta az asszonyt.

Kis János mosolygott. Elfehéredett, de mosolygott. A keze rámerevedett a késre, és markolatig döfte a csendőrbe.

(Móricz Zsigmond: *Elbeszélések, Szépirodalmi, 1974*)

Petőfi Sándor: A nép

Egyik kezében eke szarva,
 Másik kezében kard,
 Így látni a szegény jó népet,
 Így ont majd vért, majd verítéket,
 A míg csak élte tart.

Miért hullatja verítékét?
 A mennyit ő kíván
 Az eledelből és ruhából:
 Hisz azt az anyaföld magátul
 Megtermené talán.

S ha jó az ellen, vért miért ont?
 Kardot miért foga?
 Hogy védja a hazát?... Valóban!...
 Haza csak ott van, hol jog is van,
 S a népnek nincs joga

(1846)

Kányádi Sándor: Három vers Veres Péter emlékére

Ahogy az aratók

ahogy az aratók jönnek estefelé
egy-egy kévével a háton futtában
kapkodva-tallózott búzafejekkel
a karjukon kapaszkodó kosárban
s az ijedten ide-oda vigyázkodó
pillantások is ott zizegnek a
kosár aljában a tavalyiból süített
megszáradt kenyérmaradékkal sóval

hagymával szalonnabőrrel
jószomszédságban
mert a szalonnabőrt is
elrágogatja-szopogatja
s ha már ínye sincs kutyának macskának
hazahozza az ember szóval
ahogy az aratók jönnek estefelé
ereszkednek árnyékká nyúlva
s ahogy lappog a talpuk az ösvényen
mintha egy kétezer ötezer év előtti
film peregne az alkony motorpöfögésétől
lobogó szürke vásznan
ahogy az aratók jöttek estefelé

mit is mondhatnék én nekik
mikor az esti harangszó is
egy-két kondulás után abba-
hagyja

Akik a képből mindig

akik a képből mindig kiesnek
vagy idejük sincs bekerülni
mert amire a kezüket megtörölnék
megigazítanák a kendőt kalapot
szóval amire lencseképpessé tennék
magukat kifogy a film lemege
a nap oda az alkalom márpedig
mindannyian jól tudjuk milyen
fontos a fény a körülmények
általában hogy maga a kép
a lehető legelőnyösebben
mutathassa amit mutatnia kell

Eső

hosszú szárazság után amikor
végre megered és dobol a tetőn
anatóliáig nyújtózik bennem az ősi
földműves tér és idő ropog a csontjaimban
boldogságom a szerelem gyönyörű

nép-éjegyenlőségeihez hasonlatos
szívem is fölveszi az egyre
szaporázó-csöndesedő ütemet és
érzem amint a bódult föld
lassan elernyed (1976)
(Kányádi Sándor: *Valaki jár a fák hegyén*, Magyar
Könyvklub, 1997)

Kányádi Sándor: Tünetemény

Füstszerű falusi alkonyat vagy.
Mosolyod illatos kenyerét tétován
tördeli az emlékezés.

Hol volt, hol nem volt, volt egy lány...
Hiába próbálok neveket
illeszteni mosolyodhoz.

Egy fehér-homlokú házra s egy lombos
eperfára emlékszem,
s hogy jött a csorda.
Ránk bámult egy bivaly. – Mozgás, Rigó! –
húzott rá a napszíta pásztor.
És Rigó unottan tovább kolompolt.
Hangoltak a békák a libaúsztatóban;
holdat himbált a szellő a domb fölé észrevétlen.
Zizegett a nád.
Mindenre emlékszem, úgy-ahogy,
- talán még azt a zsombékot is meglelném –
csak rád, az arcodra, mozdulataidra – nem.
Vagy nem is voltál más,
csak egy soha-el-nem-felejthető mosoly,
mely minden nyári alkonyatkor
a langyos szellővel s a füst illatával
meg-megkísérti emlékezetem? –
Néha már-már látlak, érzem, amint hajad
ujjaim közé omlik, mint akkor.
De hiába, valami mindig eloroz előlem,
és alkonyatból alkonyatba menekít.
(1964)

Kányádi Sándor: Vágy

az esti folyó illatát
aratás idején
a küküllő esti illatát
aratás idején
s egy marék vizet
hogy arcom visszamosdjam
(1974)

Kunkovács László: Májusfára mászó legényke Isaszegen

Kunkovics László: Hajdúszoboszló szélén

Tombác János: Rúzsa Sándor viselt dolgai

... Hogy mé lött ű itten katona, a királytú akkó kért ű, hogy szokták mán mondani: kögyelmet, hogy mögunta a betyárságot. Inkább mén harcolni a labancok ellen. Mög is kapta aztán Sándor bácsi a kögyelmet. Ekkor alakított ű egy századot, ilyen karikásustorossat az ű emböreibű. De aztán többen vótak ezök a nyalka legényök, hogy mán ű sokallta, annyiban jelöntköztek. Főszerele űket. Kapott is segítségöt, ami köllött az államtul. Aztán mögindult ű, mē abba az időbe hatta el Görgei is a tábort. A Sándor bácsinak vót egy olyan jelszava, hogy szerette vóna Görgeit ustora elébe vönni. Akkor, amikő föladta a tábort. Mer még űk aztán harcoltak a labancok ellen, úgy möntek, hogy a lábuk is alig érte a földet. Amikő űk nekirohantak a piszkafás, szuronyos labancoknak, ēkezdték kétódalrú a karikás ustort forgatni: nemcsak a kabátot húzták lē a labancokrú, hanem a bűrt is. Ekkor az ustoruknak a högye nagyobb kárt csinált azoknak a labancoknak, mint a némötöknek a szuronyos puskájuk. Mē ha azok mertek egyet szűrni vagy lűnni, akkor a karikásustor tízet is pattant rajtuk. Ott aztán fűlit borotfálta, fejit borotfálta a népnek. Kabátot, amit bűrt, azt nyírt lē a Rúzsa Sándor bandája.

Csak elég a hozzá, hogy azon a részön, amikön űk harcoltak, ott a labanc menekűlt, ahogy csak bűrt előllűk. Látták aztán a buta hazaárulók, mē akkor is vótak a tisztjeink közt, a magyar tisztök közt bitangok, hazaárulók. Látták, hogy Rúzsa Sándor milyen diadalmas vót, hát nēhogy Rúzsa Sándor a hírös betyár lögyön még hírösebb, hanem űk a vezérök, ezredös, százados, és még tudja az anyjuk valaga milyen rangba vótak. Csak elég az hozzá, hogy űk szerettek vóna nagy dicsőségöt aratni a király előtt. Akkó csináltak egy olyan dógot, hogy Rúzsa Sándornak a századját szétszaggatták háromfelé is. Hogy majd az ű seregűkbe úgy harcolnak a Rúzsa Sándor embörei, mint Rúzsa Sándor. Persze, hogy aztán ebbűl aztán nem öttek űk, mē mikő a vezérjűktű észödték űket, minnyájinak ēmönt a kedve.

Elég az hozzá, hogy ott aztán szétszéledött a nép: mönt, ki huva tudott. Mög elszökdöstek mán, mē nem akartak ott harcolni. Ha mán az ű vezérűkkē nem harcolhatnak, akkor nem harcolnak külön sē. Tehát így szét lött szaggatva a Rúzsa Sándornak a bandája, hogy Rúzsa Sándor nē lāsson dicsőségöt. Tehát a bitang hazaáruló tisztök ilyet csináltak abba az időbe. Persze, Rúzsa Sándort hatták vóna az ű bandájába, mer akkó Rúzsa Sándor még sokkā hírösebb embör lett vóna.

És talán mög is tudta vóna tőteni a tábort, mert Rúzsa Sándortű megszökött az egész ellenség. Csak elég az

hozzá, hogy aztán így szétszaggatták neki a századját, vagyis mán ezredje is vót neki: mind odagyűltek az ű zászlója alá.

Elég az hozzá, hogy aztán mikő Görgei a tábort feladta, akkó Rúzsa Sándort bekerítették az ő kis csapatjávā, és űket is elfogták: „Nē féljetök, barátjaim, szabad embörök löszűnk műnk még nemsokára.” Hát aztat hitték is, nem is. Csak aztán vót annak híre, hogy Rúzsa Sándor tartották tovább. Nem lösz mán betyár, oda a hírös betyár. Hát hogy aztán mögalakult (!) az ország, de Rúzsa Sándornak is az embörei megszökdöstek, mög sok részt elbocsátották, mē nem is tudták, melyik vót a betyár. Rúzsa Sándort mē vezér vót, nem tartották aztán fogságba. Mikor azt alakult a helyzet, hogy mán Ferenc Jóska átvötte a kormányzást, kíváncsiak vótak Rúzsa Sándorra, aki hírös karikásustoros vezér vót. Hát szerették vóna a katonaságot is betanítani arra a harcolásra, ahogy Rúzsa Sándor harcolt.

Fölhívták aztán a nagy tisztök, német tisztök Rúzsa Sándort, hogy bemutatná-ē űnékik azt a harcolást, ahogy ű harcolt. „Na jó van – aszongya –, sēmmi akadály, hogynē mutatnám!” „Hát akkó, Sándor bácsi, mutassa be!” „Löhet. Adjátok ide az én lovamat, avvā tudom bemutatni, úgy lóháton. Mē nem ölég, hogy a kezembe vöszöm én az ustort oszt csapkolódok ēra-āra vele, mög kő mutatni az igazi harcöt. Csak ló hátárú tudom mögmutatni.” Rúzsa Sándornak a lovát adadták. De hatgyűrűs karikát csináltak lovasokbű neki egy nagy darab földön, kezibe adtak egy kancsikát. Azután átölelte a lova hasát. Valamit sűgött a fűlibe. A ló értötte-ē, nem ē, azt mán én sē tudom. Na azt akkó föpattant a Rúzsa Sándor a lovára. Mikor oszt a lova nekitűzesödött, elkezdte a karikásustort forgatni.

Persze hát sorjával álltak a lovasok. Úgy gondolták, hogy ott is kalickába van, nem bír menekűlni. De közbe Rúzsa Sándor nem azt nézte, hogy az ű kezibe hogy forog az ustor, hanem azt, hogy hun mēlábbak a népek.

Csak aztán kinézött ēggy iránynt nyugatnak: ēre lösz az ű menekűlő útja.

Akkor oszt mögeresztötte a lovát, mögnyomta a sarkan-tyűját, belemönt a pandűrok közé. Két ódalra kezdte kinyírni a pandűrokat lē a lú hátárú. Csak mire észhön gyűttek, azt látták, hogy már Rúzsa Sándor amāra fűstöl a! Csak egy porfölleg látszik a nyomába. Ekkor aztán utánaeredt az összes katonaság, de bizon Rúzsa Sándornak a poros nyomába sē értek.

Addig mönt, míg a bakonyi erdőbe nem ért, jóbarátjai közé...

(Bálint Sándor: Tombác János meséi, Akadémiai, 1975)

Kiss Lajos: Szellemlátók

Kik volnának mások, mint a szegény, színehagyott gölöncsérek, akik abba a néhány krajcáros tálba, tányérba gyúrnak bele minden erejüket, egészségüket, akik egész életüket ott töltik el a lakószobául is szolgáló, alacsony műhely nedves levegőjében, az ólomház edények mérges gőzében, mely előbb csak a torkot kaparja, marja, de azután elálmosító, kábító, nehéz szaga, ereje éveken keresztül át- meg átjárja egész testüket, minden porcikájukat, és agyukra nehezdedvén, színtelenné, gyengévé, beteggé, szellemlátóvá teszi őket. Nagy ára van ennek a szellemlátásnak, mert a szenvedések és kínok őrlő gyeheennájába viszik bele az égető kemencék ijesztően lobogó tűzéből kikelt szellemek azokat, akiknek megjelennek, hogy azután magukkal vigyék a megsemmisülés örök sötétségébe.

Hosszú, szomorú az út, amíg a gölöncsérek a szellemlátáshoz elérnek: amilyen sima, szép, hívogató a kezdetén, olyan göröngyös, kietlen, rémes a végén.

Amikor az inas először rugdossa a korongot, hogy tanítómestere serkentő szavai szerint arany csöpögjön a talpából, tehát mikor elindul kenyérkereső útjára, mester és inas vajon gondol-e arra, hogy ez az aranyat ígérő út sok szorgalom, szép, értékes, hűséges munka után is legtöbbször az ínséghez és ahhoz a nagy betegséghez vezet, amelyet ólommérgezésnek neveznek, amiből aki szerencsésen kerül is ki, annak is a szenvedések hosszú sorozatát kell átélnie.

Ez a kízó mérgezés a mázban van, amellyel a sok munkával és ügyességgel elkészített edényeiket mázolják színesre, szépítik meg a tálalások. Valahányszor a mázhoz nyúlnak, mindannyiszor magukba szívják a szervezetre annyira káros ólommérget. Akkor is, ha szárazon törlik, mérik, akkor is, ha vízzel keverve őrlik, mert a vizes máz, ha megszárad, éppen úgy száll söprés, porolás alkalmával, mint por alakjában. A beszívott ólom a gyomron és a tüdőn át a szervezetbe jut, napról napra, hónapról hónapra, évről évre, lassan, apródonként, alig észrevehetően. Fel se tűnik munka közben. Azt is megszokják, hogy mikor azokat a szép, kék virágokat írják az edényre, az íróka csöve eldugul, szájba veszik, hogy kifújják belőle az összesűrűsödött festéket.

Pedig minden szájbavételkor marad a szájszélén, a fogakon, nyelven egy kevés az ólmos festékből, amittől azután a fog megfeketedik, a száj szagos lesz. Ezek már az első jelenségek arra nézve, hogy az ólommérgezés megkezdte lassú, de annál biztosabb romboló munkáját. Aztán jön a mázkolika; erős bélgörcsök kínozzák izza-

dásig a szegény cserepeseket, akik ha meg is döbbennek az első pillanatra tőle, mintha nem akarnák elhinni, tudni a valót – hiszen olyan gyászos ez reájuk –, gyomorrontásnak magyarázzák, hát isznak orvosságul pálinkát meg rumot. Dehogyan sejtik, hogy olajat öntöttek a tűzre, ami ha elmulasztja is rövid időre a fájdalmat, annál nagyobb erővel hozza vissza. Ha a fájdalom megszűnik is, a betegség halad a maga útján. Halványodnak, soványodnak, étvágy hiányában táplálkozni se tudnak, rossz kedvűek és annyira gyengék, hogy két kezük csak úgy reszket. Ezt a gyengeséget már restellik, nem hagyják el magukat; amint egy kicsit jobban vannak, dologba fognak, és sehogy se tudják elgondolni, mitől dagad meg a lábuk bokában, mikor semmi bajuk sincs.

A szomorú valóság azonban egyre ijesztőbben jelentkezik. Egyszer erős hasmenés, másszor erős szorulás támadja, erőlteti őket, a hasuk kőkemény lesz. Mindezekhez járul, hogy annyira fáznak, majd belebújnak az égő kemencébe.

A vér elvezeti, elviszi a mérget az izmokba. A feszítő izmok megbénulnak, elsorvadnak, a kézfejek elcsökevényesednek; ahogy mondják, kacska kezűek, nyomorékok lesznek. Bizony gyógyításra is soká javulnak annyira, hogy használni tudják kezüket.

De nem is igen gondolhatnak gyógykezelésre ezek a pénztelen, nincstelen, nyomorult emberek. Szegény ember nem szaladhat mindjárt orvoshoz. Aztán csalogató a betegség is, mely legtöbbször magától elmúlik egy időre, s az orvoslás marad máskorra, későbbre. Elhanyagolódik a betegség, mert hibás vélekedés szerint szégyen a kórházba menni, ahová csak koldusok, elesettek kerülnek. Az is lehet, hogy attól való féltükben, mert ott végzik be szomorú életüket legtöbbször.

Míg így húzzák, halasztják a gyógyítást, a beszívott ólompor, most már ólommérgezés, elér az idegrendszer központjába, az agyba is; megszállja, ólomnál is nagyobb súllyal nyomja, finom rendjében rendetlenséget okoz, megbontja, szellemekkel népesíti meg.

Mert attól kezdve, hogy a mérgezés ismét elkezd munkáját, aludni nem tudnak, a sötétben félnek: minden tárgyat rémalaknak látnak. Ha meg a rémképek eltűnnek, helyükbe a hosszú ideig tartó gyomorgörcsök ülnek. Mihelyst behunyják szemüket, szörnyű látomásaik vannak, melyek közül bizonyos alakok mind sűrűbben jelennek meg, míg végre a legborzasztóbb marad, állandósul, hogy a kimerülésig elgyötörje áldozatát. E keserves kínokban fetrengőknek a fekete halál sem ijesztő rém, hanem a megváltó...

(Kiss Lajos: Vásárhelyi kistükör, Magvető, 1964)

Gink Károly: Kántor bácsi

Kunkovács László: Széldaráló, Hódmezővásárhely 1982

Szénakaszálás

Július tizedikén kezdődött a szénakaszálás. Ezekben a napokban szóltak az üllőn a pengő kaszák, ahogy veregették őket. Aki kaszát tudott fogni, az kora reggel a vállára tette a tokmányos tarisznyával. – „Jézus segíts!” – indultak. Egyszerre indult az egész falu. Az anyagiak is számítottak, mert aki később kaszált, annak kevesebb széna jutott. Igaz, hogy aki később kezdett, valamivel gyorsabban végzett, mert nem kellett neki csapásolni. Ez a csapásolás a széle megjelölését jelentette. Itt a réten nem lehetett barázda, hanem hancsikot vágtak gyöpből és ez volt a határ. Öllel mérték ki a területet. Fertálynak nevezték, vagy fél fertálynak az illetéket. Annak a fertály területnek meg volt öltre a maga terjedelme. Ezek után kijegyezték (elhelyezték) a hancsik gödröket. Egyik ember ráállt a gödörre, a másik egyenesen neki tartva csapásolt a főbe, maga után húzva a kaszát letaposta a füvet. Ez volt a barázda. Tehát aki előbb kaszált, kikasználhatta a hancsik közét. Az is igaz, hogy a rétből egy fél fertály igen keskeny szatyíng volt. Ebből, ha kivágták a csapást, nem maradt belőle szinte semmi.

A legények szebben öltöztek fel a kaszálásra, mint más határi munkába, mert az ebédet délben általában lányok vitték nekik háti kosárban. Azok is csinosan, slingelt kendőben mentek, ami keményre volt vasalva. Szép rancos szoknyában sorakoztak a Galga partján lefelé. Azért mentek fel a partjára, hogy onnan megismerjék a hozzájuk tartozókat. Nem lehetett tudni, mennyire haladtak a kaszálással és melyik felén lehettek a Galgának. Minden rét végén letelepedtek az ebédhez, ha nem volt fa a közelben, hogy annak az árnyékába ültek volna le. Ilyenkor jobban főztek, általában húsfélét, mert a kaszálás nehéz munka. Volt olyan ember, aki azt mondta – bár egy hónapig tartana a kaszálás, mert ilyenkor jól főznek az asszonyok. Ez így is volt. Alig értek haza az ebédvitelről, kezdték az uzsonnai csomagolást (kolbászt, szalonnát), azt is vitték ki utánuk. Igen kedveskedtek a férfinépnek. Két-három napig tartott a kaszálás.

Ide illő nóta:

*A mácsai gulya járás,
Jaj, de nehéz a kaszálás,
Könnyebb száz lányt megcsókolni,
Mint egy hosszú rendet vágni.*

*Vagyok olyan legény mint te,
Vágok olyan rendet mint te,
Ha nem hiszed gyere velem,
Fogd meg az én kaszanyelem.*

*Széna, széna, széna terem a réten,
Lekaszálom a babámmal a héten,
Ő fogja ja sűrű rendet utánam rázni,
Nem is fogok tőle soha elválni.*

Ahol legények kaszáltak, szólt a nóta, füttyültek, énekeltek. Az egymás mellé került legények mindjárt a lányokat figyelték. Érdekes szokás volt, ha lányok jöttek arra, ahol két legény vagy több állt, mindjárt köhögtek. Ez volt a jelszó. De nem igazi köhögési módszerrel, hanem olyan felkiáltó befejezéssel. Ha ilyen köhögést hallottunk, körütekintettünk, honnan jön a hang és kitől. Kaszálás után jött a forgatás. A lekaszált rendeket kellett megforgatni, hogy gyorsabban száradjanak. Csakhogy azokban a napokban van ám Medárd, amikor kezdődik a szénakaszálás! Ha Medárd napján esik az eső, 40 nap fog esni. Volt ilyen is bőven. Ha végigértünk délelőtt a forgatással, délután kerekedett egy nagy felhő, megzördült az ég, futott is az eső! Másnap forgathattunk újból.

A forgatás és a gyűjtés szintén olyan ünneplős ruházatban történt. Érthető is, hiszen a falu ott dolgozott a réten. A lányok és a menyecskék csak gereblyéztek, a férfiak pedig villáztak és petrencéket raktak szénából, amelyet aztán kocsira raktak és hazahordtak kazalba. Petrencét is szépet, takarosat kellett rakni. Jól alá kellett vágni a földnél, vagyis a gereblyével az alját jól befelé veregették, hogy sok eső esetén be ne ázzon és meg ne rohadjon, amíg haza nem kerül. Még le is kötötték a petrencét. Belőle sodortak kötelet – egyik húzta, másik sodorta –, amit átdobtak a tetején. Másik felén besodorták, így bebiztosították, hogy a szél nem döntötte szét, és eső esetén nem ázott be. Még gallyakat is szúrtak bele, hogy erősebben álljon.

*Ledőlött, ledőlött a szénaboglya teteje,
Gólyamadár sej, haj fészket rakott belőle,
Megállott a mocsár a boglyának tövébe’,
Nem is talállok én szeretőt csak jövőre.*

Rohantak a szénáskocsik, hogy be ne ázzanak, az még a félben állott kazalnak sem tett jót. „Akkor jó a kazalba rakott széna, ha tűző napot rakták bele”, – így tartják az öregek. Jó illatú széna, több abrak. De ha penész került közé, az a kehet nevelte, megköhögösödtek tőle az állatok. Kazalrakáshoz is gyakorlat kellett, mert akinek nem volt érzése hozzá, alig fejezte be, már fel is borult és kezdhette előlről...

(Vankóné Dudás Juli: *Falum Galgamácsa, Studia Comitatus, Pest megyei Múz., Szentendre, 1983*)

Kodály Zoltán: Népzene és műzene

Tudvalevő, hogy a legnagyobb mesterek is gyakran többször átdolgozták még rövidebb műveiket is. A csodás termékenységgű Schubert egy-egy dala 2-3 formában maradt fenn. De van arra is példa a műzenében, hogy a csiszolást, átdolgozást más végzi. Az eredetiség mai követelménye egészen új keletű. Régebben csak a kész művet nézték, senki se kérdezte, honnan vette a szerző. Mindenki jogosultnak érezte magát, hogy átdolgozzon kész műveket. Shakespeare nemcsak meséit vette át, hanem egész darabokat átírt. Ismeretes Bach átíró szenvedélye. Händel Dettingeni Te Deuma egy régi olasz szerző művének átírata.

A népzeneben szigorúan véve minden alkalommal új „átírat”: variáns keletkezik a daloló ajkán. Ezt a feltétlenül rendelkező tulajdonjogot többször kiemelték, mint a népdal lényeges sajátosságát. Látjuk, megvolt régebben a magasabb művészetben is, s ma sem merné senki Arany Toldiját plágiumnak minősíteni, bár benne van az egész Ilosvai. Zenei téren például akárhány népdalfeldolgozásnak ócsárolt műben több az eredetiség és az ötlet, mint a sok „saját leleménye” gyanánt elkönyvelt utánzatban.

A termelés módja látszólag egészen más: itt egyéni alkotás, ott a meglevőnek lassú variálása, mely apróbb eltérések láncszemein át visz lassankint új műre. De nézzük csak közelebbről a zene történetét: valóban annyira egyéni, semmi meglevőhöz nem hasonló alkotások ugranak ki a szerzők fejéből, mint Minerva Jupiteréből? Még a legnagyobb mesterek kezdőalkotásai is csak utánzatok, elődeik műveitől sokszor alig különböznek. Mondhatjuk: „variánsokat” írnak, nem új műveket. Csak lépésenként fejlődik ki eredetiségük, jön meg a saját hangjuk. S még legeredetibb műveikben is találni mások hatását. Wagner első operái után senki sem sejthette a Tristan szerzőjét. Ő maga még 80 éves korában is kételkedett magában, annyi utánzást és idegen hatást látott műveiben.

Ez természetes. A művész nem él légüres térben, hanem emberek társaságában. Azt érzi, gondolja, amit milliók, neki csak jobban sikerül kifejezni. S már az is tehetség jele, ha valakiben egy idegen gondolat mást, újat kelt. De mit mondjunk a művészek többségéről, akikben az idegen gondolat nem újat kelt, hanem hasonlót? Akik egész életükre epigonok, utánzók maradnak? A művészet-történeti iskolák, csoportok, követők serege azt jelenti, amit a népzene terén a variáns. Mindenütt van egy-két vezető énekes, nótafa, akit egy sereg utánzó követ. Eltanulják dalait, előadásmódját, esetleg modorosságait. Valóságos iskola. Új daltípus a meglevőből csak lassan fejlődik variálás útján mindjobban elkülönülve, de alig

lassabban, mint a műzenében. Ott is egy-egy új stílus megjelenése a maga korában kirobbanásszerűen hatott. A zenetörténet többnyire ki tudja mutatni lassú előkészítését, feledésbe merült művek során át.

Fontosnak tartják még a népzene iratlan életét, írás nélküli terjedését. Távolkeleti kultúrnépeknél elég bonyolult műzene élt évezredekken át írás nélkül. Viszont a mai európai műzenében is vannak elemek, amiket csak élő hagyomány tud fenntartani. Bármily részletes hangjegy-írásunk: nem tud mindent leírni. Ezért a hangszer-tanulásban nélkülözhetetlen a kézzől-kézre adódó élő hagyomány. Bizonyos dolgokat csak élő előadással lehet szemléltetni és továbbadni. S még így is, egy művet ugyanaz a művész sem játszik mindig egyformán. Más-más előadó kezében meg néha annyira másképp hangzik, hogy szinte variánsairól beszélhetünk egy-egy Beethoven szonátának, Schubert-dalnak, operaáriának. Énekes műnél a különbség odáig terjedhet, hogy az eredeti egyes hangjai megváltoznak, „lepontozzák”, az énekes hangjához formálják. Akárcsak a népi énekes, mikor öntudatlanul igyekszik a maga hangterjedelmébe szorítani az abba nem férő dallamot.

Az újabb népzenei gramofonfelvételek nagyobb pontosságot tesznek lehetővé a lejegyzésben. Innen a kótaképnek néha szemkápráztató bonyolultsága. (L. Magyar Népzenei Gramofonfelvételek, Budapest, 1937. Orsz. M. Tört. Múzeum kiadása.) Folytonos az apró eltérés a ritmusban: irracionális értékekkel rövidül, nyúlik meg minduntalan egy-egy hang; ingadozó az intonáció, a hang hol mélyebb, hol magasabb a kelleténél. Aki ezeket a népzenei sajátosságoknak vélné, nagyokat tévedne...

A népzene egyik legérdekesebb sajátossága, a rögtönzött, önkényes díszítés a műzenében ma már szigorúan tilos. De valamikor ez volt az előadóművészet teteje. A szerző írását csak vázlatnak tekintették, a mű végleges formáját az énekes vagy hangszerész adta meg az ún. dimunícióval. A XVI. századtól részletes tankönyvek tanítják nagy alapossággal. Virágkora a XVII-XVIII. század. Utolsó foszlányait a cigányok játékában találjuk. A műzenében a szerző mindinkább kivette az előadó kezéből, nem minden küzdelem nélkül. Händel csak úgy tudott egy olasz énekesnőt leszoktatni róla, hogy felkapta és azzal fenyegette meg, hogy kidobja az ablakon. Alig 100 éve, hogy általánosan elfogadott elemi követelmény a betűszerinti hűség. Odaáig ebben sem különbözött a nép- és műzene...

Ami a magyar mű- és népzene egymásra hatását illeti, a régibb időkről adatok híján vajmi keveset mondhatunk. Feltehetjük ugyan, hogy amikor a nép nyelve hatott az irodaloméra, párhuzamosan a népzene is hatott. De adataink csak a lefelé hatásra vannak.

Hogy a nép mennyire figyel arra, amit felülről hall, láthatjuk napjainkban. A XIX. század műdaltermésének javát eltanulta. Annál inkább így lehetett ez régebbi századokban, amikor a nép és az úri rend műveltsége még nem különbözött egymástól annyira, s a társadalmi elzárkózás is kisebb volt. Ennek köszönhető, hogy a XVI-XVII. századi líra, a históriás ének egyes darabjai máig fennmaradtak a nép közt. De maradt a nemzetközi tánczenéből is, amely tehát nem állt meg az előkelő osztálynál akkor sem. Mindezekkel már nyugateurópai formák is kerültek a nép közé. Növekedett ezek befolyása az egyházi éneken keresztül. Annakra, hogy mai népdalformáink egyik legkedveltebbje kimutathatóan nyugati eredetű.

E nyugati formák lefejtése s a szomszéd népektől átvett dallamok kiválasztása után érünk csak el ahhoz a réteghez, amelyet a magyarság eredeti zenéjének tekinthetünk, s amely máig közös volgavidéki népekével.

Erdélyi János így sóhajt fel: „Mit nem adnánk egy dalért, mely ezer esztendő előtt zenghetett atyáink ajakán! Nem a legmélyebb egyesülés volna-e, ha dalolhatnánk, amit ők?” A szövegre nézve talán sohasem teljesül ez az óhajlás. Dallamra nézve teljesült. Van már egynéhány olyan dallamunk, amelyekről mai tudásunk azt tartja, hogy honfoglaláskoriak vagy régebbiek.

Fennmaradásunkat annak tulajdoníthatjuk, hogy a nép aránylag keveset kapott felülről. Nagyobb műzenei hatás talán már elseperte volna őket. Így azonban megmaradtak és még részük lehetett az újabb műzene stílusának kialakulásában.

A felülről lefelé hatás szinte a gravitáció törvényszerűségével történik. A nép mindig kész rá, hogy a felsőbb osztályok életéből átvegye, amit szépnek és jónak lát. De az alulról felfelé hatást csak a felsőbb réteg aktivitása hozhatja létre. A felső réteg akkor kezd érdeklődni népművészet iránt, mikor a művészi technikai fejlődés kezdőfokán túl van. Erdélyi János szerint: „a nemzet irodalma rendszerint akkor fordul egész szeretettel önnépi költészetéhez, midőn félreismerhetetlen jeleit adná művelődésének. Innen úgy látszik, hogy a műveletlen osztály és költészetének méltánylására bizonyos előhaladási fok szükséges.”

Ezt a fokot nem érték el a XIX. század előtt és az 1830 táján felbukkanó népdalok egyre jobban éreztetik hatásukat a műzenében. Az Erkel-Egressi-Mosonyi korszak még alig fejthette ki hatását, mikor végét szakította egy nagy idegen áramlat, mely a századvégi Wagner-kultuszban ért tetőpontra.

A második alulról felfelé ható hullám idejét most éljük. Talán szabad remélnünk, hogy tartósabb lesz, s annak idején erről is elmondhatók lesznek Horváth János

szavai: „A népiesség olyan értelemben, mint nálunk kifejtett; magyar specialitás, nem mulékony demokracitás, nem merő romantika, nem színvonal-ejtés, nem pusztán naivkodó divat, hanem irodalmunk fejlődéséből és szükségleteiből kiserkentett nagy nemzeti gondolat”.

(*Úr és paraszt a magyar élet egységében*, Pázmány Péter Tudományegyetem, Szerk.: Eckhardt Sándor, 1941)

Ha bemegyek a kondorosi csárdába

1. Ha be-mé-gyék a kon-do-ro-si csár-dá-ba,
 Réz-fo-ko-som vi-gom a ge-rén-dá-ba,
 Ta-ka-rod-jék min-dén-ki a csár-dá-ból a ta-nyá-ba,
 Ott ma-lat az Esz-tér-há-zi gu-já-sá-nak a leg-szép-bűk
 cif-ra-szű-rös boj-tár-ja.

2. Kis pej-lo-vam kül-ső-bel-ső pat-kó-szö-ge de fé-nyés,
 Kon-do-ro-si szép csár-dás-né de ké-nyés!
 Il-leg-té-ti-bil-leg-té-ti gón-dór haját kétfe-lől a vál-lá-ra,
 Száz fo-rin-tos se-jém-ken-dőt kö-tött föl a nya-ká-ra.

(Kallós Zoltán és Martin György gyűjtése: *Tegnap a Gyimesben jártam... Gyimes-völgyi lírai dalok, Európa*, 1989)

Petőfi Sándor: Lehel vezér

...

De hol is kezdjem csak, hogy megértsük egymást?
Mert hát tudnivaló, hogy én itt mostanság
Nem írástudóknak, nem az úri rendnek,
De beszélek szűrös-gubás embereknek;
Hisz az írástudók jobban tudják magok,
Mint én, amiket most mondani akarok,
Az uraknak pedig az ideje drága,
Rá sem érnek ilyen apró mulatságra.

Nem is igen bánom, ha ők nem figyelnek,
Amint nélkülem elvannak őkegyelmek,
Csak úgy elvagyok én őkegyelmek nélkül,
Egyiknek sem élek az emberségébül.
Akik öelöttök görnyeszitk hátokat,
Lesve asztalukról a morzsalékokat
S lesve ajkaikról a kegyes mosolygást:
Őket ez érdemes emberek mulassák.

Megvallom őszintén, épenséggel mások
Azok, akiket én mulattatni vágyok;
Nem a palotáknak fényes gyertyaszála
Vagyok én, hanem a kunyhók mécsvilága.
Alant születtem én, szalmafüdél alatt,
Sosem tagadom meg a származásomat,
Kis házikókra száll lelkem, mint a golya,
S egyszerű nótákat kerepöl le róla.

De vissza-, vagyis rátérek a dologra...
Hej, felebarátim, réges-régen volt a',
Amit én elmondok: akkor még, látjátok,
Szopós gyerek volt a huszadik apátok...
Akkor más világ járt, elgondolhatjátok,
Nem volt még korona, nem voltak királyok,
Fejedelem volt az első a nemzetben,
Nem hátul, de elől ment az ütközetben.

Hej pedig ugyancsak járta az ütközet,
Nem űlt a nép otthon a kemence megett,
Mind háborúskodott, csak az maradt hátra,
Aki éppen kellett az eke szarvára.
Kegyetlen legények kerekedtek akkor,
Soha el nem váltak a kardmarkolattól...

Kosztolányi Dezső: A magyar paraszt

Csak akkor látod őt, ha szürke éjjel
száguld tovább a gőzvasút veled
s a hajnal mérgező lehelletével
leng tejszínűn az alvó táj felett.
Merengve megy előre, méla, álmos,
lovát magára hagyja szántani,
olykor kitárja karját, mint a táltos,
csillognak inge hósín fodrai.
Roskadt inakkal lassan ballag aztán,
bölc s mélabú van napsütötte arcán,
de szem nem látta őt könnyezni még.
Mint egy bús isten jár a zöld mezőben,
döbbenve nézem, mint halad előttem
és nem tudom, mi bántja nagy szívét.

(1907)

Juhász Gyula: A tápai Krisztus

Az ország útján függ s a földre néz,
Arcán szelíd mosoly a szenvedés.

A falu népét nézi csendesen
Amint ballagva munkából megyen.

Az ősi népet, mely az ősi föld
Zsellére csak és várja az időt,

Mikor saját portáján úr leszen,
Mikor az élet néki is terem.

A magyar Krisztus, a falusi szent
Hiszen nekik is megváltást izent.

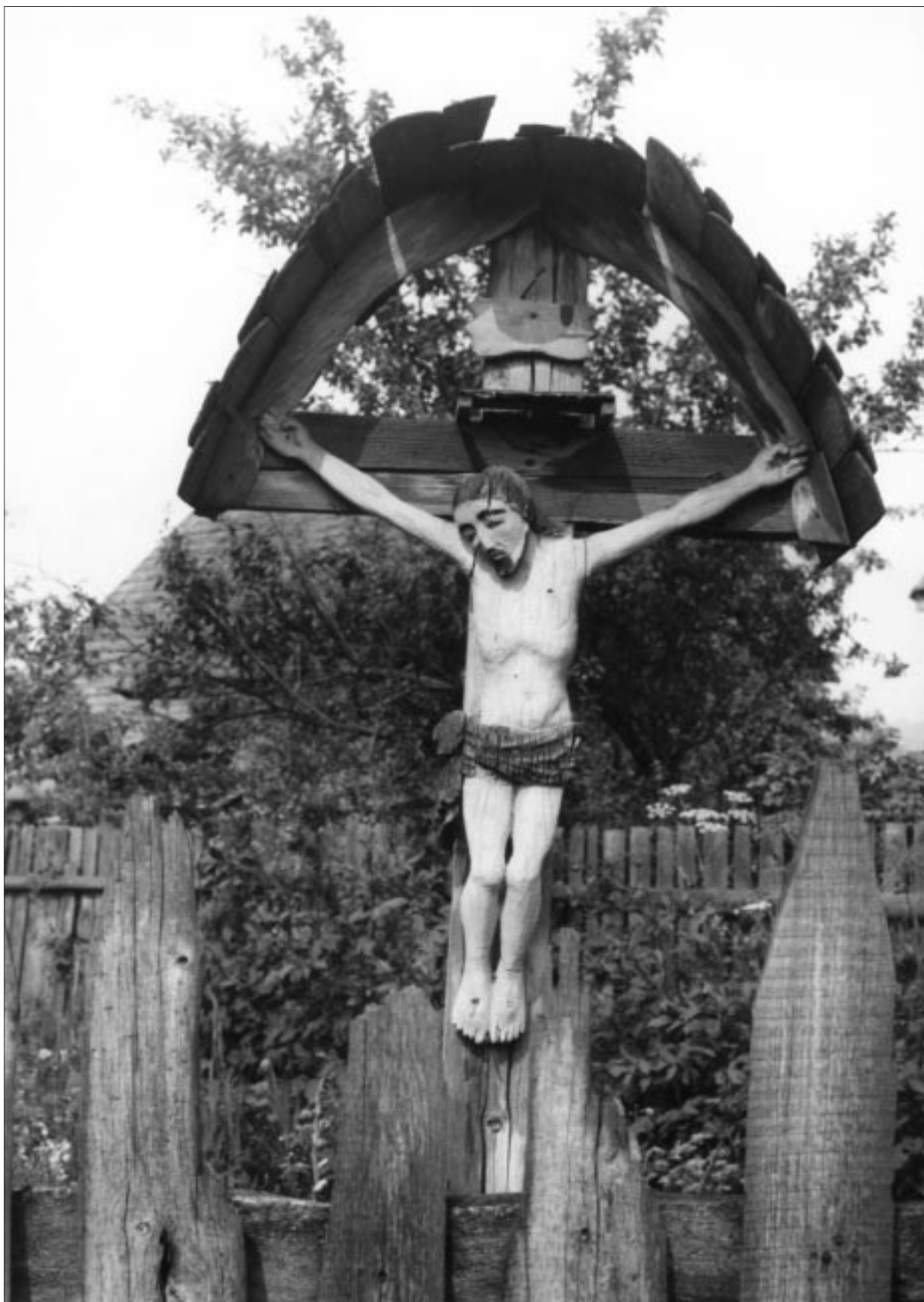
Olyan testvéri áldással tekint
Feléjük és biztatja híveit.

Feje fölött a nyárfa is magyar,
A fecske is, és egy a zivatar,

Mely őt paskolja s a falut veri
És folyton buzgó őt szent sebei

Nem a magyarság sorsát hirdetik?
És ki segít már, ha ő nem segít?

(1925)

Olasz Ferenc: Szárhegy

Nagy László

Adjon az Isten

Adjon az Isten
szerencsét,
szerelmet, forró
kemencét,
üres vékamba
gabonát,
árva kezembe
parolát,
lámpámba lángot,
ne kelljen
korán az ágyra
hevernem,
kérdésre választ
Ő küldjön,
hogy hitem széjjel
ne düljön,
adjon az Isten
fényeket,
temető helyett
életet –
nekem a kérés
nagy szégyen,
adjon úgyis, ha
nem kérem.

Zene az istállóban

Középen áll egy meszelt oszlop,
nékem hófehér keresztfa,
megfeszítve én függök rajta,
onnan figyelve hallgatva.

Két pici ökör egymást nyalja,
a fejük liliom-harang,
fölfújt szivárvány-glóriában
párjához krúg a hímgalamb.

Kopár fal mellett bundásodva
játszik a gyihos méncsikó,
sárga zabszalmát rágcsál, mégis:
iker-labdája dagadó.

Galambtoll suttog, dübörögnek
bendők, a láncok csengenek,
ez itt a zene, szomorító
zene ittrekedt szívemnek.

Őszi tarlón

Tarló kamillája,
szarkaláb virága
gyorsan elvirít,
az élet megőszül
a világ megőrül,
ember összezsúdul,
érzem jeleit.

Őszi tarlón fekszem,
átböködik testem
aranyzuronyok,
szunyog lopja vérem,
száll vele az égben,
ezer vadászgépen
a vérem ragyog.

Itthon vagyok

Csípős szélben jöttem,
bolond idő volt,
a Somló-hegy ködben
hóval villogott.

Zúgott szálaskert
ibolyák fölött,
vadvizeken felhő,
bibic fürödött.

Lenyargaltunk gyorsan
domboldalakon,
átdobogtunk lassan
deszka-hidakon.

Állt a láthatárra
két csákós torony,
kertünk alatt nyárfa
nyújtózott nagyon.

Láttam a ház vedlett
mész-pikkelyeit,
sár-udvara tetszett,
régén jártam itt.

Megláttam anyámat,
kormot seprüzött,
elrepült a bánat
szeles fák fölött.

Gyöngyszoknya (részlet)

Miért laktál jól, ember, sűrű gabonaszaggal?
Nem sajtoltál még mustot, miért dicsekszel azzal?
Együgyű kismadárként fürdesz a tűnő fényben,
s napod sötét felére fordul, akár egy érem.
Árnyéka széjjelreped, mindent beborít barnán,
rajzik a villám, ugrál, meggyült fellegek halmán.
Goromba dörgés száll, a kényes föld belereszket,
bajt érezve a búzák mind lefeküsznek.
Ágaskodik ló, a dombról majdnemhogy felszáll,
füle körül a villám csokra s a szakadt fékszár.
Sörényén, bársony szűrén szikrák sajognak, mintha
árammal volna töltve – száll, mint meteorszikla!
Nyargal a völgybe, a rozs tengerébe robogva,
kéktüzű csillag omlik síró ezüsthabokba.
Fülében zengést hozva, orrát tartva az égnek,
fut a csorda, ropognak száraz porcogók, térdek.
Lenemnyelt fücsomóval, könnyet fakasztó jussal
jönnek, mint balga szörnyek, lobogó zöld bajusszal.
Nyílnak a rettenettől csatornái a tőgynek,
tejjel eleven kannák öntözik a völgyet.
Széles tejutat írva zihálnak mindahányan,
nem győz a kolomp szíve sírni e gyorsaságban.
Ó, az a ballagásra teremtettszaru-bocskor
mit tud ilyenkor! S mintha villám volna az ostor,
hangjára ütest vár a csípő és belerándul –
farkak – békéért esdő zászlók lobognak hátul...
Irgalom nincs a vészben, látod-e hogyan támad?
Elfujja anyád kontyát, kalapját vén apádnak.
Kell, hogy fedetlen fővel remegjenek a földön:
átok jön most, a gyilkos középkor elébük jön.
Megtöretett a földön, uralkodik az égben,
hozza a jég verését bizánci erősségben.
Billeg förtelmes felleg, érc a taréja-fodra,
termő mezőre, ránk a sose várt csapást hozza.
Mint a hercegi hintó, reng a vakparádéra,
éjszínű párnák közt a csupagyöngy céda.
Hatalmas asszony, rajta gyöngybül a szoknya,
tömör kupola, jéghegy, súlya ezer tonna.
Lóerőt, haj, ki tudja hányat semmivé űröl!
Döggé fáradt a sok-sok vontató csődör.
Ime, megállnak, fújva fejet leszegnek,
bárgyún megpúposodva kénes lugot vizelnek.
S nézd a gyönyörű cédát, ugrik, csördül a szoknya,
most kezdődik a tánc, már viharerővel ropja.
Cintányérral az orkán gyorsan járja körötte,
vaknapot, holdat zordan csattogtat össze,
szájából zúgnak-zengnek minden húrok és kürtök,
tücskök vagytok csak hozzá, jó hegedűsök!...

Téli krónika

Fagyott a rétség odalent,
ropogott, mint a pergament,
csülkök alatt már nem süppedt,
kínált csak jeges füveket.
Azok a szegény állatok
fejet ingatva jártak ott
fűbe nemigen haraptak,
inkább lesték a varjakat.

Faggyújuk apadt, szőrük nőtt,
vesztettek kedvet és erőt.
Ott az üszők csak keserű
búba estek, a jeges fű
hasukat megfájdította,
volt, aki borját eldobta.

Ez a télidő csahos volt,
vén kapitányként parancsolt.
Cingár szabóval kisólban
kecskét öletett titokban.
Csúffá tette a lányokat,
mert bizony nem a szájukat,
de az orrukat föstötte,
mint a bohócé, vörösre.
Parancsolt erős és vérmes
nőnek is: legyen szemérmes,
vastag rongyok és nagykendő
fedjék, mi szép és kelendő.
Zökögős utat ő csinált,
kínná tette az utazást
nehézkés nőnek, rendőrnek,
motoros jövő-menőnek.
Mint a kisgyerek, ablakot
irkált és igen mulatott,
jégvirágokkal üzente:
dönts fát ember, a tüzedre!
Sokan futottak erdőbe,
részüket vették belőle.
Sokakat értek lopáson,
bolond vagyok, ha csodálom.

Akartam akkor, mint a láng
lobogni minden táj iránt,
ajándékfaként tetszeni,
tűzterebéllyel lengeni
fázókhoz egyre közelebb –
s kódorogtam csak, mint az eb.

(Nagy László: *Versek és versfordítások Magvető 1975*)

Pásztorfaragás

Miért választjuk külön a pásztorfaragást a parasztfaragástól? Mindenekelőtt a pásztorrendhez tartozók foglalkozásából adódó, a paraszti társadalmon belüli elkülönülésük miatt. Ez az elkülönülés más életmódot és az életmód másfajta szemléletet alakított ki. A városlakó ember talán nem is tudja érzékelni a kettő közti különbséget, ezzel szemben azok, akik élték ezt az életet, azoknak lényeges különbséget jelentett. A faluhatárt másként érzékelték, látta a földművelő paraszt és másként az állatokat őrző pásztor.

Láttuk, hogy a XVIII. századig a faragás emlékei oly elenyészőek, hogy abból sem a parasztfaragásokra, sem a pásztorművészetre messzemenő következtetéseket nem lehet levonni. A pásztorművészet emlékei csak a XIX. század első felétől, tehát közel egy évszázaddal későbbi időponttól adnak biztosabb iránymutatást számunkra, mint a parasztfaragások.

A XVIII. század második feléből származó mángorlók egy részénél a rozetták és egyéb mértanias elemek között mélyen bekarcolt vagy vésett technikájú leveles, levelesvirágos ágacskákat helyeztek el a faragók.

Talán ez az irányt jelentő kezdeményezés, mely egy kötetlenebb, a mértanias-középkorias stílust felváltó naturalisztikus stílus felé mutat, éppen a pásztorfaragók elképzelését tükrözi? A XVIII. századból származó faragott emléktárgyak nem választható ketté parasztfaragásra és pásztorfaragásra, illetőleg ebben az időszakban mindkettő művelői ugyanabban a felfogásban dolgoztak. A szétválás talán már a XVIII. század végén megkezdődött, de erőteljesebben csak a múlt század első harmadában jelentkezett.

Melyek a pásztorművészet tárgyai? Első helyen azokat kell említenünk, amelyek szorosan összefüggnek a pásztorok hivatásával, az őrzéssel és tereléssel, tehát azok az eszközök, melyeket a pásztor azért készített, hogy munkájában segítsék: a gulyásnál a bot és a karikásoszor, a juhásznál a bot és a juhász kampó, a csikósnál a karikásoszor, a kanásznál a karikásoszor és a balta.

Másodsorban ide tartoznak azok a maguk készített tárgyak, melyek használatukban valami módon hivatásukhoz, illetőleg az állatokkal való munkához szükségesek: a kanász kürtje, mellyel jelzi a gazdáknak, hogy az állatokat engedjék ki az ólából; a juhásznál a rühzsírtartó és az elletésnél alkalmazott ún. juhjegyek.

A pásztorművészet harmadik csoportját azok a tárgyak alkotják, melyek a pásztorok szabadban való életét szolgálják: a paprika- és sőtartók, a dohány- és gyufatartók, a

borotvatokok és tükrösök, a kabakok, ivócsanakok és ivótülkök, a kásakavarók, a faragott késnyelek, pipaszárak és pipák, óraláncok, furulyák, dudafejek stb.

Ezekből a tárgyakból természetesen jutott otthonra is, rendszerint nagyobb példány, mint aminőt magánál hordott, ami a tarisznyában jól elfért. De készített családtagnak, ismerősnek más használati tárgyakat is: mángorlót, sulykolót, állótükröt, fakanalat, favillát és más, nem is művészi értékű tárgyat...

A parasztfaragásról mondtuk, hogy az idők során nem alakultak ki sem nagy regionális, sem helyi stílusok, és ez alól egyedül Kalotaszeget jelöltük meg kivételként. Nem így a pásztorfaragásoknál, helyesebben az egész pásztorművészetben. A parasztfaragókkal szemben sok pásztor nevét, a készítés helyét és évét is elhelyezte a díszítmények között.

A legkorábbi évszámok pásztorfaragások, a parasztfaragásokhoz hasonlóan, Dunántúlról ismertek. Ezek zömmel a múlt század negyvenes éveiben spanyolozott technikával készült növényi és figurális ábrázolású tükrösök.

Ezek a faragások már olyan tudásról, olyan biztonságról tanúskodnak, mely bizonyos előzményeket feltételez. Nem véletlen, hogy a pásztorfaragások esetében is a legkorábbi darabok a Dunántúl nyugati szélén lépnek fel és fokozatosan, de gyorsan innen terjed tovább a spanyolozás technikája és a naturalisztikus szemléletre épülő motívumkincs.

Különösen Sopron, Győr, Veszprém, Somogy, Zala és Baranya megye pásztorai alkalmazták előszeretettel ezt a technikát. Érdekes, hogy ez esetben a Duna vonala mennyire határt szabott e technika terjedésének.

A XVIII. század végi és a XIX. század elejei egyes mángorlók és borotvatartók ékrovásos és vésett díszítéseiben vörös, olykor fekete festéknyomok látszanak, de lehet, hogy spanyolviasz-maradványok...

A virágosleveles, virágbokros és indás ornamensek sokkal korábbi időben általánosan alkalmazást kaptak a festett templommennyezeten, bútorokon, hímzéseken. A XIX. századtól az egy Erdély kivételével pásztorfaragásaikon mindenütt a virágos-figurális ornamenseket alkalmazták. A technikák közül a karcolás, a vésés, az ékrovás mindenütt szerepel, a domború faragás főként a Dunántúlon és a Felvidéken virágzott, ritkán nyert alkalmazást az Alföldön, Erdélyben pedig csak elvétve.

(Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete, Akadémia, 1981)

Kunkovács László: Hajdúböszörmény, juhász kampó

Kunkovács László: Bicskatok, 1976

Cseléd- és szolgadalok

E dalokat a parasztság nem vette át, hiszen számára ismeretlen érzéseket, kérdéseket, szenvedéseket fejezett ki. Így rendszerint nagyobb körben nem váltak ismertté, legfeljebb egy-egy tájon vitték magukkal a helyüket változtatni kényszerült cselédek.

Viszonylag kevés az olyan nóta, amelyik a nagyparaszt gazdánál szolgáló béres keserveit mondja el:

*Kiskoromba árvaságra jutottam,
Nagykoromba szolgálatba állottam.
Megtanultam, hogy kell tünni, szenvedni:
E világon buval, bajjal megélni.
Szolgálottam, szolgálottam négy tulkot,
Ki mind a négy gazdám keze alatt volt.
Megtanítom a négy tinót ekébe:
Szántogatnak a más szántóföldjébe.* (Székelyföld)

A szolgalegényeket leginkább az keserítette, hogy hiába dolgoztak látástól vakulásig, mégis gyenge kosztos, kis kommenciót mértek nekik:

<i>Érik a szőlő,</i>	<i>Van vereshagyma</i>
<i>Hajlik a vessző,</i>	<i>A tarisznyába;</i>
<i>Bodor a levele,</i>	<i>Keserű magába.</i>
<i>Két szolgalegény</i>	<i>Keskeny az abrosz</i>
<i>Szántani menne,</i>	<i>Hosszú az asztal,</i>
<i>De nincsen kenyere.</i>	<i>Kevés a vacsora.</i>

*Huncut a gazda,
Nem néz a napra,
Csak a szép asszonyra.
Szolgalegénynek,
Hej, de szegénynek
Kevés a vacsora!*

A cselédnek, béresnek, szolgának a folytonos vándorlás esett a legkeserveesebben. Sohase tudhatta, hogy letelt az év, mikor küldi el a gazda, nem is a munkája miatt, hanem azért, mert esetleg visszafeleselt neki. E téma körül összpontosul a legtöbb cseléddal:

<i>Béres vagyok, béres:</i>	<i>Bánom ökreimet,</i>
<i>Ujra elszegődtem.</i>	<i>Vas járomszögemet;</i>
<i>Itt az ujesztendő,</i>	<i>Cifra ösztökémet,</i>
<i>Jön a szekér értem.</i>	<i>Barna szeretőmet.</i>

*Ökreim a réten,
Gulyám a vetésen;
Taligám a barázdában;
Magam a csárdában.* (Rábaszovát)

Summásdalok

A summások az év felét messze töltötték lakóhelyüktől. A szabad időben, vasárnapokon bőven jutott idő a dalolásra is. Így viszonylag gazdag és jellegzetes népdalkincsünk maradt fenn. Ezek többnyire új stílusú népdalok, melyek a világháborús katonanótákkal együtt a magyar népdal legelevenebb hajtásai.

A summások a toborzástól kezdve a hazamenetelig életük minden mozzanatát megénekelték, úgyhogy e szerint szinte egész életüket, munkájukat össze lehet állítani. Legtöbbször azonban e nóták központi kérdése a komisz bánásmód és a rossz étel:

*Intéző úr udvarában van egy fa,
Párosával áll a summás alatta.
Intéző úr a summásra rákiált:
- Induljatok, az anyátok csillagát!*

*- Intéző úr, Isten áldja meg magát!
Ne mérjen már nekünk több szalonnát!
Vagy egye meg, vagy adja a kutyának,
Ne adja a hathónapos summásnak!*

Bélapátfalva (Borsod m.)

Nemcsak az étellel, hanem az elhelyezéssel is sokszor baj volt, mert az ököristállóban, a hodályban vagy valamilyen barakkban kellett meghúzniuk magukat:

<i>Lukas a hodály ajtaja</i>	<i>Hideg szellő csak azt fujja:</i>
<i>Hideg szellő fú be rajta.</i>	<i>Csak a summás szabadulna.</i>

Mezőkövesd (Borsod m.)

A summásdalok általában nemcsak a gyönyörködtetés és a szórakozás eszközei, hanem a munkaadó elleni harc fegyverei is voltak, mivel a költői forma, a dal, bizonyos lehetőséget adott arra, hogy sérelmeiket elmondhassák. Ennek különösen keménnyé válik a hangvétele, amikor a szerződés már vége felé közeledik:

*Segédtszít úr háza előtt van egy fa,
Segédtszít úr arra legyen akasztva!
Én is elmegyek az akasztására,
Én huzom a kötelet a nyakára.*

Sarkad (Bihar m.)

A summásdalok erősen lokális jellegűek.
(Balassa-Ortutay: Magyar néprajz, Corvina, 1979)

Veres Péter: Pásztorélet, pásztorsors

...

Amikor megjönnek a nyári melegek, a fű száradni kezd, megkezdődik a nehéz élet. A tippán megveresedik, a bárányürem megkeményedik, a porongok zöld foltjait úgy lerágja a jószág, hogy már csak a kutyatej sárga virága, a gelicetövis lila bokrai, az ördögszekér virágtalan fakó tüskéi és a felettük csöszködő, piros rózsájú vagy bomladozó fehér pelyhű bogáncsok uralják a tájat.

A jószág ilyenkor még nem akarja elhinni, hogy elmúlt a jó világ, és megy-megy, szüntelenül megy. Keresi a zöld porongokon a jóízű mezőket, a fehér virágú bodorkát, a lila virágú vadherét és a sárga virágú sárkeletet. De ez már le van rágva, nem nő újra, mert száraz a föld, s továbbmegy, keresi a másik porongon vagy a másik lapos szélén, hogy hátha ott még volna mit harapni.

Most már aztán a pásztornak talpon kell lenni, téregetni kell, és „kézen járattatni” a jószágot, mert kimenne a világból, és mégis éhen maradna. Hozzá kell szoktatni, hogy a kopár legelőn is szedjen valamit a hasába. Majd aztán megszokja a jószág a koplalást is. Belenyugszik a csendes éhezésbe, a bendője pedig, ami tavasszal úgy kitágul, hogy befér egy rudas szénára való zöld fű, most megtelik egy marék szénával is.

Ilyenkor kezdődik azután a gulyások és csikósok számára a legnehezebb munka, a víz húzása. Amíg a fű zöld, keveset iszik a jószág, meg aztán, ha szomjas, talál vizet a laposokban is. De amikor elérkezik az az idő, amit a pásztorenek úgy fejez ki, hogy: *Kiszáradt a tóból mind a sár, mind a víz, a szegény barom is csak a pásztorra níz*, akkor már vizet kell húzni, sok vizet, mert azon él a jószág. Még jó, ha a kutak ki nem apadnak, de forró nyarakon ez is megtörténik. Ekkor aztán, ha az egyik kútból kihúzták a vizet a sárig, menni kell a jószággal a másikhoz, amíg mindegyik nem iszik. Néha ezt csinálják egész nap: téregetnek egyik kúttól a másik felé. Amíg az egyik bojtár meg a kisbojtár téregeti és elúzi a jószágot, a másik elmegy előre vizet húzni. Telehúzza a vályút, hogy amikor megrohanja a jószág, legalább az eleje, a szomjasa ihasson, mert az üres vályún letaposná egymást. Sokszor már elúzni se lehet a gulyát és a ménest, és nemcsak hogy capon megy a kút felé, de a farkához rúg, és vágatásba kezd.

A kútnál pedig tülekednek, marakodnak. A lovak csípi, rúgják egymást, nyihognak és vicsorognak, a marhák meg szarvaikkal csinálnak helyet. Ütik egymást, csattognak a szarvaikkal, és egymás patájára lépnek a tolongásban.

A szegény bojtár izzad, és húzza a vizet szakadásig, mert a szomjas jószág ott tülekedik a kútkáva mellett, és nyálcsorogva várja, hogy folyjon a víz a csatornába. Ha nincs

a csatorna bedeszkázva, már abba is beledugják az orrukat, hogy hamarabb érjék, és a kútba is belenéznek. Vannak olyan finnyás lovak és tehenek, amelyek nem is szeretik a vályúban a többiektől összenyálazott vizet, hanem vagy a csatornából, vagy a zárt csatorna végén folydogáló, érintetlen, tiszta vízből akarnak inni. Sőt néha olyan tolongást és verekedést csinálnak, hogy abba kell hagyni a víz húzást, és közéjük kell verni, vagy pedig a másik bojtárt oda kell állítani, őrködni.

Még jó, ha két-három gém is van a kúton, mert akkor több bojtár tud egyszerre dolgozni, de ilyen kutak csak a nagyhortobágyi legelőn vannak. Az újvárosi legelőkön csak egygémű kutak vannak, legfeljebb a bojtárok váltják egymást.

Hogy mégis mennyit dolgozik ilyenkor egy-egy bojtár, azt könnyen ki lehet számítani. A kisebb gulyák, ménesek létszáma kétszáz-négyszáz között van, a nagyobbaké felmegy nyolcszázig, de még ezerig is. És minden nyájjal csak két felnőtt ember van. Ha van is több bojtár, az nincs jelen, hanem a kunyhónál van dolga. Főz, és a számadó jószágát gondozza.

Minden jószágnak kell naponta kétszeri itatásnál legkevesebb ötven-hatvan liter víz. Egy-egy emberre eszerint, a középátlányost számítva, kétszáz darab nagyjószág jut. Ez bizony tíz-tizenkétezer liter víz. Ez ugyanennyi kiló. Vagyis egy bojtár egy vagonra való vizet felhúz egy forró nyári napon, és – kézen, vagyis karon.

Ez pedig nagy dolog. Mert vállon egy munkás berak a vagonba háromszáz-négyszáz mázsa gabonát is, de bojtárnak a két karja dolgozik... Nincs más mód, ha már nem bírják, mint hogy rákötik a farkára a pályvaskötelet, s az egyik bojtár a vedret húzza, a másik meg alulról a gémet rántja.

Van aztán veszekedés és néha verekedés is a bojtárok között. A víz húzása próbára teszi, ki a keményebb legény, és ha valamelyik ki akarja magát húzni, vagy pedig nem bírja, a többiek kimacerálják. Néha még meg is szoktatják egyiket-másikat. Azért szeretik a számadókat, ha a bojtárnak jószágja van, mert akkor nehezebben mozdul, és többet tűr. A semmitlen ember magára kapja a szűrét, nyakába a karikást, kezébe a botot, és már megyen is.

Amikor már idáig jut a jószág, amikor már éheznek, akkor aztán megszaporodik a pásztor baja éjjel is. Még a Nagyhortobágyon, ahol végtelen a legelő és a jószág, a szemével se lát vetett takarmányt, nemhogy a szagát érezné, ott csak megjárja. Az ottani jószág beleszokik a csendes éhezésbe, s ha már egyszer összeszűkül a bendője, kevéssel beéri. Egy-két kényes, zabon nevelt csikó megteszi, hogy hazaszökik a tanyára, de a marhák nemigen mozdulnak még akkor sem, ha már a földet

rágják. De bizony az újvárosi kisebb legelőkön, ahol zöldellő vetések, száradó sarjú, lucerna, bükköny vagy csalamádé szagát viszi a szél a jószág orrába, nem feketik a földre a pásztor. Aki itt nem úgy alszik, mint a nyúl a bokorban, annak kevés lesz a bére a károk kifizetésére.

Mert a jószágok közt nemcsak finnyások, hanem hihetetlenül ravaszok is akadnak. Az emberi társadalom tolvajai sem különbek.

Hiába rak jó szavú kolompot a gulyás a pákász tehenre, az hajnalonként meg-megpróbálja, hogy nem nyomta-e el a harmat a szúnyogokkal együtt a pásztort és a kutyáját is. Felkél a ravasz (különösen tehenek közt vannak nagyon bitangok), közömbösen nyújtózkodik, botorkál a többi közt, a földön szaglál és fitet, mintha másik helyet keresne, ahová lefeküdjön, most már a másik oldalára. Így lassan addig kerülgeti a fekvő teheneket, hogy kijjebb kerül a gulya szélére. És rendesen arra a szélére, amerről nem fekszik a gulyás. A gulyás ugyanis mindig azon az oldalon heveredik le, amerről a szél fúj, mert nyári időben a jószág mindig szélnek indul. Ősszel-tavasszal meg fordítva: szél alá. Nyáron azért megy szélnek, mert melege van, és kell neki a friss levegő, meg aztán a legyeket, szúnyogokat a szél hajtja a ló orráról a fara felé, ősszel meg azért megy a szél alá, mert fázik.

A ravasz tehen hát kilesi, hogy hol fekszik a pásztor, és kipróbálja, nem ébred-e.

Ha rákiált a gulyás, vagy ráuszítja a kutyát, akkor visszahúzódik a többi közé, és lefekszik, vagy állva kérődzni kezd.

Ha nem szólnak rá, akkor elindul a tilosba, a köles, csalamádé, tengeri vagy lucerna felé. A kolomp ugyan zajt csinálhatna, de van olyan ügyes tehen, amelyik úgy el tud menni, hogy alig billen egyet-kettőt a kolomp ütője.

Kinyújtja a nyakát, és óvatosan, mereven kihúzott nyakkal elmegy. A szegény gulyás sokszor csak hajnali indításkor (ez mindig akkor van, mikor a pacsirta megszólal) veszi észre, hogy hiányzik a bitang, mert ha nem is látja a sötétben, de hallja, hogy hiányzik az az egy kolomp.

Ha meg nem jut kolomp a tolvajra, akkor észre se veszi. Mert van olyan okos jószág, amelyik, ha tilosban jár, óvatosan visszaszökik a hajnali sötétségben lelévő gulyába...

(Veres Péter *Válogatott művei, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973*)

Veres Péter: A parasztság nyelve, beszéde

Nyelve természetesen műveletlen, durva, de emellett plasztikus és kifejező. Nincs benne semmi idétlenkedés és affektáció: azt mondják, amit akarnak, és úgy mondják, ahogy tudják. Persze, csak egymás között. Urral, idegennel szemben (a szolga képpel együtt) fel kellene venni a szolganyelvet. Míg az előbbi jobban sikerül, az utóbbi sehogyans. Csak a kereskedelemmel is foglalkozó parasztok sajátítják el az udvariasság és a szolgaság nyelvét, de azok is nehezen. Az igazi parasztok egész idétlenül mondják ki a kérem szépen, tetszik tudni, legyen szíves, stb. udvariassági formulákat. Egemás között ezeket sohasem használják. Kérő, parancsoló, közlő és felszólító módjaik egyszerűek és a célnak megfelelőek. Éppen ezért, ha urakkal kerülnek szembe, használnak azután ilyen mosolyra készítő formulákat: tessék szíves lenni, tessék akarni, beteg tetszik lenni? Ebben a nyelvben, nagyon helyesen, főleg csak a cselekvést kifejező igék fordulnak elő: hozzon, menjen, jöjjön, adjon. Sőt, az igazi ridegparasztok még ki is csúfolják a szőlő-, gyümölcs-, stb. termelő vidékek parasztjainak „szíveskedő”, finom, képmutató, „szívem-lelkem” beszédét.

Ennek a nyelvnek kevés köze van a németből fordított hivatalos nyelvhez, – azért nem is érti meg, de kevés köze van az irodalmi nyelvhez is. Ezen a nyelven Magyarországon kevesen beszéltek, még az írók közül is. (Legjobban Petőfi, de ő is csak versben.) Kazinczy, Kölcsey, Kossuth, Széchenyi, Kemény körmondatos és pathétikus prózája épp oly idegen tőle, akár csak az Ady-nemzedék szimbolizmusa. Nem a nyelvtani magyarságról van szó és nem is éppen az idegen szavak használatáról. Ezek elkerülhetetlenek és szükségesek. Maga a nép is használja, átalakítja, „beépíti” a saját nyelvébe. Hanem inkább az észjárás, a nyelv plasztikussága az, ami a magyarságot jelenti. És főleg az a megmagyarázhatatlan belső lényeg, amit csak felismerünk, ha megszületik, mint Petőfiben. Az alföldi parasztnyelvben nincs páthosz, minthogy a népben sincs. Bánata, szomorúsága közvetlen, szinte indulatszavakban fejeződik ki. A fájdalom és az öröm érzései egyszerű, szinte állati tisztaságú kifejezést kapnak.

Ez azért van, mert szemben a szláv népekkel, akik bizonyos szentimentálistással viselkednek egymás iránt (férficsokolás, túlzott testvérieskedés, stb.), az alföldi paraszt eltakarja érzéseit. Szégyeli a lágyságot és a felolvadást és a közvetlen érzelmi hangulatváltozást.

(Veres Péter: *Az Alföld parasztsága, Magyar Élet 1939*)

Kunkovács László: Bajai-szőlők, kerek tyúkól

Kunkovács László: Boldog

Illyés Gyula: Magyarok

Négy cölöpön nyaláb szalma,
ez a fészker, az a pajta,
közöttük az aklok, ólak
egymás nyakába omolnak.
Egy jó szél, ha kedvet kap rá,
Az egészet elfújhatná.

Mintha csupán tegnap este
vetődtek volna e helyre
s azt forgatnák, hogy már holnap
újra tovább vándorolnak:
amit raknak, csak úgy rakják,
ha ledől is, ne sirassák.

Sátor-forma most is a ház,
végiben már a ló tanyáz,
ablak előtt a pitvarba
bundán éjjelez a gazda,
nézi a csillagos eget,
sóhajt is hozzá eleget.

Vágyna nyögve már aludni
és ha alszik: fölriadni.
Szunnyad, ébred, úgy néz körül,
mint aki a vízbe merül,
amit elkap a valóbul:
még fojtóbb lidércce torzul.

A gémeskút az udvaron
forgatja nyakát nyugtalan,
föl-fölszimatol az ürbe,
mintha ugorni készülne,
szökni feszült innal vissza,
honába az ősi síkra.

Oly szomorú, oly nyomorú,
olyan ez az egész falu,
mint egy megtorlott falka juh,
mint egy elveszett háború.
sűrű, tömött, mégis olyan,
mint ki a földön maga van.

Hűsöl a kutya a porban,
elnézi magát a holdban.
Mit őrizzen, amit őriz,
lopkodja azt még az ég is.
Úgy dől a panasz belőle,
Mintha maga a föld bögne.

Ezer éve vár így itten,
ezer éve idegenben,
tépázva a szélben, éjben,
ezer éve útrakészen
ez a falu, ez az ország.
ez az egész Magyarország.

Az utca a kapu előtt
megbánta tán, hogy idejött,
visszatorpan, kanyarogva,
mintha görcsben fuldokolna.
jobbról-balról, az árkon át,
ráejti a palánk magát.

Túl a falun köröskörül
rejtelmes új világ terül,
idegen, mint valaha rég
Don partján a nyugati ég,
hatalmas is, tilalmas is,
elvesztél, ha befogad is.

Kik ott élnek, nem is élnek,
jó volnának kísértésnek.
Mintha mind évezrede már
cammogna így ökre után
más szavára, más földjére,
a sír felé, az övébe.

Haj szegény nép, haj magyar nép,
napod hátra mennyi van még,
talán halott is vagy már rég,
nem vagy több, mint hiú emlék,
már hantot rád én is vetnék,
ha nem a te fiad volnék.

Emlék, hogy még jobban fájjon,
olyan vagy te már e tájon,
vígsággal, keserveddel,
egész lenge életeddel,
mint rég hangzott jajszó, melyet
a hegyek még visszavernek.

Hol az ökröd, hol a földed,
futó barmaid körötted?
Mit az ősök neked hagytak:
szép réteid merre vannak
s a kerítés: a friss fegyver,
ha a jussot vitatnod kell

Hol a hazád, mondd meg nékem
eltanyázni békeességben?
Hol a hazám, haj feleljél,
ha nemzettél, ha megszültél.
Az az otthon, mit ígértél,
mikor emberré neveltél?

Ne a voltra, ne szavakra,
mutass egyszer tenmagadra
Mit sirassak, mit sajnáljak?
hogya egyszer itthagynálak?
Mutass csupán annyi földre,
Hol egy ibolyám kikölne...

Haj szegény nép, haj magyar nép,
megfakult, füstös tükörkép,
nézek beléd, félve nézem,
milyen arcot mutatsz nékem?
Mosolygót-e? Kesergőt-e?
Gyilkolásra őrzöngőt-e?

Haj szegény nép, földre rántva
arccal a fekete sárba,
árvábban a fuldoklónál,
mintha szívemben forognál,
hogyan felnyögjek én is, állván
apám pusztuló portáján.

Felhők közt a véres hold fenn
nyílik-zárul mint hunyó szem.
Mint borús hír, gyászüzenet,
lengenek el e fellegek.
Úsznak, úsznak kelet felé,
a szívük megreped belé.

Az országút két fasorral
integet, mint felnyúló kar.
Ha kedves a sorsod, költő,
fuss tovább te is e földről.
Amit láttál, amit szántál,
Hallgasd el, mit megsiratnál

(1935)

Egy népfőnök

A „Puszták népe” szerzőjének

Azt, hogy a nép fia vagy, igazolnod, sejh, ma nem azzal
Kellene: honnan jössz, – azzal ecsém: hova mész!
(1936)

Illyés Gyula

Illyés Gyula: Puszták népe

...A személyleírás szerint a „gazdasági cseléd” Tóth Sándor, születési éve: 1857; Vallása: r. kath; Családi állapota: nő; Állandó lakhelye: Szilasbalhás. Tóth P.; termete: közép; Arca: gömbölyded; Szeme: sárgásbarna; Szemöldöke: barna; Orra: rendes; Szája: rendes; Szakáll: borotvált; Bajusza: barna, őszes; Különös ismertető jele: nincs. Sajátkezű aláírása: +++.

Tóth bácsit a személyleírás alapján sem találom. De a leírás adatai, a hiányos fogak, a gömbölyded arc, amely tulajdonképpen csupa csont-bőr, négyszögletes tatárarcot jelent, a középtermet, amelyhez itt az is hozzáértendő, hogy görnyedt, a borotvált szakáll, amelyen borostát kell érteni, az őszes bajusz, amely a szájba lóg, külön-külön olyan kísértetiesen ismerős, hogy mind e töredék képzeletemben hirtelen természetfölötti hatalmas alakzattá ugrik össze. Fájának óriási példányaként áll előttem Tóth bácsi. Látom sárgás-barnás szemét, amely különben az én családom szemének is színe, látom különös ismertető jeleit, amelyek elkerülték az írrok figyelmét: a medveszerű járást, a görcsösen befelé meredt ujjakat, amelyeket nem lehet soha kiegyenesíteni, egy kis rángatózást a száj, vagy a szemhéj körül, amely okvetlenül megjelenik, ha Tóth bácsira rákiáltanak; a fején, a két kezén és lábán sebhelyeknek kell lenniök, nehezen ül le és áll fel, fájlalja a vékonyát. És életét is látom, éppily részletességgel, attól kezdve, hogy megszületett s a betegségek, a szemverések s más, szószerinti verések ellenére is rengeteg testvére közül ő végre lábra állt. Abban a pillanatban dolgozni kezdett. Libát őrzött, napszámba járt, segédkezett a körvadászatoknál, már ahogy az alkalom hozta. Amikor az első ökör a szavára megállt, vagy megindult, elszegődött kisbéresnek. Felnőtt élete ettől kezdődik, tizenegy-tizenkét éves korától, amikor az anyja-apja parancsa alól függetlenítette magát, hisz kommenciót hozott haza ő is, ha csak felet is. Katona volt? Volt. Azután, vagy tán még azelőtt történt, hogy valamelyik leány azzal állt elébe, hogy gyereke lesz tőle. Szereztek egy ágyat, ez volt a családalapítás, megkapta a teljes kommenciót. Meglett a gyerek, utána a többi is, majdnem minden évben egy. Amikor az utolsó született, akkor az első közül azok, akiket nem vitt el a rontás, kisbéresekké lettek s visszafeleseltek neki. Aztán elszéledtek. Ő pedig kikopott a béreskedésből. Akkor meghalt. Ha nem halt meg, ha kibújt a törvény alól, akkor belső cseléd lett, almozott, az istállót söpörgette. Amikor az ostor után a söprő is kiesett a kezéből, egy nagy csoporttal ismét meg kellett volna halnia. Most sem halt meg? Megtették kepepásztornak, újra félrésszel, figyelmeztetésül, hogy most már ne sokat

gondolkodják, hisz már a gyerekei is meghaltak. Egy ideig megint libát őrzött. Aztán az egyik „szólításkor” Mindenszentek napján őt is szólították. „Hát kendnek Tóth nincs hova mennie?” – kérdezte az ispán. „Nekem nincs, tekintetes uram.” „Na az istállóban még elalhat.” Ott, ahol a vándorlók szoktak. Részt már nem kapott, de a cselédasszonyok nyújtottak egy bögre levest. Aztán a többi vándorló után ő is elment, ha még eddig nem halt meg...

Hányan kerültek föl a tiszta, szabad levegőre, a szabad gondolkodás világába, hogy hírt vigyenek a lent maradtak létéről? Talán senki. Ahogy a béres szava elakad a birtokos előtt és csak karját lebbenti, ha lebbenti, azonmód a társadalmi rétegek is csak dadogva és különböző váll- és ökölmozdulatokkal tudnak egymással valamit érthetően közölni. Nagyritkán előfordult, hogy a pusztáról valaki felsőbb szellemi körbe emelkedett; a pusztai szelleméből semmit sem vitt magával. Nem is vihetett. A nyers állati bőr finom szattyán állapotáig nem megy át több áztatáson, cserzésen, gyúrás, vakarás, mint a pusztai fiú, aki valami csodás véletlen folytán középiskolába jut és tagja lesz a látható társadalomnak. A magyar főiskolai hallgatóknak hány százalékát adja a több milliós cselédség és zsellérség? Még ezrelékben is bajos kifejezni. Ez is egy fajtája a korlátozott számnak, sőt ez az igazi, bár erről a numerus clausus legharcosabb ellenfelei sem emlékeztek meg, soha, egy fél szó erejéig sem.

A p.-i vincellér taníttatta a fiát, ameddig bírta, három gimnáziumi osztályig, épp addig, hogy a fiú lelkében a jobb élet ábrándja beoltódjék s az ojtás helyét örök, – minden érintésre nyilaló sebként viselje. Előfordult néha, hogy az uraság beszerezte valahova ingyenes tanulóknak az inas vagy tisztikocsi gyermekét. Mesélték, hogy az m.-i káplán csőszivadék volt; óvatosan, puhatólózva megkérdeztem tőle; az első célzásra már erélyesen, piros arccal tiltakozott.

A béresektől nem vették jónéven a műveltségre való törekvést. Rossz szemmel nézték az ilyesmit már a parancsolók is.

Akit olvasás közben leptek meg, azt a háború előtt úrhatnámnak tartották, a háború után kommunistának. K.-pusztáról azért menesztettek egy kocsi, mert novemberben a vetőgép kormányának a rángatásához kesztyűt húzott. „Haj, haj, az én időmben”, csóváltgatták a fejüket a gazdatisztek, ha egy béresen nadrágtartót láttak.

Amikor a lányok vasárnap magassarkú cipőt kezdtek hordani, az értelmiség asszonyai az erkölcsi világrend összeomlását várták s kétségbeestek, hogy most már miről ismerszik meg, ki a cseléd, ki az úrinő?

A béresek között gyanúkteltő volt már az is, aki nem volt elég durva és közönséges, aki nem káromkodott. Mit finomkodik? Az elurasodástól féltették. Amin ők elég különös észjárással, hisz maguk is urak voltak, puhányságot, megbízhatatlanságot, sőt tolvajlásra való hajlamot értettek.

A szellem fegyvereihez a cselédek leszármazottai legfeljebb a harmadik-negyedik nemzedékben jutottak. A faluba sodródott család valamelyik tagja továbbsodródott a városba. Az élelmesebbek ösztönösen a szolgai pályákat keresték. Amennyire lehetett, kerültek a napszámos életet, ismerték azt már hazulról; hivatali altisztségre, pedellusságra, portási és hasonló, hozzájuk illő, alacsonyabb közigazgatási állásra áhítoztak. Aki nekik ez sikerült, azok uraik példáját követve, gyakran taníttatták gyermekeiket. De mit tudtak már ezek az unokák és dédunokák a puszták életéről s mit tehettek volna érte, ha véletlenül megmarad is bennük a hűség a családfa iránt, az elkötelezettség érzése, amelyet a származás ró az emberre, amely ellen ilyen esetben semmit sem vethetünk föl, mert nem jogtalan kiváltságok, hanem a jog mellett sarkal küzdelemre? Hajas bácsi fia Pesten járásbíróvá lett, annak gyermeke pedig jogász. Ezt maga Hajas bácsi is csak hírből tudta, a jogásznak csak fényképét ismerte s állította ki büszkélkedve a sublót tetejére. Kicsit sietve hányjuk föl, hogy a mai állítólagos népi irányzat hatása alatt sokan oly büszkén emlegetik pór származásukat, akár a mágánok a maguk őseit. Nem hiszem, hogy Hajas bácsi unokája gyakran előhozakodott nagyatyjával. Az ilyen nagyapák a szalonokban öreg földbirtokossá szoktak finomodni, nem ritkán nemesi előnévvel...

Az anyák és nagyanyák a földlakó rovarok szívósságával húzták-tolták a napvilágra ivadékaikat. Ők maguk mindig a nyirkos homályban maradtak, annak szennylevéből szívták az erőt, amelyet az utódok számára mézédessé átalakítottak.

Túl gyors volt az átalakulás? A második nemzedék tántorgott és vakultan pislogott a felső fényen, berúgott az erős, szabad levegőtől s elvesztette lába alól a talajt. Oh, fejlődni fejlődött... Mint a hideg égövből az egyenlítő alá plántált növény, duzzadt és ragyogott, de épp ez a hirtelen, hangos tündöklés figyelmeztetett: saját magát eszi...

Amilyen biztos szövetkezésben, megtartó közösségben éltek hajdan az apák, olyan ingó talajra kerültek a fiúk; kapkodtak, botladoztak s szívükből-lelkükből kifordulva idegesen siettettek valami titkos küldetés beteljesedését, ha nem magukon, hát fiaikon.

(*Illyés Gyula: Puszták népe, Révai, 1950*)

Zám Tibor: Bács-Kiskunból jövök

Ahova a sors vet

...

DUGÁR IMRE érthetetlen közbeszólása.

OSZTÁLYVEZETŐ. Kérem, magának...

DUGÁR IMRE. Onnan jött, kérem... az asztaltól.

Mindketten egyszerre beszélnek, inkább az osztályvezető szava érthető, mert ő van közelebb a mikrofonhoz.

OSZTÁLYVEZETŐ. Magának pontosan olyan joga a jegyzőkönyvbe...Na, egyszerre ketten beszélünk... Magának pontosan olyan joga van abba a jegyzőkönyvbe betekinteni, mint itt bárki másnak vagy nekünk. Tetszik érteni?... Itt van, tessék, olvassa el!

DUGÁR IMRE *zavarodottan*. Kérem szépen... Nem, kérem... Nem igénylem én aztat, kérem szépen...

FŐKÖNYVELŐ. De hadd hallják meg. *Zajongás a teremben.*

DUGÁR IMRE. Én még egyszer...

OSZTÁLYVEZETŐ. Na de...

DUGÁR IMRE. Az a valóság, Kiss elvtárs, miért kell erőltetni?!

OSZTÁLYVEZETŐ. Na de hát, elnézést, maga azt mondja - tagoltan - nem - az - van - benne - ami - föl - lett - ol-vas-va! Tehát abban a jegyzőkönyvben az van, szó szerint idézem, amit ön az előbb mondott, hogy „a tagság el lött adva”! Az van a jegyzőkönyvben, hát – olvassa el!

Általános zajongás

DUGÁR IMRE. Én nem azt mondtam, hogy a tagság lett eladva!... Az adásvételi jegyzőkönyv volt olyan, hogy „a tagság, kérem, nem kell, a birtok kell”!

OSZTÁLYVEZETŐ. Tessék már, tessék!...

DUGÁR IMRE. A jegyzőkönyvbe akkor az hangzott!

TSZ-ELNÖK *türelmesen*. Imre bácsi, na...

A teremben zaj, kiabálás, mindenki ideges.

DUGÁR IMRE. Tessék hagyni, kérem szépen!

KÖZBESZÓLÁS. Hallottuk mi már azt!

TSZ-ELNÖK. De hát... mindig félrevezetni a tagságot nem lehet!

DUGÁR IMRE *általános zajban*. Én vezetem félre?!... Én a közös tulajdont védem!

OSZTÁLYVEZETŐ. Még hogy ezzel! Ezzel nem fogja védeni, kérem, mert itt száz valahány ember...

DUGÁR IMRE *dühösen*. Tessenek engem odatenni, kérem, ahova, kérem...

KÖZBESZÓLÁS. Kiss elvtárs, ide tessék hallgatni! Meg kell hallgatni minden tagot.

OSZTÁLYVEZETŐ. Meg lesz hallgatva!

DUGÁR IMRE *az ajtó felé törekszik, úgy beszél*. Ezáltal,

kérem szépen, javaslatom van. Kérem Kiss elvtársat... az élelmezésügyi és a... mezőgazdasági ügyi osztály vezetőjét, legyen szíves a Tiszagyöngye Tsz vezetőségével... bennünket összehozni, hogy ezt a dolgot tisztán értsük!... És a közgyűlés keretében, itt! Itt egyesültünk, ebben a közgyűlésben, itt is akarunk akkor elválni, kérem szépen!... Ha a tagság ezt elfogadja...

Taps és kiabálás

KÖZBESZÓLÁS. Akkor se hívtak oda bennünket, mink se hívjuk ide...

DUGÁR IMRE. Akkor se hívtak a Tiszagyöngyébe, kérem, mikor egyesültünk, hogy gyerünk oda, oszt' egyesüljünk!...

U. KOVÁCS SÁNDOR (nyugdíjas tsz-tag). És ott köllött a főd tagostul együtt...

DUGÁR IMRE. Kérem szépen, azok a pohár borok, amit akkor idehoztak... És volt egynéhány tagtárs, akit, kérem szépen...

KÖZBEKIÁLTÁS. Úgy van!

DUGÁR IMRE....megitattak. Azok a pohár borok, kérem, nem viszik el a Kossuth közös vagyonát!... Nem viszik el! *Zajongás közben*. Bocsánatot kérek, ezáltal... Kiss István elvtárs velem... úgy szólt, hogy szavam nincsen, eltávozok a helyiségből. *Elmegy.*

OSZTÁLYVEZETŐ. Na, ezt én nem mondtam, hogy...

DUGÁR IMRE. Hozzon... hozzon, kérem, a közgyűlés... határozatot... Eltávozom!... És kérem, akkor tessék, kérem, intézkedni, úgy, ahogy a mezőgazdasági osztály...

Általános felbolydulás.

KÖZBEKIÁLTÁS. Gyerünk mindnyájan!

DUGÁR IMRE. Ahogy a párt...

KÖZBEKIÁLTÁSOK. Gyerünk hazafelé!... Mindnyájan!... Ne menj sehova se! *A vita hangzavarba fullad, a tagságnak körülbelül a fele feláll, az ajtó felé mozgolódik. A párttitkár próbálja őket szóval megállítani.*

PÁRTTITKÁR. Emberek, álljunk meg egy pillanatra!

KÖZBEKIÁLTÁS. Gyerünk!

PÁRTTITKÁR. Álljunk meg egy pillanatra. *A kiabálókát néhányan csitítani igyekeznek.*

PÁRTTITKÁR. Engedtessek meg, hogy azért... mi is elmondjuk a véleményünket! *Békítőleg*. Azért jöttünk ide... Mindenkinek joga van szólni...

KÖZBESZÓLÁS. Hadd mondja el!

PÁRTTITKÁR....még az U. Kovács Sanyi bácsi is elmondhatja a véleményét, nyugodtan, leülve, úgy, hogy mindenkit végighallgatunk, azután teszünk pontot a végére.

NŐI HANG. Hát nincs ennek vége... *Érthetetlen kiabálás.*

PÁRTTITKÁR. Hát azért jöttünk ide!... Hogy azokat a sérelmeket, ha önök sérelemnek tartják, rendezzük le!... Hát hányszor gyűljünk még össze, elvtársak? Egysze azt mondják, hogy nem tárgyalnak a Tiszagyöngyével, azután meg azt mondják, hogy jöjjön vissza ide a Tiszagyöngye...

U. KOVÁCS SÁNDOR. Legelsőbben, mikor egyezküdtek, akkor köllött volna össsszehívni a népeket!...

KÖZBEKIÁLTÁSOK. Úgy van! Úgy van!

U. KOVÁCS SÁNDOR. Akkor!

Mindenki egyszerre kiabál

KIÁLTÁS *a terem végéről*. A Tiszagyöngye meg az Új Tavasz vezetője megállapodtak egymás közt!

KIÁLTÁS. Összeverték bennünket!...

LADÁNYI MIHÁLY (juhász). Elvtársak, én megmondom őszintén, tag voltam, és egy nap nem jöttem be... takarmányozni, a somkórót össszepakóni, négyszáz forintot lefotak tőlem!... Akkor ezt a Tiszagyöngyit nem lehet megbüntetni?!...

KIÁLTÁS. Összeverték bennünket, mint a barmot a csordába!

KIÁLTÁS. Az isten...meg!

A kiabálásból mondat közepén hallatszik ki U. Kovács Sándor hangja:

U. KOVÁCS SÁNDOR. Minköt időseket nagyon bánt... Nagyon bánt bennünket, kéröm szépen!... Van egy rossz tehénkénk, malac, aljszalmánk nincs!.. Hát ez hun van?...

KÖZBESZÓLÁS. Könyörögjünk egy... *Kiabálás.*

U. KOVÁCS SÁNDOR. Már neköm nincs apám, én a tisztelt vezetőséget tekintöm üdös léttömre, ha fiatalabb is, mint apám!... Ha elmék hozzá, hát aggyon! Mert én sokat fáztam, hogy lögyön öregségömre egy kis meghúzni való helyem!... No, még a tanyám mögvan, de az összes huszonhét hold birtok, azon fekszik az összes hodály, iroda, mindön! És alj nekű' van a jószágom... Elmönnék én még, vén, nyomorult, hadirokkant is vagyok!... Elmönnék nyáron, ami ott marad a tarlókon, hogy mögengennék, no, üdös bácsi, hát kaparjá' össze, amit bírsz, majd bevitetjük, ha mingyá' pézümre adnák is, azt a kis aljszalmát!... Hát ez is nagyon köllene már. *Érthetetlen közbeszólások.* Neköm ez nagyon fáj!...

PÁRTTITKÁR. Sanyi bácsi! Kért-e már ettől az újonnan idetett vezetőségtől, kért már szalmát?

U. KOVÁCS SÁNDOR. Hát még most gyüttek, ilyen hamar nem mehetünk... Még meg se melegödtek!...

Közbehangzó kiáltásfoszlány: „Zöldágra vergődni!”..

U. KOVÁCS SÁNDOR. Hát mindjárt nem lehet, én azt

elismerem, kéröm szépen, mert önöknek is van elintéznivalójuk!... Igön... Neköm ez vóna a kérésöm!...

PÁRTTITKÁR. Elvtársak, megengedik... megengedik, hogy még mi is beszéljünk?

U. KOVÁCS SÁNDOR. Tessék.

PÁRTTITKÁR. Én gondolom, annyira tiszteljük egymást, hogy hallgassuk meg már...

U. KOVÁCS SÁNDOR. Én mindég, én...

PÁRTTITKÁR. Én eddig még senkit nem ültettem le, hogy maga ne szóljon... Ha már... eljöttünk ide, önökhöz, vitatkozni, ezt a dolgot helyretenni, hát akkor türelmesen várjuk végig egymást! *Türelmetlen közbeszólások közben.* Hogyha önök úgy érzik, hogy ezt... mégse akarják vitatni, ne csináljuk tovább, maradjon minden felforgatva, hát akkor, kérem, el lehet menni... Akkor nem tudok mást mondani... Kérem, az elnök elvtárs kér szót.

U. KOVÁCS SÁNDOR. Nekem az vóna a kérésöm... Amit mög lehet adni, ha mög lehet...

TSZ-ELNÖK. Elvtársak, egy kis... egy kis türelmet kérnék... Nagyon fölparikáztuk itt a hangulatot, és én gondolom, hogy az ideges... az ideges ember döntése... NŐI HANG. Nem jó...

TSZ-ELNÖK. Az sosem vezet jóra. Ezért kérném magukat arra, hogy egy kicsit legyünk türelmesek... Egyébként én is ideges vagyok, ne higgyék azt, hogy nem... Esetleg...

KÖZBESZÓLÁS. El is hisszük.

TSZ-ELNÖK. Esetleg én nem mondom... Meg nem mutatom!... A szünetben azt mondta itt valaki énnekem, hogy „elnök elvtárs, magának az idegei kötélből vannak?” Mondom, „nem, csak én mögtanultam az elmúlt húsz esztendő alatt, hogy ilyen esetben hogyan is kell ezt csinálni”. No!... Belülről én is ideges vagyok, ne... akarják belőlem ezt az idegességet kicsikarni... Legyünk egymáshoz türelmesek. Jó?... No, emberek, egyet higgyenek el énnékem. Amikor... amikor egyszer, valaha az életben, azt fogják tapasztalni, hogy hazudok maguknak, akkor... gyűjjenek oda, és köpjenek szömön. Ezért engedjék meg azt, hogy ezt a jegyzőkönyvet felolvassam, amit itt a Dugár Imre barátunk nem a... leg... megfelelőbb módon tált föl...

KÖZBEKIÁLTÁS. Nem volt az befolyásolva!

KÖZBEKIÁLTÁSOK. Hallottuk!... Hallottuk már!

Zajongás, beszéd. Néhányan csitítják a hangoskodókat.

TSZ-ELNÖK. Tessék, tessék már várni! Ne beszéljünk már bele!.....

(Zám Tibor: Bács-Kiskunból jövök, Magyarország felfedezése sorozat, Szépirodalmi, 1973)

Gink Károly: Boldogi menyasszonysirató

Gink Károly: Öregség

Gink Károly: Leselkedők

Gink Károly: Mezőkövesdi konyha, 1958

Gink Károly: Kalocsa

Baranyi Ferenc: Körözvény

Ezerkilencszázhetvenkilenc
október tizenharmadikán
fölegyenesedett a kertben
és lopva szétnézett az apám.
Az ásót földbe-ütve hagyta,
mintha csupán a boltba menne,
s mivel kezén is, homlokán is
zavarta őt a munka szennye:
megmosdózott a locsolónál
– nyitva maradt nyomán a vízcsap –
s úgy lopakodott ki a kertből,
mint aki percre távozik csak.
Aztán – mikor senki se látta –
egy alacsony felhőre lépett
és nekivágott kiskabátban
a magasságos őszi égnek,
amikor rájöttünk a cselre:
már nem tudtuk követni szemmel.

Fogják meg! Ott! A földi létből
kereket old egy öregember!

Kiss Dénes: Isabor

*Falu volt hajdan Zalában, szülőfalum közelében. A
szájhagyomány szerint a törökök pusztították el, de nevét
nem sikerült elpusztítani. Az élő nyelv a holtak nevét is meg-
őrzi.*

Koponyámba dül föl a hullám
lázak kohója csontom
a tűz-Óceán belülről lüktet
szájpadrólomhoz veri keményen
mélyből az ősök töretett csontját
Torkomig tajtézkzik a tenger
szivemben Isabor Isabor éled
Utcái földalatti utcák
elsüllyedt háztetők helyén
hullámszón háborognak a hantok
s bokrok bokrosulnak zölden
föl föl a föld fölé füstnek

Korhadtt fatönk hajdani kémény
át-átüti a szántott barázdát
Sárrá vált sárrá az ég is
azoknak akik alul fekszenek
Isabor dobol dörömböl
velőmben múltja morajlik
hazám alól dübörög a holtak
menete – édes elődök
éneke fölcsuklik belülről
emlékek méhéből föl föl az ajakig!

Isabor ősi por isa pur hamván
süvöltve száguld a vad szél
áthordja szülőfalum arcán
a hold halálos mosolya előtt
„lofat”-ba nyársaltak jaját
fatönkhez csapott csecsemők
koponyareccsenéseit kínzottak
hörgését kolera pestis
hullabúzt s a rögök örökös
szerte gurulását ahogy
sírját ássa az ország –
S javult-e jobbult-e ez a világ
e kórhely kor amely
cifraságával szemet folytat ki
látást tesz kancsivá s butit!
Mert mi a cél ott ahol
röhej a zászló s közöny a fegyver?

S jaj! Hány Isabor nyugszik alattunk?
Hány nevemult elsüllyedt falu!
Hány áldozat Európának!
Búzaöldjeinken hajdani tűzhelyek
üszke piroslik-izzik át
Gyújts föl szél engem is
hordd szét pipacsok parázsát
Égjetek seb-lobos gyertyák
szelid réti pipitérek
míg magam is lélekig le nem égek!

S a táj e szelid hallgat
Szivemnél sirok nyirkával
– hisz élek! – a véletlent is
együtt hordozom –
Engem is gyászolhatnának
zsibavirágok gyertya-pipitérek
Értem is harangozhatna hol-volt
hol-nem-volt templomok érce
most egy-egy sugár jegenye
idézi őket a dombon –
Egek kékjébe ütve vigyázza
vészharang szavát hozza-e szellő
mire kell készülni mire?
Örömré? Gyászra?

Torkomig tajtézkzik a tenger
fogam is vérző sókövület
koponyám falához koccannak
töretett csontok s jajszó
és hörgés hordaléka csap föl
Nem hullt még végleg neve sírjába
Isabor! – Isabor él és harangoz
Kezemben táncol a harangkötél
Szivemet dédelgeti láz
(Szép versek, 1981, Magvető, 1982)

Gink Károly: Sárköz

Korniss Péter: Betlehemezés, Szakmár 1969

(A magyarság népi műveltsége alapszerkezetében és fő vonásaiban egységes, éppen úgy, mint ahogy a nyelvjáráásokat sem választják el a meg nem értésig fokozódó különbségek. Ennek ellenére... egy-egy etnográfiai csoport olyan sziget a magyarság egészében, mely jellegzetes elemekkel különül el a szomszédaitól...)

A Dunántúl

Leginkább e tájon élnek a népi műveltségben keltai-római hagyományok, amit a letelepülő magyarok éppen úgy felszívtak műveltségükbe, mint bizonyos horvát-szlovén és a nyugati területeken német elemeket. Ez utóbbit elősegítette az is, hogy természeti környezetét tekintve inkább az Alpokhoz kapcsolódik, és ennek vetülete gazdálkodásban, építkezésben egyaránt kimutatható.

Göcsej az ország délnyugati szögletében jelentős területet foglal magában. Egykor a lakosság fő foglalkozása az állattartás volt. A falvak egy része irtáson települt, és egy-egy ilyen házcsoporthoz szegnek neveznek, ami a falvak nevében is előfordul (pl. *Kustánszeg*). A családok régebben nem oszlottak szét, hanem a nagycsalád jellegzetes formájában egy telken vagy egymás közelében laktak. Az ilyen kerített házak csak nemrégiben tűntek el. A *regölés* karácsonyi ünnephez kapcsolódó, pogánykori elemeket őrző szokása napjainkig él.

Az *Őrség* alsó része a Zala és Kerka folyócskák völgyében meghúzódó 18 falut fogja össze. Lakói, mint az a nevükből kitetszik, a középkori határőrök utódai. Erdők közé települtek, családonként egy-egy szert alakítva ki, melyek kisebb falvakká növekedtek ... Egy-egy ilyen kis települést a család nevével *Kovács-szernek*, *Szabó-szernek* neveznek. A múltban az Alpok körzetéhez tartozó állattenyésztésük adta megélhetésük alapját, a gyenge talajon a kenyérmagvak csak szerényen fizették vissza a munkát. A Pinka völgyében, az ausztriai Burgenlandban, a Felső-Őrség néhány magyar faluja húzódik meg (Felső- és Alsóőr, Őrisziget, Jobbágyi), ez a magyarság legnyugatibb települése, mely a határt védte a középkorban a nyugatról jövő támadásokkal szemben. Nyelvében és szokásaiban sok régiséget őrzött meg e csoport, de műveltségében erősen érvényesül a német hatás.

A *hanságiak* mocsaras, lápos területen éltek, amint az nevükből is kielemezhető. Halászat, vadászat, a nád és gyékény háziiparszerű feldolgozása, tőzegkitermelés volt az állattartás mellett fő foglalkozásuk. A múlt század második felében a mocsarak nagy részét lecsapolták, és azok helyén virágzó földművelés alakult ki.

A *rábaköziek* a Rába és Rábca közti sík vidék falvait lakják. A vidék jellegzetes központi mezővárosa Kapu-

vár, mely, mint nevéből is következik, az itt húzódó védőrendszer kapuja lehetett. Híres vásárain sok állat és termény cserélt gazdát. Építkezése, különösen fehér hímzései, néhány falu gazdag népviselete különíti el a szomszédos vidékektől.

A *szigetköziek* a Nagy-Duna és a Mosoni-Duna-ág által bezárt szigeten élnek. A vízzel megöntözött legelőiken, rétjeiken sok jószágot tartottak, mely a lakosság megélhetésének alapjául szolgált. Életükben a víz meghatározó szerepet játszott, sokat pusztított, de az hozta a halat, termékenyítette a réteket.

Itt most átlépünk a Dunán, és Szlovákiában találjuk az egyik legnagyobb magyar etnikai csoportot, a *csallókö-zieket*. Régen *Aranykertnek* mondták e tájat, mert a Duna fövényéből szorgos munkával aranyat mostak. A Duna számtalan élő és holt ága szabdalta a falvak határait, halászkodnak, állattartóknak nyújtva megélhetési lehetőséget, de a gyakori áradások a földművesek munkáját sokszor tönkretették. Régebben a lakosság egy része, különösen Komáromban és ennek környékén hajózással is foglalkozott. A gabonával megrakott gályák egészen a Fekete-tengerig közlekedtek, a török uralom idején még Isztambulba is eljutottak, Bécsbe pedig halat szállítottak.

A Csallóköztől északra-északkeletre *Mátyusföldet* találjuk, mely XIV. századi nagyhatalmú földesuráról, Csák Mátéről kapta nevét. E vidék folklórhagyományai napjainkig virágoznak, és különösen gyermekjátékai ismertek. Még északabbra élnek a *Zobor-vidék* magyarjai, akik egyben a magyarság legészakibb összefüggő településeit jelentik. Sok régiséget őriznek, melyek közül a szokásokat, népdalokat és balladákat ismerjük leginkább (ld. ott a népdalszövegeket – A szerk.)

A Duna jobb partján délre haladva a *Bakony-hegység* emelkedik ki, völgyeiben meghúzódó kis településekkel. A falvak jó része az Árpád-kortól állandóan lakott. Életüket, főleg a múltban, az erdő határozta meg. A bakonyi kanászokat már a XIII. századtól kezdve emlegetik az oklevelek. Mint minden erdő között élő nép, mesterei a famegmunkálásnak. Földműveléshez, háztartáshoz szükséges eszközöket oly mennyiségben készítettek, hogy messze földre vásároztak azokkal. Az erdők csökkenésével a földművelés az állattartást és a famunkát egyaránt háttérbe szorította.

Átkelve a Balatonon *Somogyországba* érkezünk, melynek Balaton felé eső részét *Külső*-, a Dráva felé elterülő pedig *Belső-Somogynak* mondják. A lakosság életmódját korábban az állattartás határozta meg. A makkoltatás, az erdő haszna, a fa feldolgozása az erdők területének csökkenésével adott helyet a földművelésnek. A Kaposvártól délre elterülő *Zselicségben* a kanászok faragták a

legszebb tárgyakat. A táj gazdag és változatos népviselete, fehér és színes néphímezései messze földön ismertek. A földműveléssel foglalkozó parasztfalvak viszonylag hamar polgárosodtak.

Az *ormánsági* településeket Baranya megye délnyugati sarkában, a Dráva és az Okor folyó között találjuk. Vizes, mocsaras terület volt egykor, amiből csak itt-ott álltak ki földhátak. Erről nyerte a nevét is. A víz miatt házaikat hatalmas talpfákra építették, a falakat sövényből fonták, és sárral tapasztották. Halászzattal, állattartással, majd egyre inkább földműveléssel foglalkoztak. Az erdőben makkoltattak, a réteken pedig híres méneseik legeltek. A XVIII-XIX. századi foglalkozásaik közül megemlíthető a hamuzsírfőzés, ami az erdők kipusztításához vezetett. Jellegzetes viseletük a délszlávok felé utal. Sokáig megmaradt az egykor általános fehér gyászszín. A jómódú parasztság egykézéssel igyekezett a birtok elaprózódását meggátolni.

A *Dráva-szögi* magyar falvak jó részét már Jugoszláviában találjuk, éppen úgy, mint a szlavóniai négy magyar falu: Kórógy, Szentlászló, Haraszi és az Eszék környéki Rétfalu szígeszerűen helyezkedik el a délszláv környezetben, és egymással, korábban Baranyával tartottak házassági kapcsolatot. A múltban halásztak, vadásztak és állattartásból éltek, a földművelés az utóbbi évszázadban nyert teret. Archaikus viseletük, szokásaik, nyelvük és népköltészetük különbözteti meg őket a tőlük északra települt falvak lakóitól.

A Duna közelében, Tolna megyében elterülő *Sárköz* kiterjedését nehéz meghatározni. Magvát öt község (Öcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék, Bába), de kultúrájának egyes elemei Baranyában, sőt Szlavóniában is megtalálhatók. Néhány falu a Duna bal partján csatlakozik hozzá (Érsekcsanád, Szeremle). A vízközei életet a múlt század árvízmentesítései után a földművelés váltotta fel. Nagy múltú szőttesei, fekete alapon fehérrel varrt hímezései, a múlt század második felében, a jómódban kivirágzott színes, gazdag népviselete és folklórhagyományai hatását a szomszédos csoportokra is ki lehetett mutatni.

A számos kisebb-nagyobb dunántúli etnográfiai csoport, néprajzi táj közül érdemes még *Mezőföldet* megemlíteni, mely a Velencei-tótól délre, a Sárvíz, majd a Sió és a Duna között jórészt síkságon terül el, nagy falvai polgárosodtak, míg az egykori nagybirtokon élt cselédség különleges, egyéni, folklórhagyományokban gazdag műveltséget alakított ki...

.....

A dél-dunántúli lakóház beosztását, alaprajzát a tűzhellyel magyarázhatjuk. Eredetileg csak egyetlen helyiségből állt, ennek egyik oldalán helyezkedett el a

sárból készített kerek, helyenként szögletes formájú tűzhely padkája (*padika*), melyen a gerendáról lelógó rézbográcsban főztek. Ez a helyiség elsősorban az öregek tartózkodási helyéül szolgált, míg a fiatalok a ház körül elhelyezendő, különálló hálókamrában éjszákáltak. Ez a *szenes* ház szabad tűzhelyével később a házhoz csatlakozó külön helyiségbe költözött, de nevét megtartotta. Ősiségét az a szokás is bizonyítja, hogy a leánykérés három egymás utáni napon itt történt, és a legény apját, keresztapját csak azután vezették be a házba. A két helyiség különböző időben történő keletkezését még az is mutatja, hogy mindegyiknek maradt külön kijárata a szabadba. Ezen a fejlődési fokon a szoba már zárt kemencét kapott, amit a konyhából fűtöttek. A ház fejlődése tovább folytatódott, és a konyha másik oldalára még egy kamrát építettek. Ez sok esetben feleslegessé tette az udvaron különálló hálókamrákat vagy azok egy részét.

Az egyosztatú szenes ház a balkáni háztípushoz kapcsolódik, mely bizonyos vonásait a római kortól kezdve megőrizte. A Balkán felé kimutatható összefüggés nemcsak a tűzhely formájában, hanem az ahhoz tartozó eszközökben: *sütőharang*, *rézüst*, stb. is megnyilatkozik. Ugyanakkor a különböző cserépkályhák elterjesztésével, egyben a lakóház alaprajzának osztódásával a magyarok hatottak déli szomszédaikra. Ezt a házformát, mely nagy régiségeket őriz, a magyar néprajzi irodalomban *pannon-balkáni* formának is nevezik.

A terület legnagyobb méretű gazdasági építményei a településen kívül álló vagy azon belül elhelyezett *csűrök* (*pajta*). Ezek vesszőfonásúak, vastag talpakra épültek. Az Ormánságban egyik oldalukba, feltehetően újabban, istállót építettek. A hatalmas fonott *kukoricakasok* az egész területen megtalálhatók, de a legszebb példányok Somogy megyében fordulnak elő.

...(Nyugat-Dunántúl egészen, valamint a Közép-Dunántúlon, a Balaton környékén és a Bakonyban) egymás közelében meghúzódó kis falvak, apró városok vannak, melyek fontosságukat a törökök alatt is megőrizték... jellemző a szétszórt házcsoporthoz nagyobb részt a dombok gerincén végighúzódó sora. A szántóföld eredetileg közvetlenül a házak körül terült el. A falvak többsége halmaztelepítésű, melynek jó része utcássá változott.

...(az egysejtű füstös házból fejlődött ki) a göcseji jellegzetes *kerített ház*. Mikor a kétsejtű házhoz harmadikként egy kamrát építettek, akkor történt meg az első lépés. A fiatal házaspár kamrái már nem álltak külön, hanem a meglévő épülethez kapcsolódtak, de úgy, hogy minden helyiségnek az ajtaja kifelé nyitott, és egymás között nem tudtak közlekedni. A lakóhelyiségekhez meghajlítva csatlakozott az egy vagy több istálló, a sertések, tyúkok ólja.

Korniss Péter: Betlehemezés, Kéty 1971

Korniss Péter: Fehér gyászszín az Ormánságban

Még néhány szín, ritkábban pajta, pajtáskamra fogja körül az udvart, mely általában 100-200 négyzetméternél sohasem nagyobb. Elöl az utca felől magas kerítés és kapu zárta le, amit éjszakára mindig gondosan bezártak. A kerített házba a nagyobb gazdasági épületeket, mint amilyen a pajta, a pajtáskamra, kástu, általában nem építették bele, mint ahogy a kútat is mindig a telek másik végén ásták.

A göcseji házak legdíszesebb része a faragott, fűrészelt és festett oromfal, melyre, mintegy védelmül, a tető előrsze aláereszkedik. Középre többnyire nagy keresztmotívumot vágtak, ettől jobbra és balra a padlásablak mellett cserépből kinövő, hajlós szárú virágokat fűrészelttek. Az ormot tartó oszlopokat is gazdagon faragták. Mindezt fehér, kék, piros színekkel festették.....

(A Dunántúl) déli részén horvátokkal, szlovénnel érintkezve, részben azokkal együtt élve, számos kölcsönhatás mutatható ki. A Duna mellékén szerb és más délszláv népcsoportok hagyományai terjedtek északra, különösen színesség és gazdagság irányába befolyásolva a magyar népviseleteket.

Göcsej és Hetés: a lányok olyan hosszú szalagos hajfonattal jártak, hogy némelyik a sarkát verte. Az asszonyok fakontyura tekerték fel a hajukat, később ezt kartonpapírból varrták össze. Ünnepi díszként fehér vászonból szabott, keményített, díszített kámzszerű fejdísz (*pacsa*) hordtak... Vászonszoknyát és ahhoz ugyancsak vászonból szabott kötöt viseltek. A téli viseletben a rövid bundát említjük, amit fehér és sárga bőrbetétekkel díszített vörös szattyánnal tarkáztak...

A Dunántúl legdíszesebb viseletét a Duna melléki *Sárköz*-ben találjuk, mely a múlt század közepétől a vizek lecsapolását követő hirtelen vagyonosodás eredményeként fejlődött ki. A lányok pártát viseltek a homlokuk felett, aminek háromrészes újabb változatát *báronynak* nevezték. Az asszonyok kontyukat a fejtetőre tűzték félkoszorúba, és ezt borította be a parittyá alakúra formált főkötő. Ezt fekete alapon fehér fonállal hímnizik, mert itt a fekete szín a fiatalokhoz kötődött. A menyecskék az első gyerek megszületéséig fejükre fátyolból készült selyemmel és arannyal hímnizett ún. *bíbort* borítottak, amit úgy helyeztek el, hogy a hímnizéseket mellükön jól lehessen látni. Nyakukba gyakran pénzekből vagy más díszekből álló nyakláncot kötöttek... A férfiak a nagy hajra süveget borítottak, melyhez a fiatalabbak legfelül tüllből varrott ünnepi inget viseltek.

(Balassa-Ortutay: *Magyar néprajz*, Corvina, 1979)

Veres Péter: Önmagunkról, magyar parasztokról

...Komolyság, józanság, más nemzetbeli emberekkel szemben való bölcs udvariasság, szemérmes és higgadt egyéni viselkedés és a becsület mellett halálig való kitartás nem hiányzik belőlünk. De ha sokunkból már hiányzik is ebben a rongy életben, mégis arról, hogy lenézzük, megvetjük és kitagadjuk magunk közül, akiből hiányzik, láthatjuk: becsüljük ezen erényeket...

...Mert abban ne higgy, hogy a paraszt teljesen megsemmisül. A paraszti életforma, a természettel való közvetlen viszony örök dolog, s szükséges és hasznos dolog. Egyedüli mentség az elgépiesedés, a lélektelen munkarabszolgáság, az egyoldalú elkényelmesedés és a városi terméketlenség ellen a természettel való belső azonosulás. Tehát nemcsak külső, szórakozó, élvező túristáskodásra, hanem cselekvő, küzdő, harcoss viszonyra van szüksége az emberiségnek. Vannak ugyan komoly írók, a magyarok közt is, akik hirdetik, hogy a parasztnak meg kell semmisülnie, be kell olvadnia a polgárságba és a munkásságba. Ne higgy nekik, nem gondolták át jól a dolgot. Ők a mai parasztnyomorúságból nem látnak más kivezető utat, mint a paraszt polgáriasságát. Ez azonban nem lehetséges. Nem lehetséges még a nagy nyugati államokban sem. Ott is csak a gazdag paraszt lehet polgár, a szegény meg munkás, napszámos, cseléd. S ha ő nem nyomorog úgy, mint a munkás, de mégis csak szolgál, cseléd és nem szabad ember. El kell adnia a munkaerejét napról-napra, hogy kenyeret kapjon érte. De nálunk még nehezebb a helyzet. Nálunk még kevesebb paraszt lehetne polgárrá, s az is csak azon az áron, hogy a többi örökre proletárnak marad. A mi polgárságunk nem uralkodhat és nem nyerekedhet más népeken, mi nem zsákmányolhatunk ki senkit. Így bizony csak úgy polgárkodhatna, ha a dolgozóinkon megtakaríthatja a polgárosodáshoz szükséges javakat. Nézd csak meg, a polgári nívóhoz messzejáró módos parasztjainknak is cselédre, napszámosra van szükségük, ha nincsenek felnőtt gyermekeik, mert egyedül nem győznek annyit termelni, hogy tisztességesen megéljenek belőle.

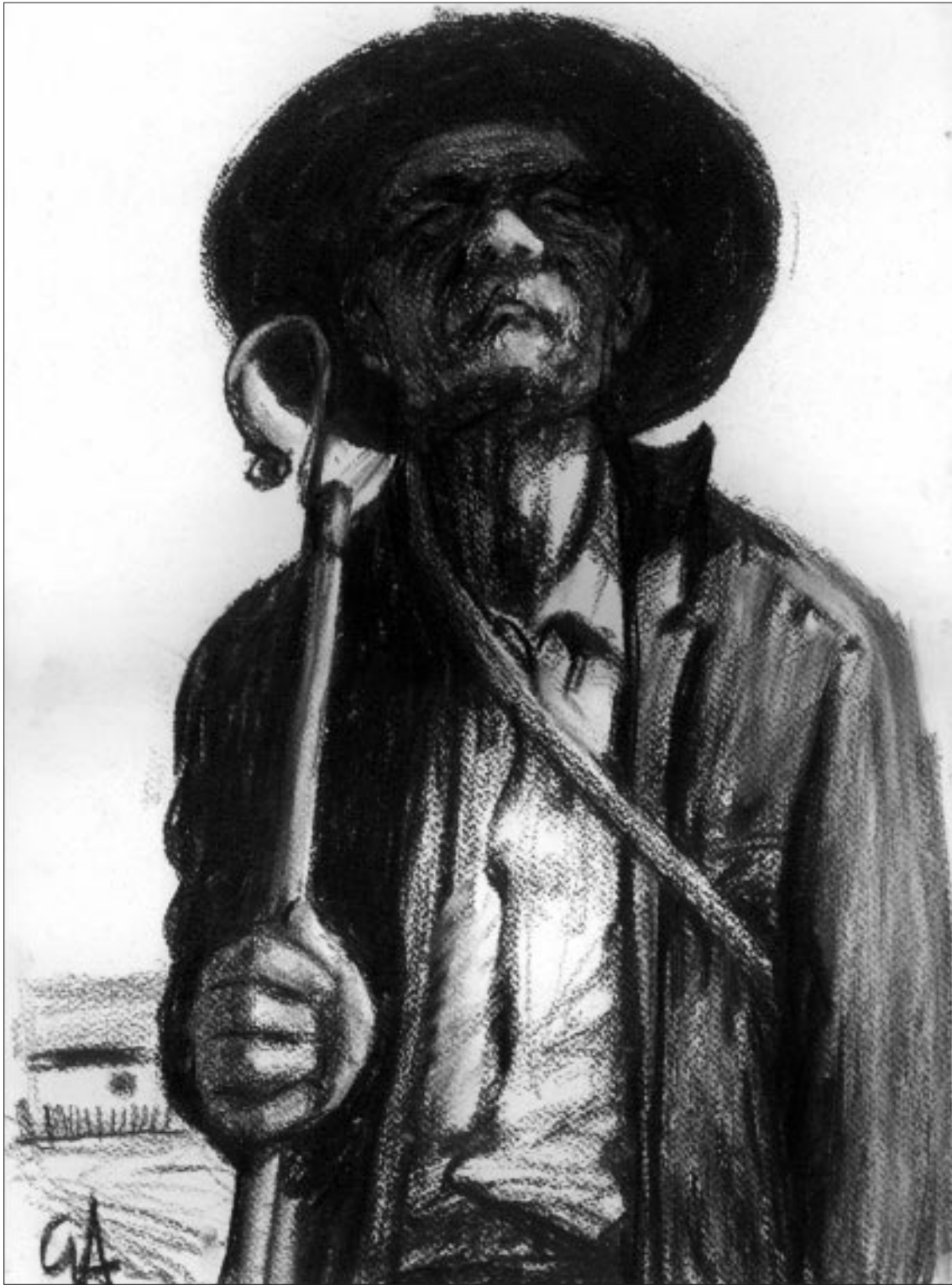
És ne hidd, hogy csak a búza- és tengeritermelésből nem tud megélni. A zöldség- gyümölcstermeléshez sok munka kell, egy ember egyedül meg se tud mozdulni, nemhogy polgárnívót, hanem munkáskenyeret is nehezen tud kicsikarni a földből. Hát ezen az áron, hogy az egyik magyar gazda legyen, a másik meg szolgál, nekem nem kell a polgári életforma.

(Veres Péter: *Mit ér az ember ha magyar – Levelek egy parasztfüúhoz*)

Gink Károly: Bélapátfalva

II. Erdély

Gubcsi Attila: Paraszti büszkeség

Mikecs László – Csángók

Sokan és sok oldalról megmutatták már, hogy a világháború idejére mennyire kiviláglott magyar népünk árvasága. Ez a telepítési botrányok és a propozíciók elülése után a csángó ügyben is megmutatkozott. Senkinek se jutott eszébe, hogy a nagy háborút, melyben annyi magyar vére elfojt, a fajtánk érdekében hasznosítsuk. Csak egy ember gondolt erre, akit sokáig tiszteltünk magunk között s aki a magyarságtudománynak egyik lelke volt: Győrfy István. 1916-ban döbbsen rá először, hogy a valósággal ellentétben nem a csángókat tűzzel-vassal románosító Románia él elnyomóként a világ ítélete előtt, hanem a román propaganda ügyessége folytán mi, akik a korabeli gondolkodáshoz és módszerekhez képest a legemberibben, sőt a magunk népe rovására bántunk nemzetiségeinkkel:

„Nekünk is vannak véreink Romániában, a moldvai csángók. Míg Románia az ő fajtestvéreinek elnyomását harsogja világszerte, addig maga olyan tervszerűséggel és kegyetlenséggel nyomta el a közöttük élő szerencsétlen véreinket, amilyenre Európában kevés példát találunk. A csángó magyaroknak magyar iskolát állítani nem szabad. De nem is lehet... Az olasz misszionáriusok nemcsak hogy nem tanulják meg a híveik nyelvét, hanem tőlük telhetőleg üldözik s kényszerítik őket, hogy még a családi körben is oláhul beszéljenek. Meg is van ennek a ránk nézve nagyon szomorú, de egyben igen tanulságos nemzetiségi politikának a következménye, mert két emberöltő alatt csángó magyar véreinknek háromnegyed része teljesen eloláhosodott... Ha a most dúló világháború valami javulást nem hoz, a magyar szó 15-20 év múlva teljesen elnémul Moldvában s végkép eltűnik a magyarság egy olyan területről, ahol századokon át úr volt...”

Ha Románia nemzetiségi politikáját az eddigi eréllyel folytatja, a magyar nyelv Moldvában teljesen és örökre elnémul. A csángókat hazatelepíteni nem igen lehet, mert nem szegény emberek, s kitűnő földjeiket aligha hagynák ott. Ezért... gondoskodnunk kellene, hogy a csángók megmaradhassanak magyarnak. A csángók azt is megköszönnék, ha csak annyi szabadságot tudnánk a részükre kieszközölni, amennyi nálunk az oláhoknak van.

Ha ezt nem tudjuk megtenni, akkor hiába tapostuk Románia földjét...

A moldvai csángókérdést legtöbb hazánkfia úgy véli megoldani, ha hazahozzuk őket, mint a bukovinai csángók egy részével tettük... a telepítési akció azonban minél hamarabb csődöt mondana... (S azonkívül a csángóknak) azt tanítják az iskolában, hogy Románia a

Dnyesztertől a Tiszáig tart s ezen a területen mind románok laknak. Magyarország nincs, csak Ausztria. Erdélyben a határszélen vannak ugyan székelyek, de ezeken belül megint románok következnek...

(A székelyeknek) is rossz dolguk van, mert másképp miért özönlénének Romániába? A csángóknak fogalma sincs arról, hogy a székelyen kívül még más magyar is van a világon. Ezeket sem nagyon szereti, mert hacsak lehet, az élelmes góbék becsapják a tanulatlan és hiszékeny csángót.

... Az esetben, ha a moldvai katolikusokat Magyarországról láthatnánk el magyar papokkal s a csángók magyar iskolákat állíthatnának, melyeknek bizonyítványait Románia államérvényesnek ismerné el, a csángókat meg lehetne tartani a magyarságnak. Egyebekben pedig a paritás álláspontjára kellene helyezkedni, vagyis úgy kezelni a hazai oláhságot, ahogy Románia kezeli a magyarságot...

(Győrfy István: *Moldva illetve A moldvai csángók című írását idézi Mikecs László: Csángók, Bolyai Akadémia, 1942, amely az Optimum Kiadó gondozásában jelent meg újra 1989-ben*)

„... Az előbb is abban állapítottuk meg a csángók eredetének öntudatosító mivoltát, hogy az egész magyarságnak voltak ők előretörői, élenhaladói. Újkori elcsenevészésük is az egész magyarsággal való összefüggésükben jelentős. Jól megéreztek ezt néhányan, egyszerű magyar kutatók, akik vagy száz éve a szomszéd székelység jövőjét féltik a csángó-pusztulásban.

Meglátták ezek ugyanis, hogy nem önmagában folyik az, hanem az egész magyarság leromlásával, gyengülésével együtt. Nézzünk a térképre, ha még nem láttunk elképesztő arányokat népünk összezsugorodásáról. Csőbörösök és Diószeg, Dnyeszter-torkolat s pancsovai Alduna – e szélső pontok által határolt hatalmas területen élnek szétszórtan a csángók.

Ez a terület egyszersmind a magyarság s románság küzdőtere is. A magyarság közé, mely egykor a Kárpátokon kívüli síkságokig kinyomult s a Dnyeszterig, Dunáig, Fekete-tengerig végzett erősítéseket, lassan felszívódott a románság Diószegig s Pancsováig. Kit és mit okoljunk ezért a süllyedésért, melyben a Kárpátokon kívüli magyarság elsoványodása, elerőtlenedése csak annyival nagyobb az érmelléki, kalotaszegi, mezőszéki székely magyarságénál, amennyivel keletebbre s a bennünket legyűrő, hátraszorító románság törzséhez közelebbre fekszik? Fajtánk megtört erejét, ellenálló képességét mondjuk-e vagy urainkat, vezetőinket? ...”

(Mikecs László: *Csángók, ld. fentebb*)

Korniss Péter: Moldvai csángók

Korniss Péter: Moldvai csángók

Korniss Péter: Moldvai csángók

Vadrózsák

„Az én szerelmesemnek szavát hallom, imhol jön ő
Sietvén ím ez hegyeken, vigadozván ím ez halmokon.”

„És már mint hajdan az égő csipkebokorból a kiválasztott nép istenének szózata, hangozzék e szerény vadrózsabokorból is a magyar hongeniusz szava, bizonyosságot teendő arról: hogy a székely föld is – a melyen mostan mintegy az irodalom saruját leoldva állunk e jelen munkánkkal – az élő magyar nyelv egyik classicus föld-része; – hogy a székelynek is, mint rokon hun törzsnek, hivatása, valamint testi úgy szellemi erősüljével, szívére minden eredeti sajátosságával gazdagítani az egy magyar nagy élőfát, hogy minden virága annál virítóbb nemzeti színű, s minden gyümölcse, mert saját fáján érik, annál zamatosabb ízű lehessen; – hogy a székely nép szó-és dalkincsének is, be kell folyni a magyar irodalom és közmívelődés világába. Mit egyes parányi erő csak gyarlón tehet, tegye azt nagyobb erők egyesülése tökélyesebben. A saját székein még mindig ősi ép erőben ülő s idegen elemek rontó befolyásától saját nyelvét is megőrizni tudó székelység, mint mindig készen állt szívére is feláldozni a magyar közérdekeknek: ajánlja fel sok tekintetben eredeti, még romlatlan élő beszédét is a magyar irodalom közös szent oltárára, hogy legyen az összes magyar népbeszéd, mintegy vadrózsatőke, a melybe oltani szokták a nemes rózságot, hogy annál nemesbbé s erőteljesbbé tegyék...”

Beszéljen már tovább a két Kádár Kata, Bátori Bódizsár s a szép Julia, Kőmives Kelemennével s többi társaik, és fedezzék ők is a mi sokféle gyarlóságunkat.

Kolozsvárott, dec. 27. 1862. Kriza János

Kádár Kata

Anyám, anyám, édes anyám!
Gyulainé édes anyám!
Én évőszöm Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát. –

Nem öngedöm édes fiam
Gyula Márton!
Hanem vödd el nagy uraknak
Szép leányát. –

Nem kell neköm nagy uraknak
Szép leánya,
Csak kell neköm Kádár Kata,
Jobbágyunknak szép leánya. –

Émehetsz hát édes fiam
Gyula Márton!
Kitagadlak, nem vagy fiam,
Sem écczör sem mácczor. –

Inasom inasom, kedvesebb inasom
Húzd elé hintómat, fogd bè lovaimot! –

Lovakot befogták, útnak indútanak,
Egy keszkenyőt adott neki Kádár Kata:
Mikor e szénibe vörösre vátozik,
Akkor életöm is, tudd meg, mèvátozik. –

Mönyön Gyula Márton högyekön vőgyekön,
Ecczör vátozást lát a czifra keszkenyőn.

Inasom inasom, kedvesebb inasom!
A föld az istené, a ló az eböké.
Fordújunk, mett vörös szén már a keszkenyő,
Kádár Katának is immán rég vége lött.

A falu végénél vót a disznyópásztor:
Hallod-è jó pásztor! mi ujság nállatok? –

Nállunk jó ujság van, de neköd rossz vagyon,
Mett Kádár Katának immár vége vagyon,
A te édes anyád őtöt elvitette,
Feneketlen tóba belé is vetette. –

Jó pásztor, mütasd mèv, hol vagyon az a tó,
Arannyim mind tijéd, a lovam s a hintó.
El is mönének ők a tónak széjire:
Kádár Kata lelköm, szój ègyet, itt vagy-è?

A tóba megszólalt Kádár Kata neki,
Hèzzája béugrék hamar Gyula Márton.
Édes annya vízi búvárokat küddött,
Mègkapták mèghalva, èszszeölèközve;

Egyiköt temették ótár eleibe,
Másiköt temették ótár háta mögi.
Kettőbűl kinőtt két kápôna-virág,
Az ótár tetejin èszszekapcsolódtak,
Az annyok oda mönt, le is szakasztotta,
Az kápôna-virág hèzza így szólala:

Átkozott légy, átkozott légy
Édes anyám Gyulainé!
Éltömbe rossz vótál,
Most is meggyilkótál.

Bátori Bódizsár.

Asztalnál ül vala gyöngé Júdit asszon,
Lábánál röngette szép arany bőcsőjit:
„Beli fijam beli! szép futkosó fijam!
Mett neköd nem apád Bátori Bódizsár;
Im az a te apád, erdélyi kapitány,
A ki atta neköd szép arany bőcsőjit,
Annak négy szarvába négy arany pereczöt,
Osztán a fejedre bozsonyi süvegöt.” –

Hát ajtón hâgassa Bátori Bódizsár:
„Mèg ne tagadd asszon mostan beszèdödöt”!

„Bizon nem tagadom lelköm jámbor uram,
Lèányotok szidom, a rosz lèányotok:
Virágomnak szépit nyílatlan leszötték,
Bokrétában kötték, legényöknek tötték.”

„Mègtagadád asszon mostan beszèdödöt?
Nyiss ajtót, nyiss ajtót, asszon, feleségöm”!

„Minnyát nyitok, minnyát lelköm jámbor uram!
Hadd húzzam lábamba karmazsin csizmámot,
Hadd vessem nyakamba vont arany szoknyámot.”

De nem győzè várni, bérugá az ajtót;
„Készülj asszon, készülj hónap álló d'ère,
A rózsza-piaczra, a fővövő hejre.

Hol vagy èdös szógám, legkedvesebb postám?
Készítsd elè neköm hat lovam hintómot”! –

Ők elkészülènek, el is indulának,
El is indulának, oda is jutának.

„Várj kicsit, várj kicsit te fekete hóhér!
Mett a halottnak is hármat harangoznak,
Lám árva fejemnek ègyet sem konditnak”!

Azomba érközik erdéli kapitány:
Ecczör mègefordítsa, kecczör megcsókôja,
Kecczör mègefordítsa, százszor megcsókôja:
„Enyim vagy, nem másé, te asszonyi állat”! –

*(Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény.
Szerkeszti Kriza János. Kolozsvártt, 1863
Újra kiadta az Akadémiai Kiadó reprint sorozata,
Budapest, 1987)*

Szólásmondások, közmondások

Jöjjenek immán nálunk es! Elmenyünk oda es. Tessék üjjön le. Tessék letelepedni. Tessék hejjet foglalni. Hát ugyan bizon hogy van kjed? Kjedtől meg is halhattunk vóna. Kjed azt sem tuggya: vagyunk-é a világon? Immán azt kezdtük vót gondolni, hogy elveszètt egésszen. Hogy es tudá megállani, hogy ojan sokáig hèzzánk ne jőjjön? Tám ha gazdagabb emberek vónánk, többször es eljöne. Mü szegények vagyunk, de a szüvünk jó, ne vessen meg münköt. Mü sem szoktuk bántani az embert. – Senkinek sem véttük el a kalapját.

Ne mennyen el kjed még! – Igen, de otthon megszidnak, azt mondták kicsi ideig üjkek. – Ne mennyen el, no. Innét bizon egy kicsiddég nem menyen el. (Valamivel kénálni akarja s éppen készül vala rea.) Haggya el kjed, ne járjon semmi után, mett nekem bizon most semmi sem kívántatik, higgye meg! Én nem azért jöttem, hogy kénájjanak. Ha nem kénálnak, osztán annál hamarabb ide jövök. – Köszönöm igen szépen a jóakaratot. Aggya isten, hogy mü es mássát adhassuk. Ha az isten a házikot házunkhoz hozza, mü es megszógájjuk.

Egyél bátron, mind otthon. Egyél, ne ehezzél, mind otthon. Egyél; mett ha nem eszel es, meghalsz. Ha nem eszel, megbánod, mett ez ojjan jó, hogy!... kakastéjjel süttük. – Ne húzza magát úgy tölle, mett bizon jó szüivel! Tám bizon nem es jó. Ne utájja no! Mü csak ijennel élünk, s még es élünk. Csak azt tudunk adni, elévenni, a mi van. Egyébbel nem szógálhatunk most egyhirte-lennyibe. Ez a kicsit bizon tudom, hogy még elveszi. Immán ezt a kicsit csak nem haggyuk itt. Hiszen úgy es ki eszi meg a maradékot? Együnk, hadd foggyon, ugy es mást ad az isten hejjibe. Jó emberünktől nem sajnájjuk. Jobb embernek tudom, hogy nem adom. Kjed nélkül istenucsegènèmre mondom, jól sem esnék. Az isten fizesse meg, hogy ide jött, mett mán nekem es van kedvem enni. Egyedül jól sem esik az embernek semmi. Az isten á'gya meg jóságáètt, hogy nem vetètte meg csekéj házunkot.

Ne haraguggyék kjes ojan sokáig – ecczer ugy es csak meg kell békélni. Haragnak vége békesség. Én el hihetem, hogy kjed ijen sokáig tudott vóna haragunni; csak magát tartogassa. Az isten es ugy haraguggyék reám, mind én kjedre. Haggya el immán ecczer ezt a haragot, hiszem tám nem akarja a koporsóba vinni magával. Azt a hosszas haragot az a kicsiség nem érdemelte meg.- Aggya a kezit, bátya: huczfut a ki haragszik! Miètt es tud ojan sokáig haragunni.

Siess ma, te áncsori, ne ámojoj az úton... Mi az isten gúttya beszélni valód van annyi...

Kriza János Vadrózsák című gyűjteményéről

Bartók Béla, a budapesti Zeneakadémia 1907 januárjában frissen kinevezett zongoratanára, az év nyarán első székelyföldi gyűjtőútjára indult. 1905 óta volt már gyűjtőtapasztalata és anyagismerete, de tömegében ekkor találkozott először a magyar népzene ősbibb rétegeivel. Ez nemcsak a zenei világ számára alapvetően újat jelentő pentatóniát jelentette, hanem olyan műfajokat is, mint pl. az irodalomtudomány által addig már sokat boncolgatott balladát. Az élmény tudományos közleménybe kívánczozott. Így jelent meg visszatérését követően első cikke 1908-ban *Székely balladák* címmel az Ethnographia c. szaklapban, kottával közölve. A közlemény 5. darabja a Kádár Kata ballada, 3 különböző gyergyói faluból származó változatban, mely Kriza János 45 évvel korábban megjelent *Vadrózsák Székely népköltési gyűjtemény*-ében az 1-2. sz., vagyis ott is mindjárt két változatban jelent meg...

Nem célunk további adatok felsorolása, ideértve, hány Kodály Zoltán által gyűjtött ballada illetve balladatípus szövege egyezik meg a Kriza gyűjteményben találhatóakkal, köztük a Kodályt különösen érdeklő *Kőműves Kelemenné* balladáéval (Kodály 1926-ban tette közzé tanulmányát e balladáról). Az ilyen jellegű továbbéléseket sok oldalról feltárta már a kutatás, Faragó József, Vargyas Lajos, Kallós Zoltán és mások gyűjteményes kötetei pedig bőséges adattárral gazdagítják ismereteinket...

1848 után remény sem volt a (az eredeti elképzelés szerint meg sem kezdett) népdalgyűjtemények kiadására, illetve azok kimerültek a népies dalirodalom ének-zongorára készített feldolgozásaiból. A régi és értékes népdalkincs falun élt, s a 19. század elején megkezdődött népdalgyűjtési mozgalmak után is ismeretlen, a népdal fogalma pedig tisztázatlan maradt. Ezért is jelentett a kortársaknak 1863-ban olyan sokat Kriza kötete, mely az egyre sekélyesedő és a századvég giccses magyar nóta stílusa felé siető korban egészen más levegőt árasztott, mint a nótaperek zajától hangos ál-népdalkiadványok. Kriza szöveggyűjteményének frissessége és népi tisztasága olyan erővel hathatott a maga korában, mint 40 évvel később az ázsiai örökségű pentatónia felfedezése. S hogy kötete mennyit jelentett még jóval később is, nemcsak abból látható, hogy Vikár Bélának „Gondolata támadt Kriza szövegeihez a dallamot megkeresni.” (Kodály hátrahagyott írásai 1993., 167.) Hatása azon is lemérhető, hány népdal-kottán hagyta rajta kézjegyet Bartók és főleg a szöveg-folklorisztikában jártas Kodály, utalva arra, ha a frissebb gyűjtésekben Krizánál meglevő szöveg variánsára ismert. Kodály többször hangot adott

annak a véleményének, hogy a dallam nélkül a szövegközlés nem kielégítő. Mégis megbecsülte az értékes régi szövegközléseket. „Elég legyen a dallam nélküli kiadványokból is. Kriza és Erdélyi sőt Arany-Gyulai első két kötetének kiadása is más: ezek gyűjtésünknek első, mintegy alapvető oszlopai, már történeti becsük van.”...

A bukovinai székelyek legöregebbjei az 1980-as években még az Elindultam szép hazámból népdalba ágyazva énekelték azt, hogy:

*Bú ebéldem, bú vacsorám,
Bódogtalan minden órámm,
Nézem a csillagos eget,
Sírok alatta eleget.*

1982-ben egy 83 éves, hadikfalvi születésű bukovinai székely asszony, Faragóné Illés Brigitta énekelt:

*Kiindultam a hazámból,
Hírös kis Bukovinából,
Visszanéztem félutamból,
Szēmemből a könny kicsordult*

*Nézem a csillagos eget
Sírok alatta eleget
Én Istenem adjá szállást
Mert megúntam a bujdosást.*

*Úgy megúntam a bujdosást,
Éjjel-nappal a sok sírást.
Éjjel-nappal a sok sírást,
Éjjel-nappal a sok sírást.*

*Bú ebédem, bú vacsorám,
Bura született az anyám.
Bu ebédem, bu vacsorám,
Bódogtalan minden órámm.*

Faragóné úgy emlékezett rá, hogy még az 1. világháború idején tanulta egy öregasszonytól. „Nem voltunk kijőve még Bácskába... Mer (19)14-ben tudja menekülve vótunk Szatmárnémetin... mer a falunkba (Hadikfalva) a harc meg vót állva, ott kötték meg a fegyverszünetet (19)17-be.” A harcok elől menekülve énekelték, mert „úgy meg vótak keserődvé. Valahogy úgy még tudták gondolni magikba azt a nótát, hogy saját magiknak szerkesztették ezt a nótát. Azétt vót keserves.” Sokkal hihetőbb azonban, hogy a népdalt a 2. világháború alatt a Bácskából menekülés során tanulták...

(Tari Lujza írása, Palócföld 2001. Karácsonyi szám)

Fehér Anna – A halálra ítélt húga (III)

Fehér László lovat lopott
Az fekete halom alatt,
Minden nyeregszerszámostól,
Cifra fékkal, kantárostól.

Utánna ment Gönc várossa,
Őtet fogni hogy meglássa,
Egész vidék falvaiból
És csakugyan hadnagyostól.

Fehér Anna hogy megtudta,
Hogy a bátyja fogva volna,
Kocsissának parancsolta:
„Siess, kocsis, fogj hat lóra.

Fogd bé, kocsis, a lovakat,
Tégy mellém sok aranyakat,
Tál ezüstet, tál aranyat,
Három filü tallérokat!”

„Isten jónap, hadnagy uram!”
„Hozott Isten, gyöngymadaram”
Miért jöttél szép aranyam?”
„A bátyámért, hadnagy uram.

Ha a bátyámat kiadná,
Az Isten is megáldaná.”
„Kiadom én a bátyádat,
Ha egy éjen veled hálok.”

Nem szólt erre Fehér Anna,
Csak kiment a folyosóra,
Folyosóról a rostélyra,
Hogy akadjon a bátyjára.

„Isten jónap, édes bátyám!”
„Fogadj Isten, édes hugom.”
„Én most téged kivátalak:
Hadnagy úrral vele hálok.”

„Ne hálj vele a huncfuttal,
Az akasztani valóval,
Szűzességedet elveszi,
Bátyádnak fejét véteti!”

Nem szólt erre Fehér Anna,
Csak lement a folyosóra,
Folyosóról palotába,
Lefeküdt a nyoszolyába.

„Aluszol-e, Fehér Anna?”
„Nem aluszom, nem nyughatom,
Mert a lánczörgést hallom.”
„Csak aludjál, csak nyugodjál:

A béresek fáért járnak,
Azok sok lármát csinálnak.”
„Aluszol-e, Fehér Anna?”
„Nem aluszok, nem nyughatok,

Nem aluszok, nem nyughatok,
Mert sok puskalövést hallok.”
„Csak aludjál, csak nyugodjál,
A bátyádnak vége van már.”

„Hadnagy uram, hadnagy uram,
Átkozott légy, hadnagy uram!
Szűzességemet elvetted,
Bátyámnak fejit vétetted.

Hadnagy uram, hadnagy uram,
Átkozott légy, hadnagy uram!
Víz előtted megáradjon,
Sár utánad felfakadjon,

Mosdóvized vérré váljon,
Törölköződ tüzet hányjon,
Az kenyered kővé váljon,
Az ég soha meg ne áldjon!”
(Buza, Mezőség, 1966)
(Kallós Zoltán: Balladák könyve)

A székely népről

Középtermetű, erőscsontu, izmos, karcsu nép. Szorgalmas, értelmes, ügyes, utánozhatatlan művészhajlé, emellett erős, mint az a sziklaláncolat, mely festők szép völgyeit, aranykalászos rónáit örökíti. Annak, a ki a határvidéken áll, a nemzeti ügy szolgálatában edzettebbnek és fegyverzettebbnek is kell lennie a többiekénél.

Órálló hivatásában ezer esztendő óta mellével fedezi Magyarországot a kelet felől jövő támadások ellen. Míg egyik kezével harcolt, a másikkal épített, arasznyi földjén küzdött a mindennapi verejtékes munkával. Ez életküzdelem a székelynél már azon korban veszi kezdetét, a melyben másutt csak örömet kínál az élet; és addig tart, a míg az élet.

A Székelyföld áldott föld, de erős munka nélkül nem enged át egy darab kenyeret sem. Ha felkeressük a székelyt otthonában, tanui lehetünk küzdelemteljes életének. A hajnal már nem találja ágyában. Munkája a hajnallal kezdődik. Itt meredek hegyoldalon elképzelhetetlen fáradtsággal szántja silány földjét, versenyt dolgozva barmaival. Ott távol övéitől, távol hazától, falujától, havasi erdők útvesztőiben legelteti állatait; nyugvóhelye a zöld pázsit, takarója az égboltozat. Amott tutajfát vág, meszet éget, fát vág, csúsztat, úsztat, deszkát fűrészel, fát, borvizet szállít, kezének munkájával kereskedik, házal, s mindezt azért, hogy megtarthassa szerzett, vagy őseitől örökölt 1-2 holdas birtokát, fenntarthassa házat, fizethesse adóját s megszerezze szegényes rozskenyerét, puliszkáját. Ez a szakadatlan küzdelem, bérczes hazájának szélsőséges klimája a létért küzdelemre megacélozták, az élet harcaira edzettebbé, kitartóvá, szivóssá, munkássá tették a székelyt. A sok akadály, mivel megküzdeni kénytelen, testi- és lelki tehetségét nagy mértékben kifejlesztette; élénk felfogásúvá, éleselméjűvé és okossá tették; mint az örmény, vagy mint a zsidó, a székely is, saját előnyére tudja fordítani az életnek minden viszonyát és helyzetét.

E tulajdonságoknak tudható be, hogy a maroknyi nép, mely a létéért való küzdelem kereszttüzeben annyiszor vérezett, sokszor majdnem elvérezett, annyi veszteséget szenvedett, többször majdnem kiirtatott: nemcsak mindannyiszor feltámadott, de megerősödött s a néhány ezerből félmillióra szaporodott. A bibliai mustármag paraboláját látjuk illusztrálva a székelységnek életében.

A székelynek folytonos katonáskodásából kristályosodtak ki azok a tulajdonságai, melyekről költők éneket énekeltek, a melyek közmondásként a magyar nép száján forognak, a melyeknek egyes nyilvánulásai a hír szárnyán bejárták egész Magyarországot. Ezek a tulajdonságok: a rettenthetetlen bátorság, a szabadságszeretet és az önbizalom.

Hogy a székely senkitől sem fél, csak az istentől, arról ezer csatában tett tanubizonyságot. Fegyvertelenül jelent meg Rákóczi táborában a székely. Minek hurcolja a hosszú úton magával a nehéz fegyvert? „Hoz eleget az ellenség, majd elveszi tőle.” A franczia háborúk alkalmával székely katonák azzal a kéréssel járultak a fővezérhez: jelölné meg az ellenség reájok eső részét; hamarosan levágják és azután hazamennek, mert otthon sok dolog várja őket.

Az agyagfalvi gyűlésen összegyűlt a székelység tanakodni azon a felhíváson, a mely őket fegyverbe hívta 1848-ban a haza védelmére. Sokáig tanakodott ez a megfontolt, elmés nép, hallgatván a magas faalkotmányról a szónoklatokat. Egyszerre előlép egy férfiú, szabad székely ember, – a székelyeknek a szabadsága volt a gazdagsága, – felsiet a rendkívül magas állványra és így szól: emberek, székelyek, ítélje el a dolgunkat az Isten. Én innen leugrom és ha bajom nem esik, akkor az ügyünk jó, az Isten velünk van és győzni fogunk.

És leugrott és épen maradt és a székely csatába ment és harcolt, mint az oroszlán.

A székely senkitől sem fél, csak az istentől; senkiben sem bízik, csak az istenben és önmagában. Érdekeinek ő maga az őrizője, gondozója; jussának ő maga a védelmezője. Ezt aztán – ha kell – karhatalommal is megvédelmezi.

Ha saját erejével nem képes igazságát kivívni, a prókátor segítségéhez fordul. Veszsen oda – ne bánja – marhája, háza, földje, csak legyen igazság: de ez az igazság aztán az övé legyen. És megindul a pör, a melynek csak a prókátor látja hasznát s az unoka, vagy a dédunoka a végét. „A székely – tartja a közmondás – halandó, de pöre halhatatlan.”

Játszi, vidám kedélye, tréfára való hajlama a legjelentéktelenebb megjegyzésre is a jókedv hímes virágát rajzolja. Szakadó esőben viszen egy urat szekéren a székely. „Vajjon kitisztul-e az idő, bátya?” – kérdi az úr a szekere. „Bizony, ha így tart, aligha.”

A székely eszejárása furfangos, a hozzá intézett kérdésre ezerbe egyszer ad egyenes választ. A székely eszének nem egyenes úton járását maga is elismeri, midőn így beszél: Egyik eszömmé azt gondótam, hogy mönnénk-ê a vásárba, de a másik eszömmé azt gondótam, hogy ne mönnénk-ê.

A székely fából épít; az építésre használt fát annyi gondal és ízléssel dolgozza fel, hogy bizonyos művészeti fokra fejlesztette, bizonyos művészeti fokon tartja a legmagyarabb kincset: az ácsságot.

A székely háztájának legfontosabb, legbélyegzőbb része a kapu. A legujabban épített kapu is annyira magán viseli az eredetiség bélyegét, hogy megszakíthatatlan ősi

hagyomány alkotásának válik be. Huszka – „A székely ház” című díszmunka nagyérdemű írója – annyira lelkesedik a székely kapuért, hogy Attila palotájának kapuját látja benne.

A kapunak két nyílása van, a nagykapu és a kiskapu: az utcaajtó. Ehhez képest három oszlop, u.n. kapuzábé, tagolja a kaput; ezektől kérdezi a székely legény nótájában: „Mondd meg nekem kapuzábé, ki jár este melletted bé?” A keresztgerenda és a zsindeyes tető között galambbúg vonul meg. Mind a nagy-, mind a kiskapu ívesen van kivágva. Az ívek és a kapuzábék éke-sen vannak faragva, kivésve; de legékesebb a kiskapu fölött lévő tér, különösen ha kerekablakosan van áttörve. Néhol a kiskapu önállóan is készül, a nagykapu nélkül, de szintén díszesen, galambbúgosan. A faragványok élénk – piros, kék és zöld – színekkel vannak kifestve.

A faragás stílja és a kiskapu fölött levő tér kidolgozása szerint határozott típusokat lehet megkülönböztetni.

Magán a házon meglátszik ugyan a nyugattal való érintkezés hatása, de egészében megtartotta ősi bélyegét. Különösen jellemző, hogy mindenkinek be van kerítve a portája s a díszes kapun belül lehet csak a házhoz férni; csakis a kapu van az utcásoron. Keleti vonás maradt a házat ketté osztó nyitott eres, afféle pitvar, melyből a szobák nyílnak; egészen elütő a nyugati házakétól a székelyház sátoryszerű teteje, az oromfal hiánya. A faházakat kőalapra építik. A székely ugyanis hegyek közé szorult síkföldi nép, mely nem épít a hegyoldalra, hanem lenn a völgyben, réten a nedvesség ellen védi így a házat. A ház faboronázátát betapasztják kívül-belül és fehérre meszelik.

A háznak kéménye nincs, hanem a ház végén úgynevezett füstlyukat készítenek a tetőn. Némely vidéken kőházat is építenek; itt az íves nagy kapu is kőből épül. Kőből, vagy téglából épülnek az előkelő székelyek házai is. Díszes, félemeletes házak ezek, magas franczia fedéllel. A ház homlokzata előtt ízléses virág és facsoportok, gyakran árnyéktadó fák díszlenek. Síkföldi vonás maradt, hogy a hegyek között is pusztaias gémes kutat készít a székely, akár csak az alföldi magyarság.

A székely építkezésnek keleten kell keresni eredetét, onnan hozta magával a magyar nép. Huszka tanulmányai alapján azt vitatja, hogy a székelyház magas tetőzetével, ereszével, tornáczával és dúsan díszített pálmás kapujával China, India és Perzsia között Turkesztán tájain termett. A sikon megtelepült magyarság közül kiveszett az ősi építkezés, a hegyek közé szorult székelység konzervatív természete megőrizte korunkig az ősi hagyományt. A székely művészi talentuma nemcsak a kapufa megmunkálásánál érvényesül; a mire kezét, kését, vésőjét ráteszi, azon nyomát hagyja bámulatos kézi ügyességének.

A székely született mesterember; gyermekkorától fű-farag valamennyi. A hegyoldalon juhait legeltető pásztorgyerek úgy kifaragja garasos bicskájával a völgyben tovarobogó gőzöst, vagy a közelben dolgozó cséplőgépet minden részeivel, hogy láttára még a technikusnak is eláll szeme-szája.

Azok az iparágak, a melyekhez kézi ügyesség kell, mint a vessző-, a szalma- és sás-fonás, az agyagárú- meg faedénykészítés, a székelynél kitűnő művelőre találunk.

Csodálatos kézügyességének kifejlődésére nagy hatással volt munkaszeretete, pihenést nem ismerő tevékenysége, meg az a körülmény, hogy a székely a legrégebb idő óta saját keze munkájával ruhazza fel magát, maga építi házát, maga készíti gazdasági-, házi eszközeit és sok egyéb házi szükségletét.

Nagy kár, hogy e népnek eszét, erejét, szorgalmát, ügyességét, kezük és elméjük munkáját nem siettek itthon értékesíteni.

A méhkas most már megtelt; a föld, melynek fele részben letarolt erdő, nem képes gyermekeinek kenyeret adni. Az agrikultúra már nem elég a népesedési processzus tovább vitelére. Arra pedig, hogy p. u. a háziipar fejlesztésével a megélhetésre új források nyíljanak, nem igen nagy gond van fordítva; pedig ez volna az a segítség, mely a székely nép veleszületett hajlamainak leginkább megfelelné.

Fontos állami érdek a székely népmozgalmat akként irányítani, hogy a székely ne idegen állam területén, hanem Erdélyben magában találja meg a maga gazdasági fejlődésének útját és módját.

Ilyen körülmények között csoda-e, ha a nép arra fordítja fejét, a honnan önfenntartását remélheti? Rajok tódulnak ki keletre és délre, Romániába. A munkaadók itt két kézzel kapnak a mindenekfelett becses emberanyag után. Romániában pár évtized óta a legjobb cselédek, a legügyesebb mezei munkások, a legkeresettebb mesteremberek: székelyek.

Igazán elszomorít, ha olvassuk, hogy a Székelyföld keleti határszélén fekvő bodzai, csík-gyimesi, ó-sánczi, sósmezői és tölgyesi vámokon az 1894-ben kiment 32.466 székely közül csak 30.140 tért vissza; 5326 ember végkép kinnmaradt. Az utolsó négy esztendőben 13.693 székely vett örök búcsut hazájától azért, mert otthon még a mindennapi kenyeret sem tudta megszerezni becsületes keresettel; koldulni pedig a székely nem szokott...

Az idegenben való kenyérkeresésnek a népvesztésen és a nemzetgazdasági káron kívül még az is nagy veszede-lme, hogy a hazájához annyira ragaszkodó székelyben gyöngíti az anyaföldhöz való ragaszkodás ösztönét és hogy az idegen ország társadalmából egészségtelen, idegen szellemet plántál át a székely nép lelkébe.

A nemes faj, mely munkaszeretetével egy fél országot bírna megmivelní, tehetségével, ügyességével, találékonyságával egy országrészt felvirágoztató virágzó ipart tudna teremteni, itthon nem talál támogatást bajában. A segítő kéz, mely felemelje, óvja, megvédje az elbukástól, mely kenyeret nyújtana feléje, egyre késik. A székely kevéssel beéri; a székely kevés igényű, egyszerű, takarékos. A székelynek csak kenyér kell; jobban esik az neki itthon, mint idegenben a kalács.

Mily hálátlanság! A székely nélkül a magyarság ügye Erdélyben rég elveszett volna; de elveszett volna a moldvai magyarságé is.

Ez időszerint a moldvai magyarság két főcsoportban lakik. Egyik felök az erdélyi Kárpátoknak a Besztercze, Szeret és Tatros vize által körülfogott lankáján, melynek központi helye Akna, legnagyobb, tisztán magyarajkú községei: Bogdánfalva, Nagypatak, Klézse, Kalugerpatak, Forrofalva és Gorzofalva. E községek Gyimes és Ojtozzon át közvetlen kapcsolatban állnak a Székelyfölddel.

A másik főcsoport a Moldova és a Szeret lambdájában foglal helyet; legnagyobb községe Szabófalva, Román városa mellett. E csoport lakói tudnak ugyan még magyarul, de oláhul is, mondhatni valamennyien, útban vannak az eloláhosodás felé.

Erdély keleti felében a székelység tömör egészet képez; a magyarság hatalmas fellegvára ez, melyet csaknem minden oldalról a nemzetiségek haragos tömegei ostromolnak. A folyamok völgyeiben élő magyarság csatárláncot képez, mely a székelység várát összeköti az Alföld magyarságának erős seregével, meg túl felől a moldvai magyarság zömével. Ezen fellegvár nélkül az összekötő láncot a magyarság centrumai között rég széttépték volna. Ilyen összeköttetés nélkül a moldvai magyarság ma már csak ethnografiai emlék volna...

A székely beszéde egyszerű, talpraesett. Egyik-másik szólamódjának választékossága igazán meglepő. Ez veleszületett, mint az erdő dalosával az ének.

Ajkán kellemesen csendül meg a sajátos kiejtésű zamatos magyar nyelv. Minden székely azt a nyelvet tartja az igazi magyar nyelvnek, a melyet ő beszél.

Egy magyar asszonyságot Budapestről sorsa közéjük vetett. Pár évet töltött ott s mikor visszakészülődött szülőföldre, körülvették. Mért menyen el, – mikor már úgy megszerettük. Olyan jól megtanult már nálunk – magyarul.

Ez alatt, hogy *magyarul*, az ő tájszólásukat értették. A székelyeknél az asszony a család lelke. Nincs nép, a melynél az asszony oly fáradhatatlan – munkás és munkaszerető volna s oly tevékeny részt venne a háztartásban, mint a székelyeknél. A székely asszony a

mellett, hogy a konyhát, a háztartást vezeti, hűséges segítője urának a mezőn is; szánt, vet, kapál, arat. Ha a mezei munkának reá eső részét elvégezte, hazamegy, főz, mos, varr, takarít, kertet ápol; este pörög az orsó serény ujjai között, vagy megindul a szövőszék zakatoló munkája.

A tizennyolcadik század székely asszonya esztendőig nem látta az urát. A férfiakat vitték törökre, burkusra, francziára, s míg ők idegen országban ontották véréket, az asszonyokra maradt a gazdaság minden terhe: szántottak, vetettek, kaszáltak, terményeiket betakarították, az erdőről fát hordottak s közben még védeni is kellett házukat, vagyonkájukat a többnyire szökevény katonákból összeverődött rablóbandák ellen. Nem egy faluban az asszonyok ma is férfialapot viselnek; ezt a férfiak engedték meg, férfiasan viselvén magukat a háborús világban. Kétségkívül ezen idők óta végez férfiaknak való mezei munkát a székely-asszony; ezen időkből maradtak meg benne a férfias vonások. Hogy a székelyföld nagyon is szerény anyagi viszonyai mellett szegényebbé nem lett, ennek a székely nő bámulatos ügyessége, takarékosága az oka.

A székely nép jó tulajdonságai: műveltsége, jó lelkülete, szorgalma biztosítják számára a vele érintkezők érzületét. El fog jönni, mert el kell jönnie az időnek, midőn a székelyek és a Székelyföld megismerése révén a tőke vállalkozó kedve értékesíteni fogja e népnek esztét, erejét, szorgalmát, ügyességét s iparüzésre is alkalmas természeti viszonyait. Ekkor aztán megszűnik a székely kivándorlás is...

(Hankó Vilmos: *Székelyföld, Kolozsvárt, 1886*

Reprint: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993)

Paraszti időjárás

Paraszt prognosztikon állhatatlan és hamis. Sokan az emberek közül gonoszul élnek az időnek járásával. Mint szokták mondani: mostan sok gabonát gyűjtök csürembe, mert nagy tél lesz, az fáról az levél nehezen hull le. Drágaság is lesz, mert az mezei vetés nem bokros, csak szálonként jó ki. És viszont: ez esztendő nagy bőség lesz, mert semmi féreg nincs az mezőn, az szőlőnek metszése is igen nedves, sok bor lesz. És azonban mi lesz, hogy az Úristen efféle embereket kik csak az üdőtől és okosságtól viseltetnek, megszegye-nítse, hazugnak ítélje, azt cselekdösz, hogy amikor ők drágaságot jövendölnek, olcsó lesz minden, amikor bőséget jövendölnek, drágaság lesz, mint erről én egy-néhány esztendőt megjegyeztem.

(Monda nekik egy példázatot – 17. századi protestáns prédikációkból, *Európa és Helikon, 1982*)

Korniss Péter: Székelyföld

Korniss Péter: Székelyföld

Korniss Péter: Székelyföld

Korniss Péter: Székelyföld

Korniss Péter: Torockó

Olasz Ferenc: Mikháza

Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér

...

– Ejnye, te asszony! Lám, milyen hideg van, te meg csak egyre bonyolítod az életedet.

– Magától bonyolódik – legyintett az asszony.

– Tulajdonképpen hány esztendő vagy már?

– Ó, már harminckettő.

– És az urad?

– Hatvanhárom.

– Mondhatom, szép dolog. Mire jó az neked?

– Mert ez legalább nem csinál gyereket.

Főlnéztem az újságból. Szembekapott az asszony röstelkedő mosolya. A küldönc újra megszólalt:

– Biztos vagy benne, hogy nem csinál neked gyereket?

Az asszony legyintett:

– Éppen elég más bajunk van.

– Hát azt az elvtársat, aki újságot olvas, miért macerálod a szemeddel?

– Jaj, istenem! – kacagott az asszony. – Nem macerálom én, csak nézem, hogy be szépen tudja olvasni azt az újságot. Odaadnám a fél szememet, ha olvasni tudnék.

Így kezdődött a beszélgetésünk. Az írnok egyre halogatta a levélolvasást; az én telefonhívásom is késett. Faggatni kezdtem az asszonyt: miként lehetséges, hogy harminckét éves létére írástudatlan maradt. Vállát vonogatta. Ő sem tudja. Ki tudja? Talán az anyja, kinek isten bocsássa meg a vétkeit. Meghalt. De később, ahogy az írnok elment cigarettáért – legalábbis erre hivatkozott, hisz ott volt a küldönc, aki a kívánságait leste –, a kályha közelébe ülve szinte egy szuszra mondta el a panaszát, amely nem is volt panasz már, csak számbavétel. Mert édesanyámra kellett hallgatnia.

Mert sokféleképpen szólt hozzám, csak így nem: eredj iskolába.

Kelj fel, lányom, tördelj tűzgyújtónak valót!

Kelj fel, lányom, hajtsd ki a tehenet, szaladj a csordába.

Kelj fel, lányom, cövekeld ki a malacot, szedjél füvet a borjúnak, malacnak, rucának, libának, pulykának; napraforgólapit a csirkéknek, pipéknek.

Búzagazat a tyúkoknak, édes burjánt a kecskének, csalamádét a tehénnek.

Eredj a juhokkal, eredj a birkákkal, bárányokkal!

Szaladj a boltba, nyargalj a malomba, fuss a csorgóra!

Kelj fel, lányom, dagasztunk, mosogatunk, takarítunk, vasalunk, foldozunk, tapasztunk, meszelünk, ebédet főzünk!

Volt egy fiúcska, minden reggel bekiáltott a kapun: menjek vele iskolába.

Jött a tavasz, kelj fel, lányom, kapálni; első kapálás, másodkapálás, répaegyelés, búzagyomlálás, mákszedés, szénaforgatás, szénagyújtás, gereblyélés, sarjúgyújtás...

Sarjúgyújtéskor a fiúcska letette a palatáblás tarisznyát, segített forgatni, gyűjteni, nekítaszított a buglyának, birkóztunk, kacagtunk.

Jött megint a tavasz, kelj fel, lányom, szedjél mezei salátát, martilaput, gombát, sóskát meg mindent, ami terem. A fiú segített nekem salátát szedni. Szeretett játszani a kötényemmel.

Jött a nyár! Szaladj, lányom, a mezőre, vigyed az ebédet, vigyed a korsót, szaladj a kiskútra, ringasd a bölcst, kergesd a héját, gyomláld a hagymát, murkot, petrezselymet.

Jött a szombat, seperd az udvart, ne lássa vasárnap, hogy szemetes az udvar. Jött a vasárnap, készülj a templomba, ne lássa Isten, hogy itthon rostokolunk. Jött a hétfő, szemeld a paszulyt, kavard a rántást, hámozd a krumplit, szitáld a lisztet. Azt nagyon szerettem, a lisztet szitálni. Virágzott a hársfa. Kapaszkodj, lányom, a fára. Kötényembe szedtem a hársfavirágot. A fiúcska nem hagyott békén. A szoknyám alá nézett. Leszöktem a fáról. Egy napon beszöktem az iskolába. Utánam anyám a seprővel. A padok alatt bujkáltam, úgyis megvert anyám a seprő nyelével. A gyerekek kacagtak. Többé sohasem mentem iskolába. Amikor megnőttem, kaptam egy levelet. A fiú is megnőtt, akivel a hársfavirágot szedtem. Megkértem valakit: olvasná el nekem, mi van a levélben. Az volt benne, hogy a fiú elvesz feleségül. Vasárnap délután várt engem a fiú a fenyvesek alatt. Azt kérdeztem: mit írtál nekem a levélben? Elég a betű, ismételni nem kell. Sétáltunk és ölelkeztünk a fenyvesek alatt. Odaadtam neki a zsebkendőmet, mivelhogy elvesz feleségül. A fiú keze egészen naphasadásig a vállamon, a derekamon meg mindenütt... Akkor leültünk. De neki nem volt elég, hogy leültünk. Ezt már csak magának mondom; láttam, mikor ön megérkezett az autóval. Az uram azt mondta: ügyvédféle, tán segíthet rajtam. A fiú leszaggatta rólam a kötényt – folytatta suttogva. – Mondom: hogy megyek haza? Úgy, mondta, hogy reám hagyod, attól hazamehetsz, az nem fog rajtad meglátszani. De ha leszaggatom rólad a ruhát is, az emberek kacagni fognak, és ha elmondod: még inkább fognak kacagni. Még egyebet is mondott: beteg lesz, ha nem engedem. Miattam lesz beteg, mivelhogy egész délután hozzábújtam, és hagytam, hogy csókoljon, és leültem a före, és hagytam, hogy ledöntsön, és hagytam a kezét, hogy engem simogasson. Ott volt a levél a kebelemben. A fogadalma, hogy elvesz feleségül. És megsajnáltam. Hogy ne legyen beteg. Boldog voltam, hogy elvesz feleségül. Mikor a gyerek megszületett, mondtam anyámnak, ne sírjon, mert írás van arról, miszerint elvesz feleségül. Bepereljük. Elment anyám a levéllel a paphoz. A pap azt olvasta ki belőle: „Gyere ki vasárnap

délután a fenyvesek alá, de ne áltasd magad, hogy elveszlek majd feleségül.” Aki nekem a levelet először elolvasta, cinkostársa volt, és későbben egy ember, aki szegény apámnak barátja volt, megszúrta bicskával, és börtönbe került miatta. A fiam tizenegy éves, és tud már olvasni. De ezt a levelet, amit az írnok úrhoz hoztam, nem bízhatom rá, nehogy elnézzon valamit. Gyerektartási pénzről van szó. Azt mondják: olyan most a törvény, hogy fizetni kell a gyerekért. Sokat szenvedtem azért, hogy akkor ott a fenyvesek alatt megsajnáljam azt a lihegő kutyát. Az ilyen gyerekek híre megy, tudja. Törvénytelenül született: az anyját is úgy tekintik, mint aki nem ismer semmilyen törvényt. Gyűlnek reá a férfiak, mint a kocsmába vagy a pálinkafőzdébe. Mindahány azt gondolja: ami az elsőnek sikerült, a másodiknak, a harmadiknak is sikerülhet. A húgom lakodalmán egy részeg traktoros meg is pofozott az udvaron. A kerítésnek taszított és beleharaptam a csuklójába. Azt mondta: annak lehetett? Nekem nem lehet? Ha olyan nagyon kíván engem, vegyen el feleségül. Kéz alól nem vesz feleséget. Így mondta. Az uram, aki most van, igaz, hogy öreg és beteges, de azt mondta nekem: börtönt is ülne érettem. Sokat szenvedett, míg a menyénél lakott. Ne bagózz, ne köpködj, befüstölődik a függöny, az új bútor. Azt mondtam neki: köpjön, ahová jólesik, bagózzon, füstöljön, nem félttem a függönyt. Ilyen szépen még nem beszélt vele senki sem. A fia kitámadta, hogy miért vett kurvát a házába. Pedig semmit a szememre vetni nem lehet. Ha olvasni tudtam volna, bizonyos, minden másként alakult volna.

Megérkezett a mord írnok.

– Lássuk, mit ír hát a szeretője – kezdte olvasni a levelet, s a végére érve cöccögött, és a fejét csóválta: – Nem akar fizetni. Azt írja, nem lehet tudni, kié a gyerek. Szó szerint azt írja, hogy a dologba mások is be voltak társulva.

– Istenem, hogy írhat ilyet! Hisz nagyon jól tudja... – motyogott az asszony. Sajnálatra méltó ember. Nagyon sajnálatra méltó. Átkozott legyen a perc, amikor megismertem.

S elment félszegen mosolyogva...

A leányanyák megértést kérő – vagy ellenhatásképpen konokságba-fagyott – mosolyával tűntek föl emlékeimben s azokon túl képzeletemben ennek az asszonynak a sorstársai is. Karjukon a váratlan-hívatlan gyerekek, oldalukon egy férfi hült emlékével álltak a pap elé mindenkor, hogy az néhány csöpp vízzel – kortyintásnyi égi vigasszal – hitelesítse a szerelem súlymértékeit. Sok keresztelésnek voltam a lábatlankodó tanúja. Mint az élet mángorló-rúdja alá készített kis párnahuzatok, úgy várták a Jánoskák, Mihálykák csöndben, hogy Isten

szolgálja bepreckelje őket. Ritkán esett sírás. De fülem az áhítatos csöndben az otthonmaradottak jajkiáltását hallotta. A kis Dantonok valóban ágyúgolyó módra csapódtak be a megüledett ősi etikai-érzelmi rendszerbe. A maguk nemében menten hőssé váltak; a közérdeklődés kedvencei lettek...

1954 táján kihírdették, hogy az Oldalt szétosztják azok között, akik szőlőt óhajtanak telepíteni. Azt kérdeztük: miért nem telepíti be a termelőszövetkezet? Nem fizetődik ki. Csupa omlás, suvadás, akácgyökér megpala minden. De ha magánosok vállalkoznak, semmi kifogás, csinálják a maguk kontójára. A rajoni kiküldöttnek egyetlen feltétele volt: hogy ne támadjon belőle kizsákmányolás, kapitalizmus vagy valami másfajta csökevény. De hát csak néhány száz tőnyi telepítésről volt szó. Mondom anyádnak: miről tárgyaltunk a néptanácsnál. Belevágjunk-e? Beleöljük a sok pénzt, verejtéket, a hátralevő életünket, aztán majd jön egy újabb rendelkezés, az egészség elúsztatja. De én már nem nyughattam aszőlős miatt. Álmodtam permeteztem, éreztem, hogy fáj a hátam a permetezőgép súlyától. Mikor fölébredtem, a régi hűléses fájás kínozott. Számításokat végeztem, bizonytalankodtam. Vajon nem fogok-e bűnös vállalkozásba? Már régóta, hogy levettek a kuláklistán, de valamiért, amit soha nem követtem el, még mindig bűnösnek éreztem magam. Belénk sulykolták, hogy bűnösök vagyunk. Én ezt az érzést másként fogtam föl, mint F. bátyád, aki ugyancsak részese volt a favágó-motoros vállalkozásnak. Az újságcikk hatására ő is bűnösnek érezte magát, de – talán éppen ezért – annál jobban lelkesedett. Én nehezebben viseltem el az eseményeket. Belém fagyott a lelkesedés. Úgy véltem, hogy a szőlőtelepítéssel segíték magamon. Végül elmúltak az aggodalmaim, hiszen a néptanács biztatott: valóban haszontalan az a föld, álljunk neki bátran. Emlékszel, levelet írtam, hogy küldenél kétezer lejt az induláshoz. Megkaptam, még egyszer köszönöm, gyönyörűen ment a munka. Szabad időmben egymagam dolgoztam vagy rokoni segítséggel, Gergely bátyád irányításával. Ő már telepített szőlőt, ismeri a szakmát. Kár, hogy akkortájt nem látogattál haza. Úgy vetettük rá magunk a szakadékos földre, mint az aranyásók. Hol is voltak azok? Alaszkában. A rigolozás nehéz munka. Hatvan-nyolcvan centire kell a földet megforgatni, porhanyítani, a felszínre kerülő köveket összegyűjteni, elhordani. Tél elején ástunk hetekig, szaggattuk pusztá kézzel is a gyökereket, döngöltük az ösvényt. Szép szőlős, de ha nincs benne ösvény, nem figyelheted közről a termést. Engen az aranyér kínozott; meg kellett volna operáltatnom magam, de attól félttem, hogy meghalok. Szenvettem inkább.

Hajnalban, esténként forró vízben üldögéltem, évekig egy csupor aludttejet reggeliztem, mégis sok vérem elcsurgott. Olyan könnyűnek éreztem magam, mint gyermekkoromban. Anyád is megsoványodott. Túl sokat nyargalt egész nap a ház körül. Megduzzadtak a lábán a visszerek, a fejét görcs kínozták, de mikor a szőlősről beszélgettünk, megfeledkeztünk a bajokról. Még tán a halálról is. Gergely elmagyarázta, milyen oltványt szerezzek a telepítéshez. Nemcsak borszőlőt, hanem csemegefajtát is: csabagyöngyét, muskotályt, rizlinget, leánykát. Mindenből egy keveset, változatosan. Képzeld: augusztusban ott hűsölsz a kaliba előtt, meglátogat valaki, és mikor elmegy, azt mondd? „Vigyél egy kis szőlőt a gyerekeknek.” Fogod a metszőöllöt, válogatsz az érett gerezdek között. Egy kis muskotályt, egy kis csabagyöngyét... Tulajdonképpen bort sem szabad innom, azért persze megkóstolom. Nem is ez a fontos. Hanem hát minden héten jön a vasárnap, ez is, amaz is beüti magát, no, mi újság, hogy vagytok, foglalj helyet, sógor, koma, testvér vagy akármi, kóstold meg a borom, az edesebbet, a savanykásabbat, melyiket szereted. Megüti a lábát, sír a gyerek, no ne bőgj, kapsz egy almát! Vagy utazik valaki, s megkérdi: mit üzenek a rokonoknak Vásárhelyre, Bukarestbe, Alvincre, Felvincre. Becsomagolsz egy üveg bort újságpapírosba: „Ezt üzenem a fiamnak!” Jön a karácsony, újév kántálókkel, köszöntőkkel. Milyen más a fogadtatás, amikor hallod, hogy ne pityeregj, gazda, tégy bort az asztalra. Felagatod az almát a fenyőfára, s az unoka megeszi. Vagy névnapod van, születésnapod; eszébe jut a cigánynak, hogy elmuksikáljon valamit az ajtód előtt. Hányszor kellett ezért megszegyenülnünk! Bemenekültem az első szobába, anyád kiszólt, jaj, köszönjük szépen, nincs itt-hon az uram! Pedig ha otthon lennék, bizonyára örvendeznék a muzsikának. Ha másként alakul az életünk, a cigány egy pohár bort sem kaphatott volna! A nótát el sem húzta végig, hanem a közepe táján, két nyírettyűrántással befejezte. Lesújtó véleménye lehetett rólunk, amikor fejcsóválva és kurta legyintésekkel távozott. Ezek a mozdulatok az én helyzetemre vonatkoztak. Meglapul ilyenkor az ember. Mintha saját temetését nézné, olyan különös érzése támad. Ezért kezdtünk el anyáddal a szőlő miatt lelkesedni. Öcséd a közösen dolgozott. Zéró egész huszonöt liter bor jutott egy munkanap-egységre. Kéthónapi tevékenység után, osztáskor hazaállított vagy másfél literrel. Gondoltuk, míg oda fejlődik a kollektíva, hogy olyan legyen, mint az újságokban, összekapargjuk a magunkét. A sajátunkat, már így mondván.

(Ezen ellentmondások a nagyüzemi gazdálkodásban, ha a vezetés nem bolsevik módon történik, az egyéni

gazdálkodás mértéktelen felduzzadásához vezetnek a társadalmi gazdálkodás hátrányára, és a gazdálkodás alapja általában újra az egyéni gazdálkodás lesz. Ilyen esetben a mezőgazdasági nagyüzem meglazul, szocialista tartalma kezd eltűnni, és végeredményben csak fedezék a magántulajdonos és harácsoló elemek számára, melyek a szocialista formát spekuláció és egyéni nyereszkesedés céljaira használják fel...

Egy régi szeminárium anyagából)

(Sütő András: *Anyám...*, Szépirodalmi, 1978)

(az alábbiakban egy falatra elhagyjuk a szegény paraszti létet)

Kolozsvári töltött káposzta

Már az 1695-ben Misztótfalusi Kis Miklós által kiadott szakácskönyvben is megtalálható.

„Végy szép sós káposztát, azt szép vékonyan aprítsd meg, azonban egy fazékba egy kövér tyúkot, vagy pediglen egy fél ludat, kövér szalonnával forrald meg, abáld meg, és a káposztával tedd fel, borsot beléje: azaz, egy rendet elrakván borsold meg, más rendet hasonlóképpen és jól főzd meg: bort is tégy belé, hogy jobb ízű legyen, és amikor feladod, borsold meg.”

Jól kinyomjuk a savanyú káposztát és megpároljuk. Egy kanál zsíron pirítsuk meg a rizst és a húslevesben főzzük meg. Külön serpenyőben, forró zsírban pirítsuk meg a hagymát. Adjuk hozzá a megdarált disznóhúst, jól keverjük össze és pirítsuk tovább pár percre. Vegyük le a tűzről és keverjük bele paprikát. Cserépedényt vagy vastagfalú vasedényt, esetleg tepsit zsírozzunk be, tegyük bele a párolt savanyúkáposzta egyharmadát, aztán a fele darált húst, a rizst és a karikára vágott kolbászt. Öntsük rá a tejfőlt felét. Fedjük be a savanyú káposzta második harmadával, a megmaradt hússal, rizzsel és végül a savanyú káposzta harmadik részével és a kolbászkarikákkal. Takarjuk be a vékonyra szeletelt szalonnával. Töltsük reá a tejfőlt és kenjük széjjel a tetején. Tűzálló edényben, fedő nélkül, előre melegített sütőben süssük 20 percre.

A kolozsvári káposzta nagy népszerűsége folytán a vendéglői étlapokra jutott. Tetejére flekken, díszes sült szalonna, sült kolbász került, hogy igazán dekoratív legyen. Az erdélyi irodalomban ma már elfeledett, számtalan készítési módját találjuk meg. Ezek közé tartozott a sáfránnyal, gyömbérrel, majoránnával és más fűszerszámokkal ízesített káposzta is.

Kell: 2 kg savanyú káposzta, 75 dkg sovány disznóhús, 15 dkg rizs, 1 csésze húsleves, 1 nagyobb fej hagyma, 2 evőkanál zsír, 1 kávéskanál pirospaprika, 10 dkg füstölt szalonna, 30 dkg füstölt kolbász, 3 dl tejföl

Libamellel töltött boros káposzta

A sarvált káposztafejek nagyobb leveleit a töltelékhez félretesszük, a többi finomra összevágjuk. A darált vagy apróra vágott libamellel szalonnájával együtt és a darált marhafelsált összekeverjük 20 dkg félig megfőtt és kihűlt rizszel, 2 tojással, késhegynyi borssal, kiskanál majoránnával, sóval, a fele libazsírban megfuttatott, apróra vágott hagymával és az összezúzott fokhagymával.

Ha a húst jól összegyúrtuk, készítsünk tojásnyi töltelékeket, savanyúkáposzta-levélbe göngyölve.

Egy lábas alját megkenjük libazsírral, ráteszünk egy réteget, egyszer átmosott, sarvált és jól kimosott káposztát, erre marhaszegységeket, kicsontolt füstölt libacombszeleteket, erre újra káposztaréteget, erre a töltelékeket, újra káposztát, majd felöntjük annyi borral, vízzel, hogy ellepje. Nagyon lassú tűznél megfőzzük.

Kell hozzá: 3 kg sarvált káposzta, 60 dkg libamell, 20 dkg marhafelsált, 15 dkg rizs, 2 tojás, 2 evőkanál libazsír, 1 fej hagyma, 5 dl száraz fehérbor, 2 füstölt libacomb, 25 dkg marhaszegy, késhegynyi bors, 1 kanál majoránna, só, 1 cikk fokhagyma

Tavaszi báránycsorba

A megmosott és felszeletelt zöldséget a hagymával zsiradéokban megpároljuk, vízzel felöntjük és főni tesszük.

Hozzáadjuk a megmosott és földarabolt húst és tovább főzzük, amíg majdnem kész. Beletesszük a szemelt, megmosott, külön kissé keményre megfőzött rizst – hogy ne sűrítse be nagyon a csorbát – és a fazékba töltjük, majd beletesszük az apróra vágott tárkonyt és a tűzről levesszük. Sóval, ecettel utánaízesítjük, apróra vágott zöldségpetrezselyemmel meghintjük, majd – tejföllel összekeverjük, egyszer meglobbantjuk.

Kell hozzá: 50 dkg birkahús, 1 murok, 1 zeller, 1 paszternák, csokor petrezselyemzöldje, 1 kanál paradicsomlekvár, káposztalé, csípős paprika, só

Majorsághús szilvával

A szilvaszemeket húslevesben áztatjuk 1 órán át, hogy megpuhuljanak. A húsdarabokat 10 dkg vajban megpirítjuk, ha kész, megsózzuk és megtakarítjuk.

Mikor a hús puha, melegen tartjuk. Ugyancsak 10 dkg vajban megfonnyasztjuk a hagymát. Amint a hagyma megpárolódott, szitán áttörljük azzal a mártással együtt, amelyben a húst pirítottuk.

A szárnyas darabjait lábasba helyezzük, és hozzáadjuk a jól megmosott és a maradék vajban megforgatott szilvával. Sózzuk, fölengedjük a mártással és annyi húsleves-sel vagy csontlével, hogy ellepje, majd a tűzhelyre visszatéve lepároljuk. Mielőtt felszolgálnók, hozzáöntjük és kissé elkeverjük a megpergelt és 2-3 kanál vízzel feltöltött mézet.

Kell hozzá: 1 csirke, 80 dkg zöldborsó, 2-3 evőkanál zsiradék, 1 evőkanál liszt, 1 fej hagyma, fél csésze tej, 3 evőkanál tejföl, só, bors, finomra vágott zöldpetrezselyem, 1 csésze húslé

Csuka tormával és gesztenyegombóccal

A csukát megtisztítjuk, megsózzuk és fél órát állni hagyjuk. A gesztenyét lobogó vízben főni tesszük, majd ha megfőtt, megtisztítjuk és igen finom darabokra összevágjuk. A négy részre vágott vöröshagymát, murkot, petrezselyemgyökeret, néhány borsszemet és egy cikk fokhagymát a hallal együtt a sós vízben megfőzzük.

A megfőtt, lehámozott és finomra vagdalt gesztenyét sózzuk, borsozzuk, hozzáadunk pár csepp citromlevet, a morzsát, a három tojássárgáját, 1 kanál vajat és jól elkeverjük, majd gombócokká gyúrva, forrásban lévő tejbe eresztgetve megfőzzük. Egy lábasban vajat hevítünk, ebben a megreszelt tormagyökeret és a finomra vágott kaprot könnyedén megfuttatjuk, és a megmaradt forró tej felét hozzáöntve megfőzzük. Ha majdnem kész, egy kanál levet adunk hozzá a hal levéből, kevés kukoricaliszttel is sűríthetjük. A halat tálra tesszük, a mártást reáöntjük és a gesztenyegombóccal tálaljuk.

Kell hozzá: 2 kg-os csuka, 2 fej vöröshagyma, 2 murok, 2 petrezselyemgyökér, pár szem bors, 2 evőkanál vaj, 1 liter tej, zöldkapor, 3 tojássárgája, 5 dkg morzsa, 1 kg gesztenye, 1 cikk fokhagyma, 1 szál torma, 1 kávéskanál kukoricaliszt, só, bors, 1 citrom.

Töltött saláta

A salátákat megmossuk, az óvatosan szétfejtett levelek közepére félig puhára főtt rizszel elkevert, sózott, borsozott, őrölt húst teszünk. Visszahajtogatjuk és beborítjuk a levelekkel a húst, s a salátafejeket átkötjük. Annyi sós vízbe tesszük fel főni, hogy a salátákat jól ellepje. A főzővízbe összekötött csombort és kaprot is főzünk. S mikor a villával megsúrt hús puha, kivesszük, tálra tesszük és kevés tárkonyecettel ízesítjük.

Ugyanúgy készíthetjük kelkáposztából is.

(Kövi Pál: Erdélyi lakoma, Corvina, 1980)

Korniss Péter: Kalotaszeg

Korniss Péter: Kalotaszeg

Korniss Péter: Kalotaszeg

Kászonszék

Csík egy minden oldalról magas havasok által körülölelt és védett természetes erősség; oda bejutni bármely oldalról is bajos, s e bejutási pontok is olyanok, hogy azokat könnyen lehet védeni és elzárni. Ez elzártság, ezen természetileg való fedezés még a nyíltabb, s folyamainak kifolyást engedő déli részen is megvan, mert itt is csak két könnyen védhető szoroson lehet oda behatolni. Ezen hadtanilag fontos bejáratok a tusnádi szoros és a nyergesi út.

A Nyerges ugyan nem szoros, hanem hegyvonal; de olyan hegyhát, mely teljesen uralogja a Káson felől oda vezető szűk völgyet és a Nyerges keleti oldalán felvonuló egyedül lehetséges utat.

Csekély ide helyezett erő hadseregeket tudna feltartóztatni. S hogy a Nyerges hadtani fontosságát többször használták fel, arra történelmünkben több adatot találhatunk; – mert itt verték szét 1550-ben a székelyek Kemény János vezetése alatt István moldvai vajda öccsének seregét, kit a Martinuzzi és Petrovits összekoczczanása előidézte zavarokban a porta által küldetett Erdély feladására...

És itt állott 1849-ki aug. 1-jén Tuzson János honvédezredes, ki Bem által Moldovában feledvén, esetlegesen éppen a sz.-györgyi csatavesztés után érkezett vissza Háromszékre, hol minden veszve lévén, kis csapatjával s néhány ágyúval Csík felé vette útját. Miután Káson-Ujfaluból a felnyomuló oroszok és az azok után jövő Clam-Gallas elől egy heves csata után visszavonulni volt kénytelen; (jul. 31-én) a Nyergestetőn állítá fel fedett helyzetben ágyuit s elszánt honvédeit.

A mitsem sejtő oroszok minden elővigyázat nélkül tömegesen nyomultak fel a meredeken emelkedő országúton, Tuzson bevárta lőtávolságra, s akkor kartács-tűzzel seprété őket le. Sokszor kísértének az oroszok elszánt, kétségbeesett rohamot, de az oroszládként harcoló honvédek és a halált osztó ágyuk mindig visszaterelték.

Végre találkozott egy kászoni oláh, ki a kozákokat mellékösvényeken bevezeté Sz.-Márton felé Csíkba, s így a nyergesi hadállást megkerülve, hátulról lévén fenyegetve, Tuzson kénytelen volt az eltiprott szabadság ezen utolsó győzelme után feladni hadállását, s a tusnádi szorostól elvonuló Gál Sándorral csatlakozva, a Mitácsón átcsapni. Az uttól jobbra eső magaslaton az ágyuk mellvédei most is látszanak.

Ezek egyedüli emlék-hantjai a Székelyföld kétségbeesett végküzdelmének; s midőn a hazafi a dicső napok emlékei által szentesített hantokat tapodja, ne szomorodjék-e el?...

A tölgyesi szoros

Tölgyesen már vagy száz székely család is lakik. Ezek e völgynek ősi lakói, az oláhok mind későbbi telepítvények s csak e század elején, az otthoni nyomást tovább tűrni nem tudó három moldovai falu, Mádé, Glod és Dormitáru lakói költözködtek ide, és előnték ezen Gyergyó terénél termékenyebb, melegebb éghajlatu s nagy kereskedési előnyökkel bíró szép völgyet, mely Gyergyó túlnépességi rajainak betelepítésére, kiköltözködött csángó testvéreink egy részének visszatelepítésére is oly alkalmas lett volna.

De még most sem lenne késő a hazára kíváncsoly kicserélést megtenni, mert az ide települtek vissza vágynak ős hazájokba, valamint a csángók is visszatérni óhajtanak testvéreik közé...

Tölgyes felső végénél a Szingyeroza nevű hegyoldalban felhagyott ezüstabánya három ürege tátong.

Ezeket újból művelet alá lehet venni, s e gyönyörű, kies völgyeket a célszerűleg üzött bányászat által kincses völgygé lehetne átalakítani, s akkor a szép helyein e havas vidéknek még öt ennyi népesség is letelepülhetne s megélhetne.

Tölgyes alsó végénél a délről lefolyó Putna patak torkolatjában van a tölgyesi vám. Nehogy azt higgye valaki, hogy ott valami nagyszerű hivatali épületek vannak – sokkal indolensebb e nép, hogysem ily valamire gondolna. Ott van egy sötét füstös zugban néhány rongyos ficsor, künn néhány rozsdás kovás puska.

Ez a határszéli őrség; egy más földszinti ronda épületben néhány zsidó bolt s a vámhivatali iroda és lakszobák, mind oly ronda piszkos zugok, hogy az utolsó székely napszámos se laknék el bennök.

E rondaság közepette mily nevetséges jelenet volt a harminczados, ki aranynyal, gyöngygyel dúsan elárasztott cifra házi sapkában, ököl nagyságu borostyánkő csibukkal állott ki, s kedves életpárja, ki bársonyba, selyembe oly fényűzőleg volt öltözve, s ékszerekkel annyira túlhalmozva, hogy bármely udvari bálban megjelenhetett volna.

Ily fényűző öltözködés ily piszkos, undorító lakással ugyancsak nem illik össze, pedig egy ilyen vámhivatalnoknak nagy fizetése mellett jelentékeny mellékjövedelmei vannak, s itt, hol a fa-, kő- és mésztől csak kezét kell kinyújtania, mibe kerülne egy lakályos szobának egészen újból való építése is.

Oh de ők egész keleti indolentiával veszik a dolgot s csak ők legyenek cifrák, ragyogók, egyébire nem ügyelnek; ez pedig ilyenképpen van nem csak a havason, hanem benn az országban is...

Marosszék

Marosszék éghajlata – éppen azért, mert havasa kevés s hegyei lankásak – nagyon enyhe, úgy hogy a gabonát mindenütt, még a felső havasos részén is megtermi, a szőlőt egyfelől a Bekecsalji Mikházáig, másfelől a szintén havasközeli Makkfalváig fel mindenütt megérleli.

Marosszék talaja azonban csak részben, inkább a folyók mentin, és a Mezőségben mondható termékenynek, havastájain nagyon köves, az oldalakon többnyire agyagos, úgy hogy nagyon szorgalmas művelés és szakadatlan trágyázás által lesz termelővé, sőt vízenyős években így is meggyógyítja a gazda reményeit.

A gabona minden hazánkban szokásos nemeit tenyésztik itt, e mellett Marosszék lakói nagy mérvben üzik a szőlőművelést, mely csak a 7 havasaljai faluban szünetel, másutt a verőfényes hegyoldalokat mindenütt szőlőültetvények ékítik. Bora egyáltalában jó, zamatos és erős, legkitűnőbb a malomfalvi, versenyez vele a szentgericzei, valamint jó hirben áll a szentháromsági, baczkai és mező-madarasi, szabadi, kölpényi, fintaházi és kelemenelki.

A szőlőműveléssel kapcsolatos a gyümölcsstermesztés is. Ki ne ismerné a költők által megénekelt s a szék címerébe is felvett marosszéki piros párizst, mely sokhelyt, de legkiválóbban Abod, Geges, Rigmány, Havad, Bere és Kibéd vidékén terem, e mellett híres Marosszéknek hólyagos cseresnyéje, főleg a kiscsörgényi, folyfalvi, kibédi, valamint körte, szilva, meggy s más gyümölcsöt is nagy mennyiségben termelnek, s leginkább Gyergyóba – hol gyümölcs nincsen – árusítanak el.

Gyümölcs mellett a veteményeknek is kiváló hazája Marosszék, főleg híres dinnyéje, mit künn a mezőn egész nagy dülökkel termelnek, s úgy a görög, mint a sárga dinnyék igen nagyra nőnek és zamatosak. Dinnyeszüretkor aztán azt országszerte széthordják, valamint az utak mellett emelt kalibákban s árnyas lombsátrak alatt is árulják az utazóknak kellemes és jutányos hűsítővel szolgálván; a legjobb minőségű dinnye Vásárhely körül és a Nyárád mellett terem.

Kerti veteményt (zöldséget) saját használatra mindenütt, a Vásárhely vidéki és mezőségi faluk eladásra is termelnek, legnagyobb mérvben Ilenczfalva és Lukafalva Nyárád által öntözött határain oly bőségben, hogy azt az ország minden részébe széthordják, s azzal nagy kereskedést űznek.

Régebben nagy hasznót hajtó, főtermelési és kereskedési czikke volt Marosszéknek a dohány, melylyel egykor nemcsak országszerte, hanem külföldre is üzérkedtek,

most azonban az egyedáruság behozatala óta annak termelése nagyon korlátozva s csak néhány falura van szorítva. Miáltal a dohánytermelés hanyatlásnak indult, s így Marosszék főjövedelmi forrásától fosztatott meg elannyira, hogy az itt volt általános jólét helyébe lépett közelszegényedésnek a túlterhelő adó mellett bizonyos más előidézője a törvényellenesen behozott dohányegyedáruság. Most legkitűnőbbet Panitban termelnek, a Vajában Filepék és Balláék által termelt muskotály dohány a legkitűnőbb török dohány mellett sem hátrál, de meglevén szorítva a szabad termelés és eladás, az, miként ohajtható lenne, sem nem terjedhet, sem érdemlett hirre nem juthat...

... Marosszék népe, úgy férfi, mint nő, leginkább földműveléssel foglalkozik, télszakon a nők kenderből, lenből vásznat, gyapjuból szürke posztót szőnek, leginkább saját használatra, keveset eladásra. A kevés művelhető földdel rendelkező havastáji faluk marhatenyésztéssel, fakereskedéssel, szénégetéssel is foglalkoznak, a szováthaiak és remeteiek deszka- és zsindelemetkészítéssel, s azzal való kereskedéssel pótolják hiányaikat, a kis Küküllő-mentiek Borszék savanyuvízének széthordásával hasznosítják a munkaszünetelés időszakát.

Szóval a székely itt is, mint mindenütt, szorgalmas, tevékeny, életrevaló, férfiasan megküzd helyzete nehézségeivel, rend, béke- és szabadságszerető, de midőn az veszélyeztetve van, akkor a földművelés eszközei fegyverré válnak kezében, vagy azzal cseréli fel, s ha kell, hősiességgel harcol, mint harcolt minden időben, midőn a hazát és szabadságot vesz fenyegette, midőn polgári erénye a jogvédelem harcaira vezérelte. Mert régi korban a marosszéki székelyek is mind katonák, az ország katonái voltak s tartoztak fejenként felkelni. A nemzeti fejedelmek eseménydús korszakában Marosszék fegyveres ereje igen jó hirben állott, úgy hogy a fejedelem mellett másod sorban jobbról mindig a marosszékiek álltak, s Marosszék kék darabontjai minden időben hiresek voltak.

Ennek emlékére a marosszéki székely még most is világos-kék posztóval szegélyezi körül zsinóros magyar szabásu ujjasát, ily posztóval díszíti ujjasa, zekéje gallérját.

A fegyvertények, miket tagadhatatlanul végbevittek, a székelyek dicsőségével vannak egybekapcsolva, hol ezek hősiességgel viselték magukat, abban osztályrésze volt a marosszékieknek is.

(Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása, Pest, 1868. Reprint: Helikon és MKKE, 1982*)

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

A régi Szék községi rendjéről

A föld kétfordulós (kétnyomásos) művelési rendszere s a földhasználatot szabályozó közösségi rendtartás tehát még a földközösség idejére nyúlik vissza, mégpedig ama időszakára, amikor a föld művelése meglehetősen jelentőségre tett szert, de még a külterjes állattenyésztés érdekei sem voltak elhanyagolhatók. Hogy a legelőkön vagy a „pihenni” hagyott szántókon, a *nyomáson* legelő állatok ne veszélyeztessék a bevetett területeket, a vetést, a község úgy rendezte a szántóföldeket, hogy azok a településhez közelebb, egybefüggő területeket képezzenek, két nagy részre, *fordulóra* osztva, amelyek közül évente váltakozva, hol egyik, hol másik volt a *vetésforduló*.

A vetésforduló az őszi terménybegyűjtés után aztán felszabadult a jószág részére nyomásnak, ahol a következő tavaszon és nyáron is mint közlegelőn legelt a földek őszi felszántásáig és bevetéséig.

Míg az Erdélyi-medence falvainak túlnyomó többsége – a kormányzék felvilágosító munkája és nyomása következtében – már a XVIII. századtól áttért az őszi és tavaszi vetésfordulóból és a nyomásfordulóból álló háromfordulós rendszerre, a székiek állattenyésztésük érdekében terjedelmes határukat meghagyták továbbra is két fordulóban.

E régi rendszer keretében a nyomásra tavasztól jártak a csordák és nyájak, júliusban ki-ki lekaszálta és elégette a tövises burját a földön, hogy ne szórja el a magját és a hamuja is trágyázza a földet.

Ezt követően *megugarolták* a földeket, majd, miután az eső megáztatta, *elboronálták* a barázdákat. Augusztusban volt a *második szántás*, a *keverés*, majd boronálás után, szeptember elején volt a *búzavetés*, amelyet aztán *bélszántottak*. Az ilyen *alávetést* azonban inkább csak az új földeken alkalmazták, az agyagosabb helyeken viszont mindig csak a *vetőszántás* után vetettek.

A vetésforduló egészen a learatott gabona betakarításáig tilalmas volt az állatok számára. Ekkor viszont *felszabadult a tarló* a marhacsordák számára, épp akkor, midőn másutt már *elfogyott a legelő*: a nyomást felszántották, a legelő füve pedig kiszáradt. Így aztán egész a hóhullásig a csordák a tarlón legeltek, a következő évben pedig ugyanez a terület lett a „nyomás”, mivel itt jártak a tinók, juhok, disznók és libák, trágyájukkal javítva a földet az őszi vetéshez.

A szántók trágyázására, a csordabeli állatok elhullatott trágyája mellett még használták a három fő utca végén levő *isztrungahelyen* a nyár folyamán a nyáj fejésekor és éjszakai pihenéskor összegyűlt *juhganét* is. A trágyát

egyedek megvásárolták a pakulártól, felkapták és szekérrel kihordták földjeikre, ahol aztán *szórólapáttal* elszórták. Télen át viszont az otthoni pajtán tartott marháktól gyűlt össze sok trágya, melyet – szemben más mezősségi községekkel, ahol elegendő erdő híján tüzelésre használták fel – a székiek, legalábbis a múlt század közepe tájától, külön ganédombon gyűjtötték össze, és a tél folyamán, mikor jó szánút volt, kiszállították a földre.

A széki határhasználat sajátossága volt, hogy a nagy község három fő utcájának – községrészének (Felszeg, Forrószeg, Csipkeszeg) – megfelelően a kiterjedt szántóterület is három *határra* oszlott, s az egyes ilyen utcahatárok osztódtak aztán két-két fordulóra, s mindenik forduló-rész még kisebb *dűlőkre*, úgy, mintha három külön falu határa lett volna.

A szántókon kívül az egyes utcák határaihoz tartoztak még a közbeeső rétek is, valamint az utcák végein kijelölt *csordagyülekezők*, az említett juhakollal (isztrungahely) egyetemben.

Ugyanakkor a távolabbi, külterjesen használt helyek – erdők, nádas tavak és a körülöttük levő rétek meg a legelők – mindig az egész község tulajdonában maradtak. A közbirtokok – város-, eklésia- és utcabirtokok – évente feloszlottak a közösségbeli igénylők közti használatra. A felosztást, *nyilazást* a község vezetősége végezte a 10 öles (kb. 19 m) kovácsolt vas földmérő *láncsal*. A parcellákat egymás után következő sorrendjükben kisorsolták az igénylők között: egy kalapba tették a nevekkal megírt *cinkusokat* (papírcédulák), s egy kisgyermek húzta ki rendre.

Az esztendőnként minden családnak adott erdőnyílból kb. 20 szekér tűzre való tölgyfát termelhetek ki, melyért a szegények és özvegyek semmit, de még a 4–6 ökrös gazdák is csak igen csekély *taksát* fizettek a városnak. Ezzel szemben a község, egyházközség és utca szénafünyilait, mivel mindig kevesebb volt a nyíl, mint az igénylők száma, már licitálás útján adták ki a többet ígérőknek.

A déli fekvésű meredek partokat, amelyek szántónak, kaszálónak, de még legelőnek is alkalmatlanok voltak, szőlőtelepítéssel hasznosították. A széki szőlők kilenc *hegyen* találhatók, a község közvetlen közelében nyolc szőlőhegy, „mióta a világ”, magántulajdonú parcellákból áll, csupán a kilencedik, az *Újhegy* maradt századunkig az egyházközség tulajdona...

A különféle mezőgazdasági tevékenységek hagyományosan kialakult évi rendje biztosította, hogy az egyesek tevékenysége miatt ne szenvedjen kárt a község, illetve ennek tagjai.

E tekintetben elsőrendű fontosságúak voltak azok a határnapok, amelyek a községi birtokok és a közös fordulók különböző használati formáinak kezdő és végső napjait rögzítették. A székiek, noha már a XVI. században reformáltak, a terminusok jelentős részét még a korábbi katolikus szentek – esetleg ezek népies neveinek napjai – után különböztetik meg.

Febr. 3. (Balázs): a tanító fizetése fejében járó tűzifa vágása és behordása.

Febr. 5. (Szamosújvári téli sokadalom): a kiöregedett utcabika és magkan eladása és újak vásárlása.

Febr. 24. (Jégtörő Mátyás): a széki nagyvásár napja, a csordapásztorok és hajtók (határpásztorok) választása.

Márc. 1. (Kikelet): a zab szántásának-vetésének kezdete.

Márc. 12. (Gergely): a disznók legeltetésének kezdete.

Márc. 18, 19, 21, (Sándor, József, Benedek; tavaszi napéjegylenlőség): a szőlőbírák választása és a szőlők (kerítések, utak, az egyes parcellák művelése) állapotának ellenőrzése, a hanyag szőlősgazdák megintése.

Márc. 25. (Gyümölcsoltó): A gyümölcsfák oltásának kezdő napja.

Ápr. 24. (Szent György): csordák, nyájak első kihajtása a legelőre, a községi, egyházközségi és utcai előljáróság és alkalmazottak választása („ősi szokás szerint”).

Ápr. 24.-máj. 6. (Két Szent György-nap között): málévetés ideje; községi, egyházközségi és utcagyűlések vezetőségi számadással.

Nagypéntek: estefelé vetik bé a melegágyakat a helybeli zöldségtermelő asszonyok.

Május elseje: a marhacsordák kihajtása a legelőre, a községi, egyházközségi tanács és utcagyűlés által kiküldött bizottságok megvizsgálják a közbirtokaik és a panaszosok közti vitás határokat.

Máj. 6. (Román Szent György): borsai nagyvásár; juhmerés (ki-ki megfeji juhait s az akkori tejhozam arányában részesül majd az egész nyájtól fejt tejből).

Máj. 12-14. (Fagyosszentek): után kezdődnek a kerti munkák.

Máj. 25. (Orbán): a szőlősgazdák tüzeket raknak és ezek melegével és füstjével óvják a szőlőt az éjszakai fagytól.

Jún. 24. (János, nyári napforduló): a legeltetés félideje, mikor is a pásztorok fele fizetését kiadják, az igásökrök és hízó disznók kivevése a csordából, vagy egyes állatok beadása a csordába félfizetésért; a községi legelőbeli és utcai kutak és az utcabirtokon levő kutak megújítása, az illetékes tizedek (utcarészek) szerben végzett munkájával.

Júl. 8. (Erzsébet): széki nyári vásár.

Aug. 24. (Birtalan-nap, az 1572. évi protestáns gyilkolás és az 1717. évi széki tatárjárás emléknappja): a kendernyűvés vége, és a közös rétek bérlői használati jogának lejártja.

Szept. 8. (Kisasszony napja): az őszi vetés kezdete, a vetésforduló napja, mikortól a nyáron át a nyomás alatt levő forduló tilalmasba kerül.

Szept. 29. (Szent Mihály, az őszi napéjegylenlőség után): a „nyár vége”, mikor véget ér a határpásztorok szolgálata, mert ettől kezdve két hét alatt mindenkinek le kell szednie a tengerit, hogy felszabaduljon a hely a marhacsordának. A disznólegeltetés befejezése.

Okt. 16. (Gál): a szüret kezdő napja a kilenc szőlőhegyen, a község által már előbb kitűzött sorrendben.

Okt. 26. (Demeter): a berbécek turmába eresztésének napja.

Nov. 1. (Mindszente): a község, egyházközség és utca összes alkalmazottai fizetése és minden termény- vagy pénzbeli adósság kifizetésének utolsó határideje.

Dec. 6. (Miklós): A berbécek elválasztása a juhoktól; a juhnyáj legeltetésének vége. A disznópásztor fizetése második felének kiadása.

Dec. 13. (Luca): A határról való betakarodás utolsó napja. A tél kezdete. A március 1-ig tartó télen – és még március-április folyamán is – vasárnaponként a község, egyházközség, és utcaközösség vezetőségi és közgyűléseit tartották a közfölk, középületek, más közjavak és létesítmények fenntartásával és használatával kapcsolatban.

(Kós Károly: *Eszköz, munka, néphagyomány, Kritérium, Bukarest, 1980*)

Hallottatok, Szék városán mi történt?

Hallottatok, Szék városán mi történt?
Megöltek egy szíp piros, barna legényt,
Vérét vették, mind a fogoly madárnak,
Halva vitték be az édesanyjának.

„Örmester úr, azért jöttem, jelentsem,
Hogy én azt a barna legényt megöltem.”
„Jaj, te betyár, hogy nem fájt a te szíved,
Mikor azt a szegény legényt megölted?”

„Akkor nem fájt, de most mindjárt meghasad,
Azt is hiszem, bánatomba meghalok.
Édesanyám, ne sirasson ingemet,
Fekete föld itta meg a véretem,”
(Kallós Zoltán: *Balladák könyve, Helikon, 1973*)

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

Korniss Péter: Szék

A szekeresfalvak

A barcasági medence peremén (a hegyszorosok közelében) megtelepült kevés termőföldű falvak parasztsága körében a múltban számosan voltak, akik kis gazdaságukat egy új foglalkozásra, a szekeresésre állították be, éppen gazdaságuk megmentésére. A szekereség fénykorában a munténiai tavaszi nagyvásárok („moő”) idején a Tömösön naponta átmenő 200-300 szekeres közt a hétfalusiakon kívül akadtak Brassó külvárosaiból valók, más barcasági román és magyar, háromszéki és csíki magyar, valamint Szeben vidéki román és más szekeresek is...

A barcasági falvak közül Barcaújfalú magyar fazekasai díszes edényeikkel a közelebbi erdélyi falvakon kívül Munténia vásárait s falvait is fölkeresték, gabonáért árusítva edényeiket. „Fuvarokkal gazdag” román szekeresfalú volt a XIX. század elején a Töröcsvári-hágó tövében levő Zernyest, négylovas áruszekerekkel 40-50 nap alatt Bécsset is megjárták...

A szekeresek számánál és e foglalkozásnak a népéletre és háziiparra gyakorolt hatásánál fogva is a legjelentősebb szekeresközpont a Brassó-Tömösi-hágó közti Hétfalú volt, melynek földműves lakossága rá volt utalva a mellékkeresetre, de törpegazdasága épp elegendő volt ahhoz, hogy a szükséges alapot – igásállat, szekér, abrak, takarmány – biztosítsa a szekereség folytatásához, kihasználhassa földrajzi helyzetét.

A Barcaság peremén épült Hétfalú kevés szántóföldjét is csak az erdővel folytatott százados harc által hódíthatta meg, de így is pl. 1900 körül alig jutott határában 1/6 hold egy lakosra. Brassó jobbágyaiként erdeit is csak a város engedelmével használhatták, s hatalmas havasi legelőit ugyancsak a város adta bérbe a nyaraltató vándor juhászoknak. Ugyancsak a város – tartván a konkurenciától – Hétfalut eltiltotta az iparűzéstől, a malom-, vízfűrés- és kocsmatartástól. Ilyenformán megélhetésük érdekében a hétfalusiaknak „útra kellett kelniök”: egy részük nyaranta a Szeret menti bojár birtokokra járt kaszálni vagy kapálni résziben, gabonáért, vagy „ha már nem volt mint enni, vittek valamit eladni Oláhországba, s ott a hátukra kaptak egy-egy zsák kölest s hozták haza” (a köles volt a kukoricát megelőzően a néptáplálék). A „háromfalusi ökrösgazdák” őszenként a juhosgazdák által leölt 100.000 juh faggyúját és bőrét fuvarozták Brassóba, egyesek közülük felcsaptak ökrhizlálónak, s mint baromkereskedők egész Bécsig jártak. A pürkereciek és tatrangiak meszet égettek és szállítottak Háromszék és a Barcaság falvaiba, vagy rönköt és tűzfát termeltek ki

és szállítottak Brassóba (naponta 40-60 szekér is) és a környék falvaiba. A Tömöshöz közelebb eső „Négyfalú” (Bácsfalú, Türkös, Csernátfalú, Hosszúfalú) már inkább lovat tartott, s ezzel folytattak a vállalkozóbb szelleműek élénk kereskedést a Konstantinápoly (vagy Drinápoly) és Bécs közötti útvonalon, de főleg Munténia felé. Mégis 1848 előtti tanulmányozójuknak feltűnik Hétfalú földműves lakóinak általános szegénysége, akik „rongyos faviskókban laknak, legtöbbször száraz kenyér mellett tengődnek, szalonnát, húst nagyon ritkán látnak”, míg a helybeli románság „lóval, szarvasmarhával, főleg juhval nagykereskedést űz: miáltal tehetős állapotra vergődven, kényelmesen élnek”.

Valóban, a hétfalusi románság nem volt ráutalva semmi mellékfoglalkozásra, ugyanakkor viszont a magyar szekeresek egyik állandó szállítmányát épp a juhásztól vett vagy általuk küldött havasi túró, káskával és gyapjú képezte, aminthogy egyes pürkereci magyar kupecsek is az itteni juhászok Duna-menti telelőhelyein savón hízott disznóival kereskedtek itthon.

A szükség és a lehetőség volt Hétfaluban a szekereség tanítómestere, amelynek fokozatos fejlődése az 1860-70-es években éri el tetőpontját az 1877-78-as balkáni hadiszállításokkal és már 1867-tel kezdődő vasútépítésekkel kapcsolatos talpfa-szállításokkal...

Ökörrel dolgoztak a tönkösök, akik a tönköt és vágott fát ezzel szállították az erdőből Brassóba vagy a közeli erdélyi és munténiai gyárakhoz. E kisebb befektetéssel, kockázattal, de kisebb haszonra is dolgozó ökrösök a szegényebbek közül kerültek ki, akik hamar végezvén mezei munkájukkal, vállalkozhattak a város vagy egyesek által vágott fa elhordására. A vonóállat a fehér testű s nagy szarvú magyar ökör erdélyi tájfajtája volt. A lovasok már a „nagyobbak” közül kerültek ki, mivel a sok ló tartása, a sok szekér és hám, a hosszú, rossz és veszélyes út kockázatai s az árubeszerzés befektetést kívánt. Ennek érdekében sokan eladták földjüket is, de a befektetés aztán egyeseknél busásan megtérült, meggazdagodtak, vagy mások – ha az úton valami baj érte őket – teljesen leégtek. Éppen ezért a falvak nagygazdái lenézték e „szerencsekereskedőket”, ők maguk „restellték az utakra menni, nehogy úgy látszódjék, hogy rá vannak szorulva”, s féltették vagyoniukat is a kockázattól. A szekeres ló melegvérű magyar fajta és lipicai-féle volt, az előbbieket a helybeli, háromszéki vagy aradi, temesvári vásárokon, az utóbbit a fogarasi állami méneselejtezései alkalmával szerezték be.

(Kós Károly, az előbb idézett mű)

... A gorzafalvi fazekasság el sem képzelhető a fazekas és a szállító-árusító szekeres társulása nélkül. A szekeres hozza a fazekasnak az anyagot, ő szerzi be árusító útja közben (városon) a szükséges mázat, ő hozza az edény égetéséhez a szekér fát, végül pedig ő hordozza el a kész edényt a falvakra, vásárokra, haza meg az edényért kapott gabonát, amelyből, ha mindezeket ugyanaz a szekeres végzi, 1/3 az övé és 2/3 a fazekasé. A fazekas, részben segítségül, részben meg azért, hogy be ne csaphassa a szekeres, egy gyermekét küldi vagy maga megy kísérről a hosszú útra.

Már amikor nekifog a fazekas az új katlan edény elkészítéséhez, számot vet azzal, hogy mikorra kerül sor az elárusításra és hogy melyik vidékre viszik eladni, mert más-más edényféle más-más arányban kelendő az évszakok és a vidékek szerint. A szekeres pontosan tudja, mikor mit kap a fazekastól, akinek az edényét hordozni szokta. Ilyenkor aztán megjelenik a fazekas udvarán szekérével, és a kétlovas szekérrel felpakol egy katlan (300-1000 db) edényt, vagy ha csak egylovas szekere van, akkor feleannyit. Az edényt széna közé teszik a szekérre. A szekérderékban szekérkas van, hátul meg saroglya a lovak számára szükséges kóst (széna, here) részére, s a szekér félhenger alakú favázis kóbor borítóját rogozsínával (gyékény) takarják. Ha jó bortermő vidékre mennek, még feltesznek vagy egy 20-30 literes putinacsát is (hordó) az edények egy részéért kapott bor számára.

A lovakat út előtt mindig újból vasalják, és a szokásos egészhámat teszik rájuk (nyakhám és seghám, melyeket összetart két hátszíju, a tartószíju, esetleg tartólánc és a húzóláncok, a fék a megtört zabolával, amelyhez a gyepelő van erősítve).

A hámat előzőleg a szekeres maga, a szekeret meg falubeli magyar és román kerekese és kovácsok teszik rendbe, hogy a hosszú úton ne legyen baj.

A szekér közvetlen felszereléséhez tartozik még a zab és a két itatóveder; különben kóst lesz az edények közé rakott széna, esetleg az edényekért útközben kapott zab is. Nyáron a ló elég keveset fogyaszt a készből, mert estére sokszor „elcsapják az útszélen” legelni. A szekeres az útra is visz magával patkót, patkószeget, harapót és kalapácsot, s a lehullott patkó helyett maga ver fel újat.

Az utasok a maguk számára kocsókat (bunda), kucsmát és pokrócot visznek; ez utóbbit, mikor a hidegben hálának, a lovakra teszik. Egyébként a szekeresek öltözkészéhez hozzátartozik a mejjes kaptár (mellre való bunda), gyapjúpántálon (nadrág), kucsma és bakancs vagy bocskor s még egy lepedő a lábra melegíteni...

(Kós Károly–Szentimrei Judit–Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*, Kriterion, Bukarest, 1981)

Dobd ki a zacskót

Sepsiszentgyörgyön voltak vásárban, és ahogy ez már jó vásár után gyakran megtörténik, sokáig áldomásoztak. Ehhez hozzájárult a hirtelen támadt vihar is, az is beborította a vásárosokat a közeli kocsmákba. Elég az hozzá, este lett, amire hazaindultak. Elöl ült az öreg hazafi az ülésen, hátul a kastélyban kuporgott az asszony. Ott szundítgatott, nyakában a zacskó az eladott két szép ökről árából megmaradt pénzzel, ügyelve az összevásárolt csomagokra is.

Amikor Gidófalvánál behajtottak az Oltba, hogy átkeljenek rajta, nem vették észre, hogy időközben megnőtt a víz. A lovakat azonban már lehetett visszafordítani, ha már behajtottak, át kellett menni a vízen. Ahogy átértek, és a lovak kikapaszkodtak a túlsó parton, az öreg hátranézett, hát a felesége sehol, mert a víz felemelte a kast asszonyostul, és vitte lefelé. Az öreg szeméből is kiszökött a mámor. Leugrott a szekérről, és rohanni kezdett lefelé a parton. Kati néni segítségért kiáltozott, az embernek azonban egyre az járt az eszébe, hogy elvesz a zacskóba kötött pénz onnan az asszony nyakából. Amint tehát egyvonalban ért feleségével, odakiáltott neki:

– Dobd ki a zacskót, Kati!

– Húzzon ki kend! Mentsenek meg! Emberek, segítség – sikított kétségbeesve az öregasszony, de az öreg egyre csak azt ismételte:

– A zacskót, Kati! Dobd ki a zacskót! Nehogy elússzék az ökrök ára!

Nem szégyenled magadat?

– Nem szégyenled magadat? – szidta urát az asszony.

Ilyenkor kell hazajönnöd? Hiszen már hajnal van! Eddig lehet három vagy talán négy óra is.

– Lehet. De ha itthon lettem volna, akkor is csak annyit lenne az idő. Az órának ugyanvalóst mindegy, hogy mennyit mutat – felelte a férfi.

– Az órának igen, de nékem már nem mindegy, hogy mikor jössz haza. Szégyenlem magamat a szomszédoktól. Hogyan lehetséges az, hogy te sohasem szégyenled magadat?

– Hát mért szégyelljem? Az órának is mindegy, a szomszédoknak is mindegy, legyen néked is mindegy.

(*Kilenc kéve hány kalandja? Anekdoták székelekről*, Kriterion, Bukarest, 1983)

Korniss Péter: Moldvai csángók

Korniss Péter: Kalotaszeg

A bubatekenyője

... a pici került aztán a *bubatekenyőjébe*, azzal vetették meg, abba *csongolyították*, vagy azzal takarták le még a mezei *bécsüben* is. A buba tekenőjének megadták a módját. Hisz abban vitték a kicsit, ha mezőre vagy hosszabb útra mentek, búcsúra, vásárra.

Nagypatakon a buba tekenőjének vetése – Csurár Krisztina szerint – *gyapjúlécserke* vagy *katrinca*, hogy legyen melegecske. A *párnacska* szövött vagy hímzett, pána-hímmel. Be van kötve *ruhacskába* s *kötöcskébe*. A takarócskája *lécser*, piros kockás, hogy meg ne igézzék. Kockás takarócskába, vékonyabba vagy vastagabba fogta a kicsit és *küsrúhával* letakarta, aki nem vitte messzi útra.

A Tatros menti Gyimesközéplek a szakadozott *csángós-ing* javába *bépelekázták* s fogták a *rúdilepedőbe*, a *pókaszkönyába*, pókakötővel bekötötték. Kászonban pókaszörbe tették.

Lészpeden az újszülöttet *pendejronygyocskába* fogták. „Szóttünk neki, olyan aprón, aprón *elveresztráltuk* (elcsíkoztuk), pokróccskát, vagy karincába tekertük belé s *bernyéckével* lecsongolyítottuk – magyarázta Bálint János Anna néni 1971-ben –, hogy ne folyjon el, ne *szertüljön* el.”

Tehát a gyermek s kivált a leányka már pár hetes korában felvette a bernyéccel leszorított karincát vagy katrincát, hogy abba nőjön fel, abban dolgozzék, abban ünnepeljen s azzal tegyék a sírba is. És alul pendej-ronygyocskában van, fején ruhacska. Csak méreteiben változnak majd a ruhadarabok. De anyagában és lényegében egy életen át ugyanazt hordja.

Régen a keresztanya adta a *servetet* vagy a *bernyéct*, hogy leszoriccsák. De adott neki „*két láb fejtőt, hogy szőjenek a szükségire*”. Aztán vásznat, *kolozsát*. Később adtak pokróccskát, bernyéct, egy rend *gúnyát* s egy *servetet* a buba szemére. Újabban már kap *skutyigot* (pólyát) s paplant is, mint a menyasszony. Most egy-két keresztanya van, régen csak egy vót s az is adta férjhez. „Drágába kerül – sokallta Bálint Erzsébet –, kettőnek nem kerül annyibe, mint egynek.” Aztán mikor ezek a gyermekek megindultak, mind hosszú pendelyes inget kaptak. A leánkák a *hosszúingre* – Moldvában éppúgy, mint Gyimesen – pár szál színes gyapjút vagy keskeny bernyéct kötöttek, megőrizvén a *fehérnép* legrégebbi öltözetét.

Aztán a katrinca, mellyel eredetileg a búcsút vagy a tekenőt vetették, meg belécsongolyították, derekukra kerekítették...

(Kós-Szentimrei-Nagy: *ld. előbb idézett mű*)

Lakodalmi Trunkon (Szabó Ferenc leírása szerint)

A leánykérés: Miután a legény megismerkedett (=kiismerte, megszerette) a leánnyal, hogy frigyét kössenek, kitűznek egy napot (estét), amikor a legény keres magának két vagy három embert a rokonokból, amelyeket elküldi leánykérni estére; amelyek odamenvén a leányos házhoz, ahol biztos, hogy tudván az összes család (apa, anya és leány) készüléssel várják és jó szívvel fogadják. Miután köszönnek jó estét, megkérdezik, hogy szolgál egészségük stb. Kezdi a fontosabb dolgot: a leánykérést, hogy kedvükkel lenne-e a szülőknek is a fiatal pár összegyűlése (=találkozása, házasodása), amely biztos, hogy sokféle tréfával van közölve és hosszasan megy; többek közt tárgyalnak a hozományról, úgy a vőlegényéről mint a menyasszonyról. A szokás szerint nem adják ki a biztos választ, és csak abbamarad, hogy ha meg nem köszönik a fáradságukat, akkor biztos, hogy jöhetnek bizalommal másod és harmad este, amikor vége lesz a leánykérésnek sikerrel.

A másod este is így megy. Harmadik este nagyobb a készület, amellyel a kérőket várják, étel- és itallal is (szokásban nagyon a tál magyaró vagy dió, és ha csak nagyon tehetség, egy tyúkot is megsütnek, hogy jobban csússzék a bor), és miután összeértekeznek és szerencsét mondanak, a leány előhossa az említett ételeket és bort, melyet örömmel fogyasztanak, és sok szerencsét mondanak. Ezen este jelen nagyon a kérőkkel a legény is, mert kezét kell fogjanak a legény a leánnyal, és gyűrűt is váltanak, amelyet borral leöntenek, és sok szerencsét mondanak.

Reggel mennek a T. Páterhez kézfogásra és a hirdetéseknek is megkezdésére a község házához.

Amíg a hirdetések folynak, körülbelül 18 vagy 21 nap, szokásban van a 'szabogatás'. A vőlegény összehívja a rokonokat az ő részéről és a menyasszony is összehívja az ő rokonait, és odamennek a menyasszony házához: a vőlegény anyja az ő rokonaival (különösképpen az asszonyok) fölshabják az arra szánt vásznat ekképpen: először szabnak a vőlegénynek ünnepnapit és viselő inget, azután szabnak a vőlegény apjának és anyjának is (amint nevezik: örömapa és örömanya) azon nap. Ha elfogy a szabogatás, végeznek más dolgot: inkább a varrást, és elvannak látva étel- és italval. (A szabogatókat galuskával, töltött káposztával és borral látják el.) A menyasszony eloszt varranivalót (inkább szerveteket) (=szépen varrott zsebkendő) leánybarátjának is, amelyek ezzel meg is vannak hívva a lakodalmra, és lesznek az úgynevezett küsnyoszolyók, és amelyek a nagy ünnepi öltözet mellett felkötik a fejükre a gyöngyvel rakott piros szervetet: a nagy kócinát.

A szervezetekkel, melyeket a leányok varrnak, meg fogják tisztelni a vendégeket a lakodalom végén, amelyet alább meg fogunk írni.

A hívogatás: A vőlegény úgy, mint a menyasszony is, külön-külön fölkérnek egy-egy, két vagy három legényt, amelyek megindulnak hívogatásra és fölhívják a lakadalomhoz résztvevő vendégeket, kezdve csüörtökön az első hívás, szombaton a második és vasárnap a 3-ik hívás. Amikor hívják a vendégeket, nem mondanak sokat, csak a következőképpen: „Készülgessenek a menyekzőkbe, N. N., ha csak kitelhetik.” A hívogatókat pedig nem kínálják meg sem étel-italval, és ha nem bírnak elmenni a menyegzőbe, akkor megmondják az okát, és megköszönik fáradságukat.

Szombaton este kezdődik a sirató vagy, amint még mondják a füle; úgy a vőlegénynél, mint a menyasszonynál a leányok vagyis a künyoszolyók összegyűlnek, és kötnek egy virágos pálcát, a vőlegénynél is és a menyasszonynál is, amelyre fölfonnak, négybe fonva, négy gyertyát és mikor készen van, megtáncoltassák (mert mostan ott kell lenni a mozsikásoknak is).

Ezen virágos pálcákat nagyra becsülik a lakadalom végéig. A táncoltatás nem kettőnként történik, hanem többen összefogulnak, és egy nagytáncot kerítenek. A hívogató egy leányval közrevéven a virágos pálcát (legény a balkezével, a leány pedig a jobbkezével fogja), és úgy táncolnak körbe. A pálcá gyertyáit minden táncoltatáskor, templomba menetkor, nyírásza (=menyasszony)-hozáskor meggyújtják. A fülkén a virágos pálcakötők, az ottvalók és készítő (főzőnek) esznek azelőtt, mielőtt a többi vendégek odagyűlnek (galuskát és levest).

Közben a vendégek is gyűlnek, de ők csak bort és mozsikaszót kapnak. A keresztapa és keresztanya, amely meg volt híva, még hamarabbtól kell gondoskodjék ezen este a vőlegénynél fölkészíteni a kucsát (=sapka), amelyre parákot (=pénz) varranak (hármot) és virágokat, és fölkészíti a baltát is, reakötvén egy szép varrott szervetet.

Eközben a vőlegény is fölkészül, megberetváltják hegedűszónál – szomorú nótákat fújnak.

Aztán veszi a kezébe a baltáját és részt vészen a virágos pálcá táncoltatásában és a többi táncba is tetszése szerint. A menyasszonynál is éppen így mégy, csak hogy a balta és kucsma nincs, és ahelyett a keresztanya föl kell virágokkal készítsa a menyasszonyt és a burkozót (=fátyol) előkészítse, amelyvel bé kell burkozzák a menyasszonyt az elvivéskor.

Ezen este úgy a vőlegény, mint a menyasszony csókos pohárt oszt ki: kezét csókol mindenkinek, és pohárt ad

apák-anyak, testvérek és vendégeknek is. Amelyek tőle kisebbek időre, azoknak megcsókolja az orcát, a többinek, amelyek nagyobbak, azoknak kezét csókol. A szülőknél kezdik, amelyeknek megköszönik, hogy eddig fölnevelték, széltől is őrizték és most szárnyukra ereszték. Ezalatt a mozsikás gyásznótát fúj.

Vasárnap reggel a harmadik hívás is megtörténik, hogy gyűljenek a vendégek, a fiatalság. Amint szombat este a készítésnél úgy most is a mozsikások gyásznótát fújnak és a vőlegény úgy mint a menyasszony is, az ő házoknál külön-külön az esküvőre készülnek: öltözködnek, ékesítődnek avégre. Miután fölkészültek, kezdik a csókos poharat osztani még nagyobb figyelemmel, mint szombat este, kezdvén: apák, anyák, testvérek és rokonok és azután a legutolsó vendégnek is kell adni. A poháradást a hívogató segíti (tölti). A vőlegény és menyasszony kezét csókolván apák és anyáknak, amelyektől így búcsúznak és köszönik minden jótéteményiket: „Isten fizesse édes jó nevelőapám, hogy eddig felneveltél, minden veszélytől és széltől is őriztél és mostan szárnyomra eresztél.” Tovább a testvérektől, és összecsókolkozván, búcsút vesznek, csókos poharat adnak a künyoszolyóknak és a többi vendégeknek is. Azután a készület a templomba: a keresztapa menen a menyasszonyhoz, és a keresztanya marad a vőlegény előkészítésére, elindítására a templomba.

Az indulás így mégy (mind a két félnél): A hívogató áll elől a virágos pálcával, utána 1-3 künyoszolyó, utánik a vőlegény vagy a menyasszony, utána az egyik hívogató, az ifjúság és a többi vendégek, és így táncval mennek ki a házból, amelyet a keresztapa a menyasszonynál és a keresztanya a vőlegénynél rendez.

Így mennek a templomig, ahol összegyűlnek, de csak úgy állnak.

Egy hívogató bemenen mind a vőlegénytől, mind a menyasszonytól a templomba, gyertyákat gyújtanak az oltárról, és avval meggyújtják a virágos pálcán lévő gyertyákat.

Bémennek a templomba, ahol párosan állanak jobbról a vőlegény és balról a menyasszony, a keresztapa és keresztanya állanak a hátiknál, a virágos pálcák előttik, ki s ki az övével előtte (a vőlegény és menyasszony előtt).

Azután a szentmise, amely alatt az esküvés rendje szerint történik.

A szentmise után, amikor kijönnek, egy sor puskalövést tesznek a hívogatók, és a mozsikások megkezdik a táncnótát, táncra kerekednek az összes...

(Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság, Magvető, 1987)

Korniss Péter: Gyimesi csángók

Korniss Péter: Gyimesi csángók

Korniss Péter: Gyimesi csángók

Korniss Péter: Gyimesi csángók

Korniss Péter: Gyimesi csángók

Korniss Péter: Gyimesi csángók

Édesanyám, megbocsásson

Ződ fájának első péntekje
Jó vászárnap vendégszégemre.

Vendégszégem papat kívánja,
De a megye azt nem ajállja.

Édesanyám már megbocsásson,
Hogy így történt szesz ién halálom!

Édesapám, nyisz ki kapudat,
Eresz ki je Lajasz fiadat!

Néd legénnek néd pirosz ruhát,
Néd liánynak néd szing pánytikát.

Nem szoll harang, meg van némulva,
Szoll hedegű mend e néd húrja.

(*Trunk, Moldva, 1956 – idézi Kallós Zoltán: Balladák...*)

A leányok művészkedése a Szilágyságban

Az eladó leányokhoz kötött művészkedés a különféle jegyajándékok készítése. Amint a legény átadja választottjának karácsonyi, húsvéti és pünkösdi maga faragta ajándékait, ezeket a leány hasonlóan maga készítette ajándékokkal viszonozza: mindhárom alkalommal kap a legény 1-1 bokrétát, 3-3 zsebkendőt és 1-1 kötényt.

Régen a bokrétát is a leány maga csinálta, ma már veszi vásáron. Minden szombaton ad virágbokrétát *muszkátából* (muskátlit) és violából összekötve.

A zsebkendőket a legény zsinóros kék lájbija zsebeiben hordja, egyik felől hármat, másik felől kettőt és egyet még *törülközni*: ezzel törli le a vászárnap esti táncban a verítéket. Az így szennyeződött zsebkendőt aztán minden szombaton este elviszi a legény szeretőjéhez, és az tisztát ad helyette.

E zsebkendők alig 20-30 cm széles gyolcs- vagy bolti fehérvászonból készülnek, körül kézi horgolt csipkével. Régen a zsebkendők sarkában piros-kék vagy piros-zöld „*kerekszemes*” hímzésű virágminta volt a legény és esetleg a leány nevének kezdőbetűivel.

A legjellegzetesebb szilágysági leányajándék a *virágos surc* vagy *legénysurc*. A surc (kötény) viselet még a ráncos bő gatya és a fekete zsinóros feszes kék nadrág, lobogó ujjú ing, a zsinóros és pitykés kék lájbi idejéből való divat a férfiaknál.

(*Kós Károly: Népelet... ld. idézett mű*)

Leánykérés, kézfogó, lakodalom

Ha az egymással való házasságra gondoló ifjak már szóltak szüleiknek, s ezek is egyetértettek a házassággal, Jánosfalván a legény apja a lányos házhoz ment, csak úgy a kerteken át, hogy ne lássák a falubeliek, idő előtt ne kerüljön a falu szájára. A házba lépve, miután köszöntötte az otthon levő gazdasszonyt, néhány közömbös szó után azt mondta: „Kati, elvinném a jányodat!” Ha a lány szülei szegényebbek voltak, az anya ilyenformán felelt: „Nincs nekem kenteknek való jányom!” A legényes apa azonban már meggondolta a dolgot, s ezért így felelt: „Nem kell nekem juss, csak úgy add ide a jányodat!” Erre már a lány anyja is úgy felelt, hogy az a beleegyezés is volt: „Hát azért a ruhát, szokásos kelengyét ki tudom adni.”

Ebben maradván, a következő kedden a legényes háztól már mentek a kérők, rendszerint a bíró és valami jószomszéd, hogy annak rendje és módja szerint mindkét szülőtől megkérjék a lányt. A beleegyező válasz után szombaton a fiatalok a felkért násznagy és egy társa kíséretében már mentek a jegyzőhöz (esetleg a másik faluba, pl. a jánosfalviak Várasfenesre), és ott beiratkoztak, azaz nyilvánosságra hozták a házasság tervét a hirdetőtáblán, s ettől számított három vászárnap kihirdették a templomban is a leendő házasságot.

Ez idő alatt, ha esetleg valakinek még „volt kedve a jányra”, pl. titkos szeretője volt és nem akarta engedni a lányt, *kilopta a cédulát a kalitkából* (a hirdetést a jegyzőség hirdetőszekrényéből), s ezzel megsemmisült a tervezett házasság. De volt úgy is, hogy a lány igazi szeretője – akihez a szülők rendszerint vagyoni okok miatt nem engedték a lányukat, erőszakolva a „jobb” házasságot – nem a cédulát, hanem *magát a leányt lopta el*. Ilyenkor a lány titokban megszökött a legénnyel, valamelyik más faluban levő rokonnál lappangtak egy hétig, mialatt a kényszer-vőlegény családjá és a falu tudomásul vette az új helyzetet. Ekkor aztán visszatértek és megesküdtek.

A kézfogóra szombaton reggel hívta meg két *legényhívogató*, egy-egy hívogatóbottal járva végig a rokonokat és szomszédokat, mondván: „Küldve vagytok Kádár Péter házatól, legyenek szívesek megtenni lányuknak egy tisztességet, el lesznek látva jó vacsorával!”

Mikor már mindenki együtt volt, megérkezett a vőlegény is az ő *népével*, (2-3 emberével), s elfoglalta helyét a lányosház főhelyén, a tükör alatt. Ezt követően érkezett a menyasszony is a násznaggal, s a kezében hozott *jegykendőt, fejkeszkenőt* és *zsebbe való kendőt* a vőlegény elé tette az asztalra.

A vőlegény erre díszes *kopertát* vett elő, amelyre egy szép fényes (ezüstös-aranyos) madaras, virágos szív alakú bolti papírdísz volt ragasztva, amelybe egy nagyobb értékű papírpénzt (pl. koronást, ötpengőst) tett, s a lány által hozott jegyek mellé helyezte. Erre a násznagy megkérdezte a vőlegényt, hogy „Na, János, te melyiket választod?” Mire ez a lányéra mutatott: „Én ezt, mert ez szebb.” A leány is hasonlóképpen ugyanezt mondta a legényére, s ezzel *megcserélték a jegyeket*...

Régen a Fekete-Körös völgyi magyarságnál tavasszal, áldozócsütörtök előtti héten és kedden volt a lakodalomtartás napja, a két világháború közti évek során azonban a kedd mellett mind több lett a vasárnapi és szombati lakodalom... Egyébként az egyház is tiltotta, hogy a szent vasárnapon igyanak, duhajkodjanak, káromkodjanak, csakhogy e század elejétől „már a pap sem parancsol úgy, mint régen”...

A templomból kijöve a menyasszonyos házhoz tartanak, elől a menyasszony a maga népével, utánuk meg a vőlegény és népe, muzsikaszó kíséretében, útközben még *danolva* is egy-két nótát. Mire azonban a vőlegény a kapuhoz érne, az már zárva van. A násznagy bekiált, mondván, hogy elvesztettek egy bárányt, és mivel a nyomok ide vezették, útbaigazítást kér. Erre kihoznak egy nyoszolyólányt, majd egy menyecskét, végül pedig egy *rongyosat* (egyik menyecskét öltöztetik fel így), s csak miután ezeket sorra visszautasítják, vezetik ki a menyasszonyt, akit *kikérés* után a *vőlegény kezébe adnak*. Ekkor a menyasszony elbúcsúzik apjától, anyjától, testvéreitől, rokonaitól s leánytársaitól. A *búcsúztatót* nevében vőfélye mondja el a tornácon vagy pitvarban, az egész nép sírása közben, „mintha csak a temetőbe vinnék”.

A vőlegény házában a menyasszony nevében vőfélye köszönti a vőlegény családját, majd belépve, az új pár a *tiker alá ül* (a főhelyre). Esznek, isznak, mulatnak, s estefelé a másik szobában a *nyesőasszony* felkontyolja a menyasszonyt, akit a vőfély már eme asszonyt illető fejviseletben vezet vissza. A felkontyolt menyasszony sokféle süteménnyel kínálkozik, majd kezdődik a *menyasszonytánc*. Elsőnek a násznagy s utána a vőlegény táncol, majd a vőfély adja kézből kézbe a menyasszonyt azoknak, akik „löktek oda pénzt” egy tányérba, melyet a násznagy rázogató, csörget.

A fiatal pár csak reggel felé, mikor *elszéled a nép*, megy lefeküdni a *csűrhozsára* (csűrpadlás), s ettől kezdve egész nyáron itt hálnak, télen meg a pitvarban, oldalházban vagy a kis kamrában. Az új férj szülei viszont a hátsó házban laknak (az elsőházban sosem lakik senki).

(Kós Károly: *Tájak, falvak ...*, ld. idézett mű)

Sírjelek

... A protestáns fejfákat többféleképpen csoportosították, kikészítési módjuk, formájuk vagy díszítményeik alapján...

Van olyan falu, ahol a legnagyobb fejfa a férjé, és a többi tagnak kisebb fejfa jut; másutt a fejfa nagysága az elhunyt vagyoni helyzetét jelzi, mert a gazdagabb családok nagyobb fát bocsátottak a faragó rendelkezésére.

A fejfák színe is különböző lehet, de ennek jelrendszere is regionálisan változik. A fiatalok fejfája kék, kékeszöld, vörös, stb. lehet, az idősebbeké sárga, fehér-fekete, stb.

Az erőszakos halált többnyire a fejfa vörös színe jelzi. A falu lakói kiismerik magukat saját temetőjükben, és tudják, hogy e fejfaformák, színek mit jelentenek...

A székely kopjafák a legtöbb kutató szerint a kopjás temetkezés emlékét őrzik. A kopjatartó fában levő lyukban helyezték el temetéskor a zászlórudat. A zászlós kopja elsősorban a harcost illette meg, de tűzhettek kopját a harcosok hozzátartozóinak fejfájához is.

Ezt a véleményt azonban nem mindenki osztja. Kós Károly például kétségbe vonja, hogy a ma kopjafának nevezett fejfatípus mindig a kopja betűzésére szolgált volna, hanem szerinte a sírra tehetek kopját is, meg fejfát is.

A Kis-Küküllő vidékén pl. a temetői zászlót és a zászlós kopjafát nem a fejfára kötik, hanem külön, rúdjánál fogva tűzik, kötözik vagy szegeznek a fejfa mögé. – Korondon viszont a fejfa csúcsán levő lyukba tűzik a zászlós kopjácskát. (Különböző az erdélyi református temetőkben levő kopjafák jó részét az ottaniak nem kopjafának nevezik, hanem gombosfának.)

Egy másik világosan elkülönülő csoport a csónak alakú fejfa. Nagyságuk igen különböző lehet, a Felső-Tisza vidékén igen nagyok, Hajdú-Biharban s az ország más részén e formák sokkal kisebb méretűek.

Kós Károly megfigyelése szerint egyes temetőkben (pl. az alsórákosi temetőben) a vékony gombosfa nem fejfa, hanem lábtul való fa, míg a fejhez sírkövet tesznek.

Más vidékeken is ismert a „lábtul való” fa, amelyet a koporsó kivitelénél használnak, s egy ideig még a sírokon marad.

... régen még a sírjelekre is feltehették a „bilyogot”, mely a jószág égetett tulajdonjegye volt. „Ez a megoldás lehetővé tette az eligazodást a temető családi sírhalmjai között egy olyan korszakban, mikor az emberek nagy része még nem tudott írni-olvasni.”...

Szabóky Zsolt: Magyarvalkó, harangláb (részlet) Erdély

Szabóky Zsolt: Kisvasküllő, fatemplom (Erdély)

Szabóky Zsolt: Bányahunyad (Erdély)

A varázserejű szó

A varázsigéket különböző módon lehet rendszerezni. Vannak szöveges jóslóeljárások, a mindennapi élet jókívánságai, van eskü, átok, ima stb. A legfeltűnőbb csoport azonban a ráolvasás. A ráolvasással főként gyógyítanak, de lehetnek ezek vihart elhárító, illetve rontó szövegek is.

Kallós Zoltán leírása szerint pl. az archaikumot őrző csángók két fő elnevezést használnak: a gyimesiek az olvasást, az észak-moldvaiak a bájolást. E két szóval jelölik az igézést, kigyómarás, betegségek és jégeső, a „nagy idő” ellen használt varázsigéket. A „serkentő” varázsigéknél románból átvett kifejezést használnak.

Nagyon érdekes a következő csángó történet, amely azt magyarázza, hogy a szemölcs a csillagok számlálásától keletkezett. Ezért lehet a visszafelé számlálással ismét elmulasztani:

„A szemölcs mikor van, visszafelé olvassuk, hogy az múljon el. Mer azér lett a szemölcs, hogy mű olvastuk: egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyóc, kilenc, tíz. Gyerekek vótunk, olvastuk a csillagokat fent.

S akkor azt mondta a nagymamám:

– Olvassad fiam, immá visszafelé a csillagokat. Má annyi szemölcs volt a kezemen, hogy má nem lehetett.

S akkor visszafelé számoltam, olvastam. Akkor aztán megkentem aludtejvel a kezemet s odaadtam a kiskutya nyalja le a szemőcsöt a kezemről.

Attól lett, hogy a csillagokat olvastam, így tanultuk, hogyhát azé lett szemölcs a kezemen. Akkor aztán kellett visszafelé olvassak.”

Gyakori formula, hogy a betegség okozóját elküldik egy olyan helyre, ahonnan nincs visszatérés, vagy megfegyvetik. (Menj el a hideg havasokra, szaggasd hideg havasoknak ágát-bogát, és tengernek kövecset, fővényét.) Elküldhetik a betegséget Boldogasszonynak, az „Új hold új királynak” stb.

A szemverés elleni ráolvasások visszaküldik a szemverést oda, ahonnan jött: a különböző színű szemekbe, férfinéphez, asszonyokhoz.

A fenyegetés jó példája az országosan ismert ráolvasás, amelynek segítségével a szemem keletkezett árpát próbálják gyógyítani. A varázsigéhez többnyire cselekmény is járul, amely a sarlóval való vágást, kaszálást imitálja:

„Árpát viszek, árpát kaszálok,
Árpát viszek a malomba,
Árpát hazahozok.
Árpa eltűnjön,
Mint az árpát megdarálják.”

„Ha árpa vót a szemin, akkor kikötték az ujjára. Úgyhogy megnyomogatta az ujjával kilencszer, így, s aztán kikötték cérnával, cérnát kötöttek a nevetlen ujjára.”

„Árpa, árpa, learatlak, marokba raklak.” – Igen, ez vót az árpáról. Kerítették, a szemit egy sarlóval, ni, a szeminél jártak a sarlóval:

„Árpa, árpa, learatlak,
Marokba raklak,
Kévébe kötlek,
Keresztbe teszlek,
Kocsiba raklak.
Asztagba raklak,
Gépbe raklak,
Megcsépellek.”

S akkor még kezdte háromszor így ezt. Igen.
(*Mindkettőt moldvai csángók mondták el.*)...

Kerüld kereszt házunkat,
Angyal őrzöd lelkünköt!
Mi házunkba Szent Antal,
Négy szegibe négy angyal.

Közepibe egy ótár,
Az ótáron egy levél,
Levélen egy angyal.
Nyíss kaput angyal!
Nyújts kezet Mária!
Mink es mehessünk
Bódog menyországba.

(*Moldvai csángók. Saját gyűjtés*)

Varázsszavakat mondanak kenyérsütés közben, rostafor-gatáskor, vihar alkalmából, mikor a szélviharban repülő démoni lényeknek odakiáltják: tollseprő, kaszakő a v...odba!

De az újévi, születésnapi, névnapi jókívánságokat a váro-si ember is elmondja a mai napig is, ha ezek nem is olyan költőiek, mint a moldvaiak évkezdő jókívánsága: búzával virágozzék a kentek házik!

A káromkodások sem szűntek meg, bár ezek teljesü-lésében nem hisznek, ma már inkább csak az indulatok levezetését szolgálják.

De a szó varázserejébe vetett hit emlékét őrzi minden-napi köszönésünk is. Már magunk sem tudjuk, de a kimondott szó varázserejében bízunk, mikor egymásnak jó reggelt, jó napot, jó éjszakát kívánunk.

(*Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága, Corvina, 1981*)

Az én szülőföldem, a Bukovinai Istensegítség

Kedves olvasó!

Kíváncsi vagy hogy hogy éltünk majdnem kétszáz évig az idegen tengerben a fél marok székely kicsi szigetcské? A szláv örmény görög román zsidó s még az Isten tudja milyen népek és nyelvek kohójában? Hát én megsutogom neked hogy nyelvünk és viseletünk megmaradt úgy ahogy Csikból kijöttünk. Ezt a vallásunk megtartása és a hithez való ragaszkodásunk adta meg hogy el nem keveredtünk az idegen népek tengerében. Megmaradtunk azoknak akik voltunk a Mádéfalvi vérontáskor. Hála Istennek.

Kedves olvasó ha érdekel a bukovinai székelyek dolga úgy jer velem a kárpátokon túl a szép Bukovinába ott van öt édes testvér öt magyar falu Erdélyhez közel eső. Józseffalva hát ide most nem menyünk hanem sietünk haza met hideg van. Utunkba esik Fogadj Isten de itt se állunk meg hanem sietünk haza. A mű határunkhoz érünk ott áll a kereszt fa ott a kereszt előtt keresztet vetek magamra Uram Jézus hála legyen hogy idáig vezéreltél. Kedves olvasó te botránkozz meg de ez nálunk így szokás ha az ember messziről jó haza. No de most siessünk met minnyá otthon leszünk még két kilométer van a falu végiig. Meg es érkeztünk alszegbe de még kell menjünk édes olvasó met én felszegbe lakom s a falu hosszú majdnem négy kilométer. No most a templomhoz értünk minnyá elérjük a kösség házát megütödvé olvasod a tábláról az idegen írást Gemeindeamt.

Istensegítség mi neked furcsa kedves olvasó de mű immá megszoktuk, no meg mennyünk egy kicsit és immá haza értünk. Otthon örvendnek hogy megérkeztünk különösen ha vendég es van. Minnyá neki fognak valami ennivalót főzni de vendég es van a háznál kivált magyar és onnat, tudod hát nagy a becsület.

Meg kell tisztelni a vendéget. Hát meg kérdezlek K olvasó hogy mit iszol. Te szabódol hogy hát nem azért jöttél hogy költségbe keverj de mégis belé kell eggyezi. De én meg mondom neked hogy itt bort nem lehet kapni pedig elég korcsma van, de a bort igen messzünet kéne szállítani erőst drága s így nem veszik. Hanem van jó pálinka pityókából van gyártva erőst jó s még van sok féle likőr de azt inkább a fejer népek szeretik s még van ser es de most hideg van az nem kell. Szoktuk ugyan használni a sert es hidegbe, de rumval keverve erőst fel melegít ha ez ember szekervel valahova menyen. No de és azt mondom neked K olvasó a pálinka lesz a legjobb hozatok egy fél litert itthonn meg mézeljük s kemény magval össze főzzük s ojan jó hogy örökké innád. No aztán, enni es kell met biza megehöztünk. Hát K olvasó

meg kérdezlek, hogy mit eszel. Hát ez biza bolond kérdés gondolod magadba hát én mondom azt én restellem. Ne ítélj el K olvasó met nem bolondság én tudom hogy tük nem így éltek de nem baj lesz neked es nem maradni étlen. A háznál van kenyér es de mű húshoz turóhoz és tojásrantotthoz málét szoktunk főzni. Te eszel kenyervel húst és meg turós málét szereti jobban de kostold csak meg te úgye mégis jó.

A jó zsíros juh túroval bálmost es csinálunk ezt es kostold meg tudom hogy azt gondolod magadba hogy ez ehetni való ezek es tudják mitől döglük a légy. Na de én nem bánom gondolj amit akarsz én magamét megtettem nem vádolhatsz aval hogy a mű népünk nem vendég szerető. No aztán lassan este lesz te gondolkodol milyen lesz a hálás nem busuj met csak meg lesz valahogy a nagyházba van két nagy vetett ágy ott szokott a vendég hálai mű a kicsi házba hogy a vendéget ne zavarjuk. Azt kérdezed, hogy minek az a sok ágyi gunya? Hát biza az kell met nálunk a leán ha férhez menyen kell két donyha nyóc németes párna nyóc magyaros két derekaj két festékes tizenkét lepedő ezét ahol három négy leán van sok gunya kell legyen elkészítve.

Másnap reggel megkérdezlek, hogy nyugodtál te biza erőst dicsired hogy erőst jól.

Megvirjadtunk hát el látom a majorságot s el viszlek magamval hogy széjel nézz a szép falunkba. Eszembe jut hogy ma Szent Erzsébet van el viszlek magamval az én nénémet megköszönteni mert neve napja...

Kedves olvasó talán a tük temlomotok jobban fel van ékesítve mint a meink talán gazdagabb de azért a miénk es elég szép nekünk jó tágas a fő oltár amint látod azt ábrázolja mikor Gabriel angyal köszönti Máriát bucsu Mária napján van s még van Szentháromság oltár aztán Jézus szive es Mária szive oltár. Aztán hallgasd csak meg az orgonát milyen gyönyörűen szól. Harmatozzatok Égi magosak vagy Üdvözlégy Szent szűz teljes. Aztán látod é k. olvasó hogy itt a fejer népek nem ülnek a férfiak padjába egyáltalán ez nálunk nem szokás...

Sokat lehetne írni a böjtről virágvasárnapokról, húsvétről eledel szentelésről a kösség bucsujáról, mit Mária nevenapján tartunk de tovább nem untatlak. Temetési és egyéb szokások es mind érdekesek de azt hiszem az eddigiekből es meggyőződttél, hogy mű becsületes jó magyarok vagyunk. Ezt hirdeti a festékes a szép szedetttes keresztzemes párnafek a hímesen szőtt kendőzők és még sok egyéb. De úgy vagyunk hogy aki jóindulatu itt Magyarországon annak nem kell sokat bizonyítani mett lát, a többi ha néz es nem akar látni, oláhnak cigánynak csángónak nevez bennünköt pedig mű Bukovinába elszármazott valódi székelyek vagyunk... (1954–55)

1937. évben igen nagy szárazság van. Nagy a takarmány hiány majdnem semmi nem termett a gazdák sokan eladják a marháikat met nem lesz mivel kiteleltetni. Sok ember látva hogy nem lesz áldás csoportosan mennek pénzt keresni hogy aval pótolják megvásárlással amiből hiány van. Mentek vasúti munkára, boérokhoz mezőgazdasági munkára, és igen sokan elmentek Krajovába csatornát ásni. Az oláh aki toborozta a munkásokat aszondta hogy sok pénzt lehet keresni, s az élelmiszer olcsó.

Sokan mentek a regátba gépmellé csépelni es. Nagyilván Kosnás s Florénba megkezdődött a vasút építés. Oda es sokan mentek munkára különösen Istensegítségéből. Krajovából rossz hírek jöttek. Nehez a munka s csak keveset lehet keresni. De vannak többen akik még az élelemre valót se tudja megkeresni.

1938. év. Nagy érdeklődés lett a falunkban annak hírére hogy ki akar lehet utazni Budapestre az Eurocharisztikus Kongresszusra többen jelentkeztek a plebánosnál hogy el akarnak menni. De mentek vóna sokval többen ha nem került vóna ojan drágába az utazási költség. Így csak a tehetősebbek s a vallásosak vették reja magokat a Pestre menésre...

Ezek részesültek abba a kegylembe hogy ott lehettek a magyar fővárosba s innapolhatták az oltári szentséget a sok százezrekkel akik a világ minden tájáról gyűltek essze. Mikor ha jöttek mindenki kíváncsian érdeklődött. Hogy vót Budapesten? Mit Láttak? Mit Halottak? Mit mondtak a magyarországi testvérek? Ezer és ezer ijen kérdés hangzott el az itthon levőktől. S a Pesten jártak nem győzték el mondani azt a sok élményt a mejbe részik volt a magyar fővárosban. Aza fogadtatás a mikor megérkeztek Pestre leírhatatlan mikor megtudták hogy Bukovinai magyarok érkeztek.

Kormánybiztosok fogadták s mindenről gondoskodtak hogy jól érezzék magikat. Azok kik Pesten jártak mind aszonygyák hogy egész életükbe ez vót a legszebb élmény.

A kormány férfiak külön kihallgatáson fogadták a Bukovinai Székelyeket s el beszélgettek velük. S meg lepődve halgatták hogy mijen zomatosan beszélnek. Nem igaz amit egyesek állítottak róluk hogy el oláhosodtunk s a beszédünköt se lehet megérteni. Az egyik falukbeli ember kérte a kormány férfiakat hogy telepítsenek vissza magyarországra met az oláhok minden képpen el akarnak oláhosítani.

Magyarul nem szabad tanulni az iskolába, nem adnak magyar tanítót. Az iskolába nem engedik meg a hittant magyarul tanítani a papnak. A templomba kellett azért tanítsa a vallást. Csak a templom a hol az ember anyanyelvén hallhat ígét, imádkozhat s énekelhet.

A magyar kormány férfiak azt az ígéretet tették hogy ha Magyarország csak egy négyzet kilométerrel nagyobbodik az első dolguk a Bukovinai magyarok haza telepítése lesz. Ezt az örömhírt hozták haza Pestről ami nagy örömet szerzett az egész falunak, s reménységet hogy tán a jó Isten nekünk es felhozza a napunkot. Aztán lassan elterjedt a hír hogy münköt haza fognak telepíteni. S mindenki várta hogy minél hamarabb bételjesedjék...

1939. év. Az oláh kormány rendelete szerint bármely munkára csak oláhokat volt szabad alkalmazni. Csak ha nem volt elég munka erő oláh akkor vettek fel küssebbségeket es de csak tíz százalékot. Ennek dacára a Bukovinai magyarokat fel vettek munkára bárhova akármilyen nagy számban. Különösen vasút építésnél a mezőgazdaságnál majdnem mind magyarokat alkalmaznak. Met belátták a munka adok hogy ahol tíz oláh dolgozik, azt a munkát két magyar könnyen elvégzi. Ha valami nehezett kellett felemelni, amit 14 oláh nem tudott felvenni azt hat magyar könnyen viszi. Ezért hát a munkást keresők gyakran felkeresik a magyar kössegeket és jó fizetést ígérve viszik a magyarokat munkára. Ebbe az esztendőbe es igen sokat elvittek vasúti munkára Kosnára Nagyilvára Aranyos gyéresre, s még sok másfelé.

Áldozó csütörtökön töllünk 45 km-re levő magyar falu Józseffalva teljesen leégett. Borzalmas szerencsétlenségének az oka a falu végén lakó oláh Vaszile Beráriu nevű családja.

Neki fogtak s a csürbe törökbúzáat pattogtattak. A csürbe meggyúlt a szalma aztán az épület lángba borult. Nagy szél vót s percek alatt égett az egész falu. Elégett mindenük. A testvér kössegek siettek azonnal a Józseffalviak segítségére. Szekerekkel vitték az élelmet s a gúnyát, hogy enyhítsék a szenvedést. De nemcsak a Bukovinai magyar faluk siettek segítségire a szerencsétlenség sújtotta testvéreinknek hanem Erdély összes magyarsága vallásra való tekintet nélkül söt a határon túl az édes magyar haza es.

Bizottság alakult Erdély jeles embereiből s el tervezték az Új Józseffalva felépítését. (1937–39)

(Gáspár Simon Antal: *Az én szülőföldem, a Bukovinai Istensegítség, Akadémiai Kiadó, 1986*)

Május 18-án 84 magyar telek égett porrá a bukovinai Józseffalván. Szeptember 10-ig az erdélyi magyarság áldozatkészségéből 11 épület került tető alá, kilencnek a falait felhúzták s további 44-nek az alapja készült el. Az idei építkezéshez szükséges mennyiségnek háromnegyed része az udvarokon áll. Naponta két épület kerül tető alá, okt. 18-ára, a borzalmas tűzvészt követő ötödik hónapra egy ember sem marad hajlék nélkül.

Szeptember 10-ig 2.447.000 lej gyűlt össze adományokból s ez az összeg az ideai építkezést fedezi.

Ahogy egy ház felépül Józseffalván s az utolsó cserepet reáteszik, a család azonnal beköltözik: nézik, tapogatják, gyönyörködnek benne, mintha meg akarnák fogni, nehogy elrepüljön. Amikor a téglát készítették, nem hitték; amikor egy jégeső elverte a száradó téglát, alig lehetett lelket önteni beléjük; még most is, amikor már állanak a házak és piroslik rajtuk a cserép, most is alig merik hinni. Egy-két ember kivételével Erdélyben nem merte hinni senki, hogy a leszegényedett erdélyi magyarság áldozatkészsége képes lesz újraépíteni Józseffalvát. 5.000.000 lej ma hihetetlen nagy összeg s csak azok hittek ennek összegyűjtésében, akik tudták, hogy a szenvedések az erdélyi magyarság lelkét kiapadhatatlan forrássá tették, melyet a testvéri segítség és egymásrautaltság érzése szüntelenül táplál.

Szegényebb lett azzal valaki, amit adott? Bizony csak gazdagabb lett. Gazdagabbak lettünk mindannyian, mert érezzük: hinni érdemes, hinni szabad, sőt hinni kötelességünk a magyarság összetartásában, áldozatkészségében, szeretetének erejében...

Mit történt? Csoda? Nem. Találtunk egy eszmét, mely felettünk áll s mely egymás erőinek a lefogása helyett arra késztetett, hogy legnagyobb erőfeszítéssel mindnyájan a cél szolgálatába álljunk. Józseffalvának köszönhetjük azt a tanítást, hogy a tűzvésznél erősebb az a tűz, ami a szívekben ég, a rombolásnál erősebb az építés s – ha csak kicsit is törekszünk rá – hibáinknál nagyobbak erényeink. Józseffalvának köszönhetjük azt a bizonyosságot is, hogy azoknak a magyaroknak a száma, akikre számítani lehet, nem egy vagy két ezer, hanem százezer, sőt több százezer.

(Mikecs László: *Csángók, Bolyai Akadémia, id. mű*)

... A tánc vidámsággal, mulatsággal jár együtt, az élet derűs oldalát mutatja. A csángóknak ez az egyik arca, a másikon, a komorabbikon buzgó vallásosságukat, különös alakokkal népes hitvilágukat és a népköltészet személyes műfajait találjuk.

Gyimes magyarsága teljes egészében katolikus. Vasárnap misére a völgyi templomba három-négy órát is gyalogolnak. Gyakori búcsújárók. A híres csíksomlyói búcsún külön színfoltot képezett népes csoportjuk. De a falusiak is, így hívják a csángók a csíki székelyeket, ellátogatnak a gyimesi kisebb jelentőségű templombúcsúkra.

Ezek a kapcsolatok a népesség hajdani összetartozásának, a völgy betelepülésének bizonyítékai.

Csíkszék azon kevés magyar vidékek egyike, melyet megérintett, de sosem hódított meg a reformáció.. Kallós Zoltán ráolvasásokat, a tragikus körülmények között fiatalon elhunyt Salamon Anikó hiedelemmondákat, imákat, legendákat gyűjtött Gyimesben. A mondák boszorkányokról, szépasszonyokról, halottlétokról, vadleányokról, sárkányokról, kígyókról, ördögökről, lidércekről szólnak. Nem csoda, hogy a havasi kalibák deszkaajtaira titokzatos jeleket véstek a rontás ellen...

... a gyimesi csángók – noha testvéreik, a moldvai magyarok még keletebbre élnek – a magyar etnikum peremvidékén élnek, román szomszédságban. ...együttesen alakították úgy a gyimesi csángó népi kultúrát, hogy a XX. században a magyar népi műveltség legrégebbi helyi változatai között tartathatjuk számon.

Nem túlzás azt mondani, hogy Gyimes a Székelyföld néprajzának múzeuma. Vagyis, ami ott hamarabb eltűnt, elenyészett, itt változatlanul vagy átformálódva még tovább fennmaradt. De nemcsak erről van szó. A viseleti darabok, a mustrák, a házak és bútoraik, a növényismeret, a párválasztás kedves szokása, a lakodalom némelyik mozzanata, a középkori kerettségű katolicizmus, a pogány emlékeket fölillantó néphit, a ráolvasások, a táncok, a balladák, a keservesek nemcsak esztétikailag szépek vagy más szempontból érdekesek, nemcsak megborzongatják az embert, hanem a tudomány számára lehetővé teszik a népi kultúra múltjának tanulmányozását, megértését.

... Az 1930-as években kezdtek a gyimesi csángók kiköltözni, ha úgy tetszik, nagyobb arányban visszavándorolni a Székelyföldre, mert sem a völgy, sem a nemrég még lakatlan távolabbi havasok nem nyújtottak nekik megélhetést. Igazán nagy változások azonban az utolsó másfél-két évtizedben következtek be életükben a modern iparosítás és urbanizáció hatására. Az életfeltételek még inkább megnehezültek, a lakosság fiatalabb rétegei kénytelenek távoli iparvidékeken munkát keresni vagy ingázni. A hagyományos életforma most hull szét véglegesen.

A gyimesiek népi kultúrája azonban – áldozatkész néprajzi gyűjtőknek és kutatóknak köszönhetően – így archaikus mivoltában rögzítetten marad fenn könyvekben, filmekben, fényképeken, hanglemezen, egyéni szint képviselve az Alpokaljától a Szeretig nyúló kulturálisan hallatlanul összetett magyar nyelvterületen.

(Kallós Zoltán és Martin György gyűjtése: *Tegnap a Gyimesben jártam...*, Európa, 1989. Részlet Kósa László bevezető előszavából)

Parlando ♩ = 80

1. Teg-nap a Gyí - mes-be jár - tam,
 Teg nap a Gyí - mes-be jár - tam,
 A bú - val meg - ta - lál - koz - tam,
 A bú - val meg - ta - lál - koz - tam,

Vótam én es egy ideig
 Vótam én es egy ideig
 Tizenkilenc esztendeig
 Tizenkilenc esztendeig

De már most a másé vagyok
 De már most a másé vagyok
 Magamval szabad nem vagyok
 Magamval szabad nem vagyok

Elmejek a földbe lakni
 Elmejek a földbe lakni
 Hogy ne taszigáljon senki
 Hogy ne taszigáljon senki

Ujan házat csinyáltatok
 Ujan házat csinyáltatok
 Ablakot rá nem vágatok
 Ablakot rá nem vágatok

Sem ajtója, sem ablaka
 Sem ajtója, sem ablaka
 Sem aki bekopogtatna
 Sem aki bekopogtatna

Tarkó megálló, 1959

Poco rubato ♩ = ca 76

1. Bú - do sik az ár - va ma - dár
 1. S min-dén ei - dő - szél - re le - száll,
 Var. 1a, 1b, 1c, 2., 3., 4-7.

S keresi a párját szegén
 Ő és olyan árva, mint én

S árva vagyok apa nélkül
 De még árvább anya nélkül

S én Isteném, rendelj szállást
 Hogy méguntam a bódorgást!

S úgy méguntam a bódorgást
 Idegën földönn a lakást

Idegënnek s jövevénynek
 Hagyjátok, éljën, szegënnek

Idegënnek, s jövevénynek
 Hagyjátok, éljën, szegënnek

Háromkút, 1963

Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár
(személynévnyezés találomra – a szerk.)

diszke – egy-két éves juh

Adot az oskotar szamba szaz negyven hét kos ala
valo iohot melyben diszke húzon három, oreg
meddü 7, nöstin baray 42

diszkeberbécs – egy-két éves kos

öreg fehér Berbers van 5, fejete 1 Diszje fejer
berbéts 2, két esztendő Tzap 1, diszke nyüsten fejer
11

dörmécsel – (el)rágcsálgat, rágdos

egy kisded... nagyon hitván Kantza Ló... fogai
hijánossága miatt a' szalmát és szénát nem eheti, a
széna murva és Abrak ha eleibe téteknék dörmécseli

elegyes – elegy

Fejedelem, Fejedelemasszony belső szolgálai
elegyesek voltak az catholica s reformista religióból
valókkal;

Vagion egy Hiuz Mállal bérlett szederjes ezüstös
Sellyemmel elvegyes óldal petsenyés Nehai Édes
Atyámtól maradott mentém

Az idő hideg, gyakor essővel havazással elegyes

élésházacska – éléskamrácska

ezen Lábos ol mellett lévő Élés házacska

éléshajtás – élelmszerszedés

elkorcsmárlott – kocsmán kimért

A Korcsomakon... el korcsomarlott 4 hordo borok
hordai authentica Personak előtt merettek meg

elszánt – szántással csalárdul birtokba vesz

az vegeben Jrotwania volt, annak az feòdnek, sem-
mikeppen Nem ohatta szep paltul, hanem
Mindenkor az oldalaban el szantot, Az vegben
penig el kaszolt

bederget – lődörget

Czimmadia Lörenczne Orsolia Asszony fassa est:
eleget igirtis ennekem, Egiszer az keozbenis utanam
jöue erősen bedergeti vala az szerszamat s mondgja
vala hogj fogjam megh... en mondom hogj nem
fogom en utalatos ember

bedőjt – befordít, -dőt

kéntelen lesznek szekeremet a patak árkába
bedőjtenem

angyalozás – hímezsmód-fajta

egy ismét tiszta fejer angyalozással varrott Lepedő

barátszín – sötétbarna

a palota falán lévő ablak mellett a kő falba bé vágva
zöld és barát szín festékekkel meg festett Fenyő fűrés
deszkával bérlett

baromdélő – szarvasmarha-delelőhely

Az magas parton az barom dellon felliu

Az az porond Ziget chiak tizta kouach' es feoweny
vala, few semmy rejta nem volt... barom delleo
hely vala

baromfióka – borjú

szegény vagyok, – el ugy annyira – hogy még tsak
ègy Barom fiókám sintsen

feláld – megáld, áldást kér

Mikor... az étket nagy muzsika-szóval béhozták, az
mikor elrakták, mindnyájan felállottanak, és az pap
az asztalt feláldotta

fellegszín – szürkés-kék

Egy felleg szín pergált köntös

faluderék – a falu központi része

az nagy Ház... az falu derékban az nap Kelet felöl
valo Szeren,... egj küs benn valo hely az Falu
derékban Semény tizes nēvü ucczában

estvelére – az este jöttével, este beálltával (ld. estvéleg)

Annyera hogy esthwelere dolmanat leh vety es
dwgia az agyfeobe az fewal ala

erszénymetelő – zsebmetsző (ld. erszényvágás)

Mikor az erzinmeteoleo Inast Zylagit az fokhazba
vittetük attunk az zolganak

erszényszakasztás – (u. az)

Erzen zakasztat penigh my oth nem lattunk, hogy
senky chielekedet volna, vagy zakasztot volna

emberkedik – vitézkedik, vitézül forgolódik

1594 esztendőben... a török Komáromot megszállá
és erősen vitatá; de azok emberül vitézkedvén,
nékie meg nem adák a várat. Ezen közben az ide alá
való hadak felérkezének Komáromhoz, és annyira
emberkedének, hogy noha a törököt derékképpen
meg nem verhették alatta, de úgyannyira megboly-
gatták, hogy a várba bészólhatott a magyar, és a vár-
ból kiszólhattak a várbeliek... igen emberkedtek a
magyarok Isten után

eltokmál – elad

Ot woltam Crackoban mikoron Keszeghy Janos az
Bachy Janos ket zabliaiat el tokmala, thúdom azt
hogj az teolteseket tokmala raita

adójáró-szolga – az adórovó/szedők mellé rendelt

(karhatalmi) alkalmazott

erdőlés – erdővágás és – hordás (v.ö. erdőlő)

(Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár, Kritérion, 1976-tól)

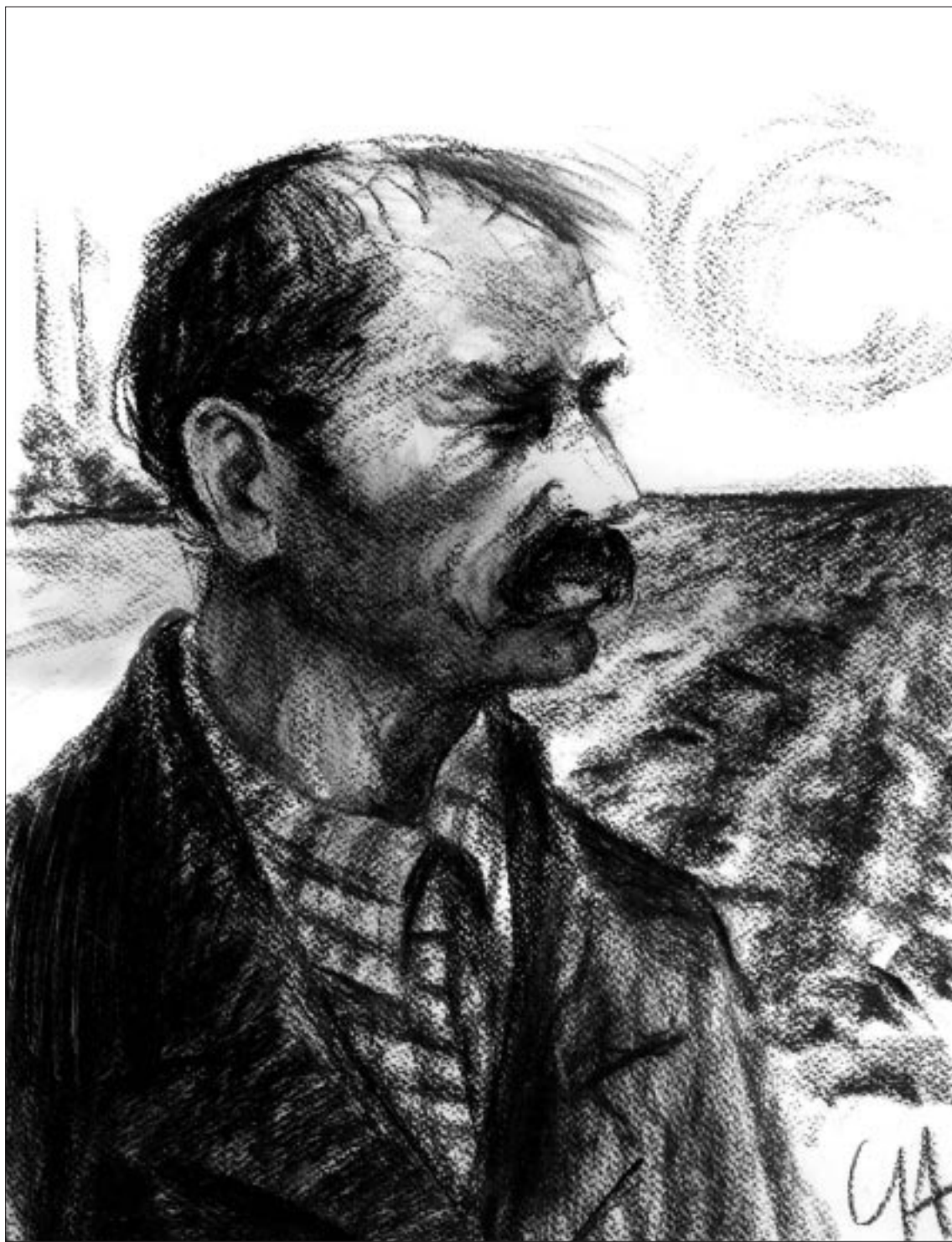

Korniss Péter: Moldvai csángók

Gubcsi Attila: Adj' Isten

III.
Határtalanul.
Felvidék, Kárpátalja, Délvidék

Gubcsi Attila: A jó gazda

Duray Miklós: Ördög János lakodalma

A nógrádiak és a gömöriek sosem voltak jó viszonyban egymással, akárcsak a fülekiek a losonciakkal. Pedig hasonló nép lakta ezeket a tájakat. Az agyagos domboldalon itt is, ott is meg kellett küzdeni a kenyérért. Ettől igen dolgozóssá és becsületessé nevelkedett a palóc nép, lett légyen az Sajó- vagy Ipoly-völgyi. Munkaszeretével széppé és otthonossá építette országát. Nagy volt akkor a palóc nép ereje. Sereglettek ide az idegenhoniak, akiket az embertelen körülmények vagy az igazságtalan bírák előztek hazájukból, és itt végleges otthonra leltek, mert itt mindenkit szeretettel fogadtak, aki jó szándékkal jött. Voltak ugyan borulátók, akik nem helyeselték a nagy vendégszeretetet. Soha nem lehet tudni, milyen lélek lakozik a jövevényben, mondták. Mások viszont azt bizonygatták: a külszágiaktól tanulhatnak egyet s mást, amit még nem tudnak.

Egy szó mint száz, apró bosszúságoktól eltekintve boldogan és békességben éltek. Nem is sejtették, hogy ez az állapot egyszer véget érhet. És eszükbe se jutott, hogy akárcsak a könnyen szerzett gazdagságnak, a becsületes munka eredményének is vannak irigyei. Bizony, így történt.

Egyszer kora reggel, amikor a hajnali harmatot még nem szárította fel a kelő nap, hirtelen támadt szél tette porossá a levegőt.

Kétségbeesve futkostak az emberek, és kiáltoztak.

– Jaj, megtépi a görémat!

– Mind lelapul a zsenge búzám!

– Viszi már a házam tetejét!

– Hallotta, hogy Lőkös Kis Istvánt szekeresből árokba borította a megbokrosodott lova, és a lőcs alatt lelte halálát?

– Hé, hát kondítsa már félre valaki a harangot!

Nagy volt az általános zűrzavar, azután végre megszólalt a harang vészjelző hangja mind a csillagos, mind a keresztes templomtorony sisakja alatt. Az emberek érezték: a rájuk szakadó baj ezzel mindannyiuk ügyévé vált, ezért ismét erőre kaptak.

A dühöngő szél pedig úgy elült a harangzúgástól, mintha elvágta volna. Az emberek arcán mosollyá gömbölyödött a siralom, és hozzáláttak a károk kijavításához. A megszaggatott kukoricagórékat nagy sebtiben befoltózták zsúppal, a megmart háztetőkre pedig ráborították a hamvasokat. Csak Lőkös Kis Istvánék házába költözött a gyász. Harmadnapra tisztességgel eltemették a szerencsétlent, és mikor a közeli és távoli rokonok éppen tort ültek, s a megboldogult híres tetteit és jó tulajdonságait emlegették, jajveszékelés verte fel ismét a falu nyugalmát.

Házaló fazekasok érkeztek Dereskről nagy sírás-rívás közepette. Azt óbégatták, hogy mind összetört a portékájuk, mást alig lehetett érteni.

– Mondják már, mi esett magukkal?! – sereglettek köréjük az emberek.

Aztán az egyik dereski, akit Dúdor Istvánnak neveztek, erőt vett magán, de a még mindig tartó ijedtségtől csak dadogva jöttek elő szájából a szavak.

Éppen Dobfenekről jöttünk, amikor nagy porfelhő borította el az országutat. Ijedten néztünk a kavargásba. A lovak lába földbe gyökerezett, az asszonyok pedig a szekerek alá bújtak. Majd a sergő porból egy égisz piros köpenyes alak bontakozott elő, aki maga volt az ördög. Én láttam még a patáját is, mert fenn ültem a kocsibakon. És amint nagy sebesen közeledett felénk, hatalmas hangon ordította: „A kutya teremtesít, azonnal adjátok ide a portékáitokat!” Majd nagy mancsával lenyúlt a szekerek irányába. Ekkor az asszonynép rávetette magát a búzaszákokra, hogy védelmezze azokat. Éhen pusztulnak a porontyaink, sipítozták szörnyűségesen. Erre az ördög még nagyobb dühvel markolt a kocsikra rakott holmikba, és szétmorzsolta mindent az ujjai között, Dusza János szekere felé is borította. Ha nem adjátok szépszerivel, mindeneteket elpusztítom, sziszegte a fogai között, mint az ajtórésen besüvítő szél. Majd amikor csaknem mindent tönkretett, úgy elporzott, mintha ott sem lett volna. Csupán a mi kétségbeesésünk és a romok jelezték az ottjártát – fejezte be siránkozva elbeszélését Dúdor István.

A szekerek körül állók pedig szörnyűködve és hitetlenkedve hallgatták a szavait.

De másnap ők is megkapták a figyelmeztetést. A falu apraja-nagyja éppen kint dolgozott a mezőn, és már a déli harangszót várták, hogy ebédhez üljenek, amikor a pórul járt dereskiek elbeszéléséből ismert porfelhő megjelent a jegenyesor irányából, és a minapihoz hasonló vad szél kíséretében örvénylett a falu felé. Midőn a házakhoz ért, megállt. A portölcsérből a bíborköpenyes alakja emelkedett ki, és a mezőig hallatszó hangon dörögte:

– Ki merészelte megkongatni ellenem a harangokat? Adjátok elő a harangozókat.

És azonnal lenyúlt hosszú karmaival a házak közé, s felragadott két kétségbeesve kapálózó embert, a kálvinista és a katolikus harangozót. Majd mint aki jól végezte dolgát, porgomolyag köpenyébe burkolózva elviharzott észak felé, mint egy szörnyű látomás.

Szinte sóbálvánnyá meredtek a mezőn dolgozó emberek, de amikor felocsúdtak az első ijedtségéből, hanyatt-homlok menekültek hazafelé.

– Jaj, istenem, odavan az uram! – kiáltozott eszelősen a kálvinista harangozó, Sinka Lajos felesége.

Czenthe Ferenc: Molnár János

Czenthe Ferenc: Szabó Erzsébet

– Elvitte az ördög Kelemen Pistát – suttogta maga elé gárgyultan a katolikus harangozó asszonya.

– Mit tegyünk, mihez fogjunk? – tapogtak tehetetlenül a többiek.

Este aztán összegyűltek a falu öregjei, hogy megtanácskozzák a tényállást. Sokáig vitatkoztak, mindent fontolóra vettek. Végül úgy döntöttek, hogy megbízzák Tőzsér Árpádot, kamatoztassa a köz javára sokéves tőzsérkedése folyamán szerzett tapasztalatait, és kísérelje meg az egyezkedést a pusztító szörnnyel. De ha nem járna sikerrel, akkor Cselényi Lászlón legyen a sor, hogy vessen cselet az ördögfajzatnak.

Persze annak rendje-módja szerint mind a ketten pórul jártak. Tőzsér a homlokára kapott egy nagyot, hogy egyből megritkult a haja. Cselényt pedig benyomta öt hüvelykre a földbe, és onnan kászálódik ki még ma is.

Ezután már senkinek sem jutott eszébe több okos gondolat, ezért a falu bírása így rendelkezett:

– Várjuk ki a fejleményeket!

Valóban nem tehettek mást. Ettől kezdve nap nap után egymást érték a rosszabbnál rosszabb hírek. A terbelédeknek elvitte az ördög összes gabonájukat és lesöpörte a padlásokat is. Hidegkútról a szarvasmarhákat, Fügeből pedig a lovakat hajtotta el. A rimaszombatiakra némaságot parancsolt, és aki szóra nyitotta a száját, annak megkopasztotta a fejét. Losonc és Ipolyvilke között a csecsemőket ragadta el az anyáktól. A tehetősebb gazdákat pedig egész Nógrád- és Gömörszerte elhurcolta portáikról, és kiszórta őket a Palócföldről. Ilyen és ehhez hasonló hírek keringtek mindenfelé.

Nagy volt a pusztulás és a félelem. Az emberek rettegve hajtották álomra a fejüket, mert nem tudhatták, hogy milyen borzalom lepi meg őket éjszaka, vagy mire ébrednek reggel.

Aztán egy időre csöndben maradt a szörnyeteg. Az emberek pedig azt hitték, hogy amilyen váratlanul jött a veszedelem, olyan hirtelen távozott is. De a nyugalom mégsem állandósult, mert az egyik nap reggelén üzenetet kapott Mede István, Egyházasbást, Pál Gyula, Ajnácskő és Bolcsó János, Balogfa bírása, valamint tekintetes Csirke László, Tornalja- és nagyságos György Gyárfás, Rimaszombat városbírója. Az üzenet pedig eképpen hangzott:

„Poros homlokú, kutyanyelvű szolgálím! Remélem, mindannyian megismertétek hatalmammat. Sem Nógrádban, sem Gömörben, de az egész Palócföldön nem akad ember, aki ne találkozhatott volna ellenállhatatlan erőmmel, de jóindulattal is. Mert aki nem ellenkezett velem, annak nem hervadt le a mosoly az ajkáról. Csak azt büntettem meg, aki rosszindulattal viseltetett irántam. De igen sok közöttetek a gonosz! Ennek ellenére úgy

döntöttem, hogy jószágom jeléül nagy kegyet gyakorolok irányotokban. Ezért megparancsolom, hogy kérjétek nőül számomra Gedővári Csillag Annát. Egy hét múlva várom a választ a Medves tetején.”

Az üzenet hallatára nemcsak a bírák estek kétségbe, hanem segédek és a falvak összes gazdaembere meg pórnépe is. Csendes jajveszékelés hallatszott az éjszakában.

Támadjuk meg az ördögfajzatot, erősködtek a harciasabbak. De a megfontoltak leintették őket, mert hiába ismerték meg az ellenük törő haragot, senki sem tudta, hogy honnan ered, és mekkora erő lakozik még benne.

Inkább mi pusztulunk el, mint a csodaszép Csillag Anna, verték mellüket a hősködők, de a borúlátók jajgatása kissé csillapította lendületüket.

– Hogy állítsunk be Várgedére, és miképpen adjuk elő jövetelünk okát? – törték a fejüket a bírák.

A lusták pedig otthon üldögéltek, és farukat hizlalva várták sorsuk beteljesedését.

Így múlt el az egyik nap a másik után, de nem sikerült kiokoskodni semmit. Már vészesen közeledett a válaszadás ideje, amikor minderről tudomást szerzett Csillag Anna is. Szép arcán megfakultak a rózsák, ágya éjszakára is vetetlen maradt, úgy törte a búbánat. Végül maga hívatta fel Várgedére a bírákat.

– Szeretett palócaim – szólta Csillag Anna –, nagy az én lelkem bűja amiatt, hogy idegen pusztítja földünket, állatainkat és népünket. Tudomásomra jutott minden eddigi gonoszsága és a ti szenvedéseitek is. Megelégteltem a tétlenséget. Ezért úgy döntöttem, hogy elfogadom a szörnyűséges ajánlatot, és feleségül megyek Ördög Jánoshoz. Tudom, vesztemet jelenti, de remélem, ezzel sikerül megváltanom népemet és a jószágot a további szörnyűségektől, a pusztulástól. Most menjete, péntek éjszaka vigyétek el válaszat a Medvesre.

A bírák nagy sírás-rívás közepette, de megkönnyebbült szívvel távoztak.

A mondott időben annak rendje és módja szerint elvitték Csillag Anna üzenetét a megjelölt helyre. Alighogy felháltak a hegyre, hirtelen forgószél kerekedett egy öreg száldokfa mögött, és onnan dörögtek igen nagy erővel Ördög János szavai.

– A választ már ismerem. De ti mindannyian gazemberek vagytok, mert kegyes ajánlatomtól nem ragyogott fel a pofátok. Vigyétek hírül Csillag Annának, hogy esküvőnk dátumát az ő legközelebbi születésnapjára tűzöm ki. Az a kívánságom, hogy vegye fel azt a ruháját, amelyet húsvéthétfőn öltött magára először. Ezenkívül elrendelem, hogy híres szabómesteretek, Cérna Géza készítsen számomra az ünnepélyhez méltó öltözetet. Továbbá megparancsolom a barkóknak, hogy az esküvői lakomára

állítsanak elő hatszáz marhát, ezer bárányt és ugyanennyi hízott disznót, valamint ezer akó bort. A kenyeret a medvesaljiak süssék. Ezenkívül kötelezlek benneteket önkéntes felajánlásokra, amit mind külön-külön fogok elbírálni. Nógrád és Gömör összes községbírája, nemesember és gazdája legyen ott a lagzinkon. Az esküvőt és az utána következő lakodalmat a Ragács tetején kívánom megülni. Most pedig, kurafik, szedjétek nyakatokba a lábatokat, és hat hét múlva minden úgy legyen, ahogyan azt megparancsoltam.

Erre ismét nagy szél kerekedett, hogy a küldött bírák nem állhattak meg a lábukon, hanem ülepen és hason csúsztak lefelé a hegy oldalában Medvesaljára.

A hír hallatára Palócföld-szerte nagy lett a kétségbeesés, mert az ördögfajzat eddigi pusztítása nyomán igencsak megcsappant a parasztok gazdasága. Nagy gondban voltak, hogyan is teljesítsék az ördögi kívánságot.

Csillag Anna azonmód kengyelfutót menesztett hozzám, mert amint hallottam, hogy miként végeztek a bírák fent a Medvesen, azonnal útnak indultam Várgede felé. Tudtam, hogy mikor a Palócföld hivatalos emberei tanácsstalanok, akkor rajtam a sor.

Alighogy megérkeztem Várgedére, azon nyomban sírva borult a nyakamba Csillag Anna. Csaknem elpityeredtem én is, da aztán megkeményítettem a szívem, és elővettem az eszemet. Engedélyt kértem, hogy én irányíthassam a lakodalmi előkészületeket. Majd áttettem a székhelyem Almágyba, ahol Agócsék portáján szálltam meg. Akik ismerik őket, azoknak mondanom sem kell, hogy igen nagy segítségemre voltak mindenben, mert bizony furfangos emberek ők. Nem szerénykedtek többször is beállni a sorba, midőn az észet osztogatták.

Először is a barkók lelkére kötöttem, hogy akár a föld alól is, de kerítsék elő az állatokat, mert ha hiányával lesz a parancsolt jószág, még a lakodalom előtt végigpusztítja őket Ördög János. Aztán meghagytam a korlátiaknak, hogy erdőségeikből hordjanak tömérdek szálfát meg tűzre való rönköt a Ragács tetejére, és melléjük rendeltem segítségül a pelsőci baltásokat. Majd összeszedtem a környék kádárait, hogy készítsenek rézlemezzel bélelt dézsákat. Ácsokban nem volt hiány, mert ezt jól kitanulták errefelé a férfiak, így ők dobogót és karzatot emeltek a Ragácsra, közvetlenül a csúcs alatt. A pelsőci kovácsoktól rendeltem két véka hegyesre fent acéltűt.

Aztán híre jött, hogy már készülődnek a füleki füllentők, és gyakorolják az Örgög Jánost köszöntő mondókákat. Felkerekedtek a losonci lóköttők, és a rimaszombati rimánkodók is rövidesen megérkeztek. A tornaljaiak pedig futárt küldtek maguk helyett azzal az üzenettel, hogy a helyzettől teszek függővé jóvetelüket.

De itt volt az ideje, hogy hozzálassak Ördög János esküvői öltözkéneke elkészítéséhez, melynek anyagát sós vízben áztatott kenderfonálból szövtem.

A lakodalom előtt egy nappal minden pontosan a helyén volt. A rettegve várt nap hajnalán még elküldtem Medvesalja pulyáit Dobfenekre csanalat szedni, azzal az utasítással, hogy hordjanak vagy háromszekérnyit a Ragács aljába délnyugati irányból.

Reggel aztán annak rendje-módja szerint elindult az esküvői menet Várgedéről. Fekete bársonnyal bevont hintóban ült Csillag Anna. Arca fehér volt, akár a három évig érlelt elsőrangú tugári oltott mész. Hosszú sorban, fekete ruhába öltözve, sírdogálva követték őt legjobb emberei és a környező falvak népei. Majd kora délelőtt feltámadt a szorongva várt forgósziel, és pillanatok múlva megjelent Ördög János.

– Hol van a ruhám, és hol a menyasszonyom? – dörögte felém villámló szemmel.

– Fenséges Uram! – szoltam alázatot színlelve. – A mi szokásaink szerint úgy illik, hogy nem a menyasszony várja a vőlegényt, hanem fordítva. Ezért viseltess türelemmel, és öltsd fel segítségemmel az ünnepi ruhát, amelyt szerény szolgád a legnagyobb alázattal ajánl fel a mai nap tiszteletére.

– Ez szép tőled, te féreg. De lássuk már azt a gúnyát! – türelmetlenkedett Ördög János, és idegesen topogott egy helyben, hogy döngött tőle a föld, és egy-két csapra vert hordó legurult a Ragács oldalán.

Közben üzentem embereimmel, hogy állítsák meg Csillag Annát és kíséretét. Aztán hozzáláttam Ördög János öltöztetéséhez. Mikor már rajta volt az irdatlan zsákruha, ismét nagy tisztelettel szoltam hozzá.

– Fenséges Uram! A mi szokásaink úgy tartják, hogy a vőlegény nyugalmas méltósággal várja menyasszonya jóvetelét. Amíg nem harsannak fel a kürtök, méltóztass helyet foglalni ezen a díszemlvényen – és rámutattam a jó erősen ácsolt pódiumra, melyre Ördög János azonnal rátelepedett.

Látszott, hogy elégedett az előkészületekkel, mert minden a helyén volt, amit parancsolt. Éppen akkor vonultak a kenyerekkel megrakott társzekerek. Amíg elbámészkodott, segédeimmel gyorsan felhúztam lábbelijét hatalmas csülkeire. Aztán jeleztem a Ragács tetején sürgölődő tűzröknek, hogy rakják meg a rézzel bélelt dézsákat jó eleven parázssal, és szítsák nagyra a lobogó máglyát. Amint a lángok ismét magasba csaptak, intettem a kondások zenekarának, hogy zendítsenek rá. Kisvártatva éktelen hangzavar támadt a rikoltozó tülköktől és kürtöktől. Ekkor földig hajolva jelentettem, hogy elérkezett a várva várt pillanat. Ördög János izgatottan felpattant a dobogóról, de tüstént

óriásit üvöltött, és visszahuppant a seggére. A cipőjét ugyanis válogatott csizmadiákkal csináltattam, és kibéleltem jól hegyezett pelsőci acéltűkkel, amelyek most mind a talpába fúródtak.

Ekkor a tűzmesterek felé kacsintottam, akik nagy hirtelenséggel Ördög János vőlegényi ruhájának bőre szabott gallérja mögé öntötték a dézsákba készített parazsat. Erre ismét fájdalmasan felüvöltött, és tépte volna le magáról a ruhát, de hát igen erősre varrtam, és a ángatástól egyre mélyebbre szóródott benne a parázs. Inkább futott volna már Ördög János, hogy belevesse magát a Gortva vizébe, de a sokezer tűvel bélelt lábbelijében nem bírt talpra állni. Nagy fájdalmában orra bukott, és arccal beleesett a hegy lábánál szétterített ezernyi csalánba. Teljes hosszában vágódott végig a Ragács oldalában, mély csapást hasítva a köves talajba. Nagy földrengés támadt ettől, és a nyárson forgó birkák és marhák a hirtelen keletkezett árokba borultak.

Ördög János pedig nagyokat szökdelt, akár a kerge birka. Kínjában hatalmasat ugrott a Ragács aljából egészen Bataházáig. A lába nyomán cseviceforrás fakadt, amely még ma is zubog. Aztán tovább szökdelt a Medves felé, rombolva útjában az akadályokat, de Óbást felett egyszerre megtorpant, mintha földbe gyökerezett volna a lába, és egy tapodtat sem tudott tovább tenni. Egy-kettőre elcsendesedett, és kővé meredt. Ezt a sziklaoszlopot most is Ördögjancsinak nevezik. A cipőjét bélelő ezernyi acéltű okozta a vesztét, mert az Óbást feletti mágnesszikla magához vonzotta őt.

Az Ördög János pusztító menekülésének útjából szertefutott nép lassan visszazsálingózott. Csillag Anna pedig nagy boldogan vetette magát a nyakamba.

– Te mentettél meg mindannyiunkat a pusztulástól – suttogetta könnyekbe fúló hangon.

– Csak a kötelességem teljesítettem – mondtam mentegőzve, de azért nem minden büszkeség nélkül.

Aztán Csillag Anna felszólította népét, hogy fogyassza el a lakomára összehordott ételek maradékát és igyon annyi bort, amennyit csak bír.

Majd odalépett hozzám, és pironkodva megszólított:

– Kedves, egyetlen Cérna Géza! Nem volt még a palócok közt olyan ember, aki annyit tett volna népéért, mint te, és ilyen bátor és furfangos lett volna. Most nyilván egy örök emlékü ajándékot vársz tőlem. De én mást szántam neked. A kényszerlakodalom szerencsésen elmaradt, így senki sem akadályozhat bennünket abban, hogy egy szívből jövő igazi lagzit csapjunk. Legyél a férjem és népem uralkodója! – ezzel elhallgatott, és várakozva rám emelte csillogó barna szemét.

Ezt bizony nem vártam, és hirtelen nem is tudtam mit

mondani. Aztán köszörültem egyet a torkomon, és megilletődve szóltam.

– Te csodálatosan szép Csillag Anna, mindannyiunk között a legnemesebb és legkedvesebb! Nem ismerek embert, aki nemet mondana neked, hiszen minden palóc férfi legtitkosabb vágya, hogy veled háljon. De én mégsem élhetek kegyes ajánlatoddal. Nem azért, mintha nem kívánnalak. Talán jobban, mint bárki más. De nem köthetem az életemet senkihez, mert akkor a palóc nép többé nem vehetné a hasznomat. Ennek így kell lennie.

– Igazad van, Cérna Géza – válaszolta Csillag Anna felhőbe boruló arccal. – Látod, erre nem gondoltam. Felejsük el, kérlek! És most ünnepeljük együtt győzelmünket, hogy sikerült elpusztítanunk fufanggal és közös erővel a gonosztevő Ördög Jánost.

Messze földre hangzó örömmünnepet ültünk. De szokásomhoz híven most is hamarabb távoztam, mert máshová szólított a kötelesség. Még egyszer láthattam útközben Ördög János menekülésének nyomait: a csontárkot, a bataházi cseviceforrást és a kővé dermedt Ördögjancsit.

Aki nem hiszi, hogy így történ, az ma is végigjárhatja Ördög János végzetes lakodalmának színhelyét és menekülésének útját. Figyelmes barangolást kívánok mindenkinek.

(Megjelent a Gömörország című rimaszombati folyóirat 2001. téli számában, az alábbi megjegyzéssel:

„A Magyar Köztársaság Elnöke Dr. Duray Miklósnak, az MKP ügyvezető alelnökének, a felvidéki magyarság nemzeti identitása megőrzéséért, a nemzeti megkülönböztetés ellen vívott küzdelméért, a magyar kisebbség érdekében végzett tevékenységéért A Magyar Köztársasági Érdemrend Nagykeresztje kitüntetés adományozta. Ezzel az írással köszöntjük földinket, palóc atyánkfíát.”)

Magam lakok a pusztában egyedül,
Nékem csak a sárgarigó hegedül,
Elfütyüli korán reggel, hajnalba,
Kelj fel, juhász, megvirradt a tanyába.

Ha megdöglik a nyájamból egy birka
Magam nyúzó, míg a bacsó nem látja,
Jöjjön ide, vizsgálja meg, mi baja,
Nem kedvezett ennek már a nyavalya.

Nem jó csillag lett volna énbelőlem,
A kicsiket lerugdosnám mellőlem,
Egyet hagynék magam mellett ragyogni,
Kedves babám, falu gyöngye, gyere ki!
(Zsére, Zoborvidék)

A palócokról

Érdekesen jellemzi a palócokat, hogy palóc-legény világért sem menne a kútra! A kút körülete csak trécselő, pletykálgató fehérnépnek való – ha azonban künn dolgozik a mezőn, ha fát irt az erdőn, örömmel megyen a forrás üde vizére s ott a merítőcsésze jóformán nélkülözhetetlen szolgálatot tesz. A pásztor a merítőcsészét rendszeren tarisznyája külső részén, még pedig jobbfelül hordja, hogy kéznél legyen.

A forrásokat, patakokat, kutakat a palóc különben az ősmagyarok vízimádásával tiszteli ma is még. Azokban laknak a tündérek; a sárkányok, boszorkányok tanyája: a mocsár – a forrásokban csak jó szellemek lakoznak. Talán ezek tiszteletére volt olyan ékes a merítőcsésze!... Karancs hegyén van a Karancs kútja, mely terméskőből fakadó forrás. A hegyre járó búcsúsok ebben megmosakodnak, mert gyógyítóvíznek tartják. A monda szerint e forrás akkor fakadt, amikor Szent István kardját bele-szúrta a hegybe. Mátraverebélyben van egy sziklahasadék, melyet Szent László ugratásnak neveznek. A rege szerint, a szent király Ágasvár-hegyről ide ugratott s a szikla oldalfalából csörgedező forrást kardjával ő nyitotta meg, hogy szomszédos seregének vizet szerezzen; a forrásnak a nép gyógyítóerőt tulajdonít. A szent király lovának lábnyomát behorpadásnak mondják, melyeknek épségére ügyelnek.

Merítőink formái becsesek még díszítés nélkül is, ami egyébként hiányzik nem egyről. Van köztük lapos, alacsony peremű, szinte kanálforma, aminek csak fülére, a fogójára jutott bevéssett ékesség. Van mély, szűkszájú. Akad több olyan is, aminek alja lapos, akár a csészéé, úgy, hogy megáll, ha leteszik. A legtöbb azonban kerekaljú. Mutatja, hogy aki használja, ritkán ül asztal mellé, csak úgy állva, forrás mellett iszik.

Az ivópoharak legjellemzőbb díszítése a fül, amely sokszor plasztikus állat- és emberalakokat mutat. A fülon a tarisznyás embert, a kost, kecskét, a lakatot, a medvét s farkast ügyesen stilizálják, egész csoportokat valóságos szobrászati érzékkel szerkesztenek. A lapos fület sokszor csak áttörések, kimetszések díszítik, melyek hasonlítanak a román kori és a gót stílus templomok ajtóízhöz, ablakaihoz. Egyes ívezetek stílusos oszlopocskákon nyugosznak. Kétségtelen, hogy ezekhez az áttörésekhez a templom, a kastély, az oltár adta a mintát. Több merítőpohár fülén az alakok humoros jeleneteket ábrázolnak; nem egyszer érzéki dolgokkal is pajkoskodik a pásztor... A palócság és a véle határos tótság egyik kedves díszítő eljárása a teljes virágában még élő olmozás. Csinálnak ólomveretes karikás nyeleket, guzsaly-szárakat, botokat.

Az ilyen módon formált ornamentikát nem pusztítja el, nem mossa el a használat, a kézfogás, a koptatás. Az ólom kékszürke tónusa kitetszik mindig még jobban azokon az öreg szerszámokon, amiket megbarnított az idő és az izzadságos kézfogás. Talán az anyag, a fémnek szelid csillogása teszi, vagy a komoly geometrikus ornamentika, de van ebben a díszítésben valami monumentális, arányítva a savval maratott vagy bemetszett ornamentikához képest. Ami pedig a díszítő formákat illeti, ezeken látszik meg legjobban, hogy a nép nem ragaszkodik minden áron bizonyos díszítő elemekhez, hanem egészséges érzékkel mindig olyan formákat teremt, amik legjobban megfelelnek az anyagnak. Így a beágyazott ólomveret is akkor áll meg legjobban, ha összefüggően, megszakítás nélkül öleli körül a guzsaly-szárát, vagy a karikás szárát. Ugyanazért csak lyukakat vágnak beléje, háromszögeket, keresztformát, szívformáját, így hálássá teszik az ólomlemezt anélkül, hogy szertetépnék. Különös ornamentika fejlődik ki ezen a módon, ami igen sokszor a gótika áttörött geometrikus műveire emlékeztet, bár valószínű, hogy csupán eme technikai kötöttség adta ki ezeket a régiekhez hasonló formákat.

Legpompásabbak és legbecsesebbek az ólomveretes karikás-nyelek. A kondás ritkán elégszik meg az ólomadta ornamentikával. Vékonyítja, vastagítja ízlése szerint a rövid fát, de csak bicsakkal, szabadkézzel, nem pedig művészetsorvasztó esztergapadon. Legfőképpen, a végén, félkörbe hajlított drótot vagy szeget üt be s erre tömör ólomkupakot ver, hogy erőssé tegye a nyél végét, mert ezen függ majd a szíjből fonott ostor. A kupak alatt áttört ékes veret következik, épp oly gótikus ízü, mint a guzsalyoké, de helye van benne az évszámnak, meg a gazdája neve kezdőbetűinek... Fiala pásztor a babájának faragott guzsaly-szárát is szereti ólommal ékesíteni.

A temető

Betegségében a palóc inkább a komámasszonyhoz, nénémasszonyhoz, a falu javasasszonyához folyamodik, a rendszeren távol lakó drága orvost csak akkor hivatja, amikor az már nem igen tudhat segíteni rajta. Ilyenkor is inkább éjszaka küldenek szekeret, kocsit az orvosért, mert hát nappal nem érnek rá a lovak.

Orvosban különben sem igen bizik a palóc – sorsát Isten kezébe helyezi s a halál elé bölcs megnyugvással tekint. Ha a gyermek beteg: kiviszi az erdőbe, s egy elhasított fán keresztül húzzák; anyja, a faluban kilenc helyen szedett, lisztből nagy pécet süt s azon átdugja a gyermeket. A hideglelésnek egy gerezd fokhagymát het-

venhét felé vágnak s pálinkával beadják; a torokfájóssal lenyeletnek a kisharangkötélből egy picurkát.

Nem csoda tehát az sem, ha ott a hegyek fölött sűrűn fut le egy-egy csillag az égről, s jelzi egy-egy palócnak, különösen kis gyermeknek halálát.

Amikor a palóc haldoklik, kinyitják az ablakot, hogy lelke könnyebben szabadulhasson a másvilágra.

„Ha pegyid eélteének fonal me’sszakad, ammeérges hala’nak torkaba beakad” – a halottasháznál megszűnik a munka, a marhát nem fogják be... A lányt hófehérbe öltöztetik, a menyecskére legszebb ruháját adják. Az asszony az ő menyasszony-ruháját, a férfi pedig a menyasszonyától kapott jegyruhát, inget, gatyát híven megőrzi, mert abban akarja megtenni az utolsó nagy utat!...

Abban a helyiségben, amelyikben a halott fekszik: főznek és esznek, éppen úgy, mint máskor. Az éjjeli virrasztás nem divatos, de nappal szent énekkel töltik a halott mellett az időt. Temetkezési vállalat persze nincs a kis falvakban, hát a szekér oldalát viszik be a szobába ravatalnak. Egyik végét a lócára fektetik, a másikat pedig egy tízakós boroshordóra, ami mostanában, ilyen rossz termések idejében, amúgy is csak üresen áll.

A rend az, hogy a halott a mestergerenda hosszába fekdüjk. A halott ágya-szalmáját a temető árkában elégetik. Sokan e szokásban a régi halotthamvasztás emlékét látják. Mindegy – okos közegészségügyi cselekedetet végeznek.

A palóc keresztelője: első szükség; házassága: középső szükség; a temetése: végső szükség, utolsó szükség...

A temetési szertartás után a koporsót, amikor viszik kifelé a házból, háromszor a küszöbhez koccintják, hogy a halott többé vissza ne térjen.

A fiatal legényt: leányok, a leányokat pedig: legények viszik a temetőbe – Szent Mihály lován, vállon.

Temetésen a fiatal lány koporsója előtt cserépbe ültetett rozmaringot visznek. A sírt rokonok ássák meg, ez az illendőség. A temetésen a végtisztességet az egész falu megadja: szép szokás, hogy a férfiak kapával mennek a pap előtt s a koporsó leeresztése után betemetik a gödröt, fölthantolják a sírhalmot, oldalára keresztet rónak. Vannak falvak, ahol a rögit lábbal rugdossák a koporsóra, hogy a megholtat hamarabb elfeledjék. Az özvegy palóc azt mondja, hogy a felesége halomban van, vagyis a temetőben nyugszik...

Pintér Sándor följegyezi, hogy sajátságosan majd mindenik palóc falu szélén áll egy piramis-alakú, kőből készült tömör oszlop. A világ négy tája felé tekintő oldalán egy-egy fülke van, melynek ma már a nép nyelvén káponka (kápolna) a neve. Ezek az építmények

eltűnedeznek. Az oszlopok azt a temetkezési helyet jelölik, hová a meg nem keresztelt, tehát a pogány gyermekeket temették. A temetés egy fazékban történt, mint az némely községben most is szokásban van. E cserépedény a palóc asszony nyelvén: sirány. Pintér Sándor szerint, ennek alapja és cifrázata a bronzkori temetőkben gyakran kiásott edényekkel majdnem azonos. Pintér azt hiszi, hogy hajdan az oszlop mellett az anya könnyeit hullatta az edénybe, most azonban ilyenformájú edényben ételt visznek a mezőn dolgozó emberek után. Pintér vélekedése szerint ez oszlopokat a régi magyaroknak az ő istenük tiszteletére emelték oltárnak s a táltosok ilyen oszlopoknál végezték szertartásaikat. A katolikus vallás hatása alatt a palóc anyák azt hiszik, hogy az oszlop körül nyugvó gyermekeik minden hetedik esztendőben éjjeli tizenkét órakor fölébrednek és siránkoznak; ha ilyenkor egy jólét lélek arra megyen, a kisddek mindannyian, mint szárnyas angyalok röpködnek a mennyországba – de ha éjjél után egy óráig senkit sem vezetnek arra útja, e kisddek ismét nyugvóhelyükre térnek s hét esztendeig várják ismét az arra tévedő jó lelket, ki őket a pogányságból megszabadítja. Ma is van még sok palóc község, ahol a kisddek siránkozását minden hetedik esztendőben hallják.

A palócság temetője hajdan a templom körül terült el. Mivel pedig a templom magasabb, kiemelkedő helyen, domb vagy halom tetején épült, odakerült a temető is.

A temetőt többé-kevésbé erős fal fogta körül, olykor erődített kapuval ellátott. Ezek a temetők megteltek, legtöbbször már emberöltőkkel ezelőtt. Csak olykor: mészgödör ásása, vagy egyéb alkalommal láthatók a csontok az ásó meg a csákány nyomán. Némely helyütt, pl. Abaújban, Pető-Szinyén, ebben a tótság közé ékelte kicsiny magyar református egyházban, bár új temetőt telepített az egyház, mégis a templom kerítésén kívül temetkeztek a papok, érdemes rektorok, és családjuk tagjai...

Gazdag e vidék faragott fejfákban. Igaz, ezek a fejfák nem olyan finom, nem annyira könnyed faragások, mint p. a kalotaszegiek, nem is lelünk olyan különlegesen temetői formákra, mint ottan, sőt a fejfák alakja a palócságon rokon a faragott kapubálványokkal, de a formák gazdagsága meglepő.

**„Itt nyugszik Istenben boldogult Bokros Mária
Emléke Bús Férfjének s Kesergő Gyermekei
Hamvadozó porait Hű Bús Szívvel Sajnálják
Elhunyt életének 31-ik Évében, július 13-án,
1849. Évben. Béke Hamvainak
(Malonyay Dezső, 1922, ld. idézett mű)**

Czenthe Ferenc: Bodon Lajos

Oda lá szolgáltam, szolgálégín voltam,
Lehajtottam fejem csipkebokor alá.

A kellembe mászott a nagy sási kímó,
Szívem szorongatja, piros vérem szíja.

Vedd ki apám, vedd ki a nagy sási kímót,
Szívem szorongatja, piros vérem szíja.

Bizon nem veszem én, mer én fílek túle,
Vidd el az anyádnak, talán majd kiveszi.

Vedd ki anyám, vedd ki a nagy sási kímót,
Szívem szorongatja, piros vérem szíja.

Bizon nem veszem én, mer én fílek túle,
Vidd el a nénédnek, talán majd kiveszi.

Vedd ki néném, vedd ki a nagy sási kímót,
Szívem szorongatja, piros vérem szíja.

Bizon nem veszem én, mér én fílek túle,
Vidd el a bátyádnak, talán majd kiveszi.

Vedd ki bátyám, vedd ki a nagy sási kímót,
Szívem szorongatja, piros vérem szíja.

Bizon nem veszem én, mer én fílek túle,
Vidd el az ágyának, talán majd kiveszi.

Vedd ki ágyom, vedd ki a nagy sási kímót,
Szívem szorongatja, piros vérem szíja.

Bizon nem veszem én, mer én fílek túle,
Vidd el a mátkádnak, talán majd kiveszi.

Vedd ki mátkám, vedd ki a nagy sási kímót,
Szívem szorongatja, piros vérem szíja.

Várja, mátkám, várja, elmék a szabóhó,
Elmék a szabóhó, majd kesztyűt szabatok
(*Ghymes, Zoborvidék*)

Amerre én járok, még a fák is sírnak,
Hej, gyenge ágairól a levelek hullnak.

Hulljatok, levelek, rejtsetek el engem!
Hej, mer az édesanyám sírva keres engem.

Sirass, édesanyám, míg előttem járok,
Hej, mert bizon nem tudom, hol lesz a halálom!

Útnak elindultam, nincs mán maradásom,
Hej, az irigyek elől esett bujdosásom.
(*Kiskovácsvágása, Csermosnya-völgy*)

Árva, Gömör, Borsod, Heves,
Engem a vármegye keres.
Engem a vármegye nem szán.
Mer sok csínytettem a pusztán.
Sok jármot tűzre rakattam,
Sok hámot szögge aggattam.

Csütörtökön virradóra
Találtam egy pejcskóra.
Éjfélig mindig kergettem,
Hajnalra már fölnyergeltem.
Azon hajtottam hat hintót,
Mind a hat daruszőrű vót.

Most már kéri jó sok pénzért,
Hatvanhat ezüsttallérért,
De a csikó nem eladó,
Nem a hadnagy alá való
Mer a hadnagy ha ráülne,
Még a madár is rab lenne.

Szegénylegény sírhalmára
Borul az erdő virágja.
Temetik a földi vadak,
Siratják égi madarak.
Cifra szűre koporsója,
Fényes balta a fejfája.
(Sajó-völgy)

A gimesi temetőbe
Három árva sétál benne.
Azért sétálgatnak benne,
Édesanyjuk nyugszik benne.

- Kelj föl, anyám, a sírodból,
Éhezik a három árva,
- Nem kelhetek, három árva,
Deszkák közé vagyok zárva.

Van tenéktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok,
Mégfésüli fejeteket,
Szárnyára ereszt titeket.

- Ha fejünket fésüli,
Vérünk testünkre engedi,
Ha kenyeret kérünk tőle,
Követ tesz a tenyerünkbe.

Hogyha tiszta ruhát kérünk,
Vesszőt veszen a kezébe.
Mindennap kínozt bennünket,
Édesanyánk, kejjen föl kend.
(*Ghymes, Zoborvidék*)
(A népdal-idézetek: *Magos a rutafa, Helikon, 1982*)

...Az egyik a teljes megvetés hangján odaszól a másiknak: Te kutya palóc! Káromkodásuk is így szól: erre-arráját a palóc anyádnak, apádnak!... Mindegyik a másik falura igyekszik tolni palócvoltát. A felnémeti paraszt, aratás alkalmával, szürkeszínű gatyát ölt, hogy ne lássék meg rajta egyhamar a pizok. Erre már a tárkányi palóc ezt mondja: „Nem csuda, hogy a felnémetyinek fekete a gatyája, hiszen palóc, csak nem tagadja meg a fajtáját!”... Egy márkaházi tejeskocsistól kérdeztük, hogy palócnak tartja-e magát? Már hogy vónék az – válaszolta –, mikor jóra való keresztény katolikus vagyok!

Másokat is megkérdeztünk: palóc kigyelmed?!... A legtöbb ember zavarba jött, kertelt s ilyenformán válaszolt: „Hát kérem bizony mi földműves, magyar emberek vagyunk.” Sok meg úgy tett, mintha a palóc elnevezést egész életében nem is hallotta volna.

Az ősmagyarok nyelvéből a palócok őriztek meg legtöbb emléket. Az ország más vidékein lakó magyarság, különösen a kultúrával megáldott Dunántúlnak nyelve csinosodva csiszolódott, a Mátra körül elszigetelt magyarság azonban a maga eredetiségében őrizte meg nyelvét. Gyűjtögetésünk közben a palóc falvakban sokszor zavarba jöttünk, mert bizony sok szót nem is értettünk meg. Így tudtuk meg, hogy az *ácsik*: gyermekállóka; *apáca*: szűz toklyó; *bábakakas*: kappan; *bakkanó*: zökkenős út; *bakó*: fasulyok; *belezna*: hibás öltés; *bitó*: a barkók kenderkötője; *pancsi*: gyermekcipő; *verzsel*: himestojást fest; *bungyika*, *dundika*: ujjatlan ködmön;... *szoporog*: siet... A palóc legény rávezetett bennünket, hogy a szomszédságukban van egy virágos keretű *gyükör*, vagyis tükör. Az alig észrevehetően mozgó fűszál: *lingó levél*. Negyedik kötetünkben foglalkoztunk a zalamegyei Göcsej viszonyaival. Abban a szintén hegyes-völgyes kis országrészben hasonlóan elszigetelődött egy maroknyi magyarság, akiknek különleges beszédmódja erősen hasonlít a palócokéhoz. A palócok közt gyűjtögetvén: mintha csakugyan régi kódexek nyelve elevenedett volna meg körülöttünk. Kérdéseinkre férfiak, lányok egyaránt lágyan, bizonyos éneklő hanghordozással válaszoltak. A hosszú á-ból alakult a-ról nem tud leszokni e vidék szülötte, kerüljön el innen bárhová. A magánhangzók általános zártsága szintén Árpád-kori beszédmód. A *val*, *vel* rag náluk, éppen mint Göcsejben, változatlanul marad, a szóvégi mássalhangzóhoz nem hasonlik: *ablak-val*, *botval*, *kínval*, *késvel*, *menyemvel*. Mondatszerkesztésük igen érdekes sajátossága, hogy kötőszó: *és*, *hogy* stb. nélkül óráig tudnak elbeszélgetni. A Halotti Beszéd-et a palóc nyelv ismeretével lehetett csak a megérteni...

(Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete*, Franklin, 1922. Hasonmás kiadás: Helikon, 1987)

Magyarok a nyelvhatáron

„... A csehszlovákiai magyar kisebbség ügyét tanulmányozva a nemzet létkérdései ötlöttek szembe. Láttam: a kisebbségi magyar nemzet jövője szorosan összefügg a nép, elsősorban a falusi paraszt nép állapotával. Ez a felismerés vitt ki 1934-ben magyar falvainkba... igyekeztem minél közelebb kerülni a parasztsághoz. Rövidesen láttam, hogy mi a tennivaló. Csakis az öntudatos, művelt, gazdaságilag erős, megszervezett magyar parasztság biztosíthatja a jövőt. Semmiféle eszköz nem állt a rendelkezésemre. Itt-ott írásom jelent meg valamelyik lapban s a rádióban tartottam néha előadást, az így szerzett pénzen gyalog, vagy később kölcsönkért kerékpáron jártam a falvakat.

1934-ben kezdett a már 1928-ban alakult SzMKE (Szlovákiai Magyar Kultúregyesület) működni. Igyekeztem az SzMKE-nek a falvakban helyi csoportokat szervezni. Elsősorban az Ósvavölgy pusztuló magyarságával foglalkoztam. Ezek a falvak teljesen elhagyatottak voltak. Működésemre felfigyelt a SzMKE vezetősége. Havi 300.- cseh koronával támogatta munkámat. Most már részletre kerékpárt vehettem, s azzal jártam a falvakat. Sorra kerültek a szepsi járás magyar falvai. Körzetem Gömörtől egészen Ruszinföldig terjedt. A Bodroghöz, a Nagykapos környéki magyar falvakat bejártam...

Mozgókönyvtárakat állítottam össze. Egy-egy katonaládában 25 könyv van. Szépirodalmi, történelmi, mezőgazdasági és ifjúsági művek. A könyvekhez törzslapot mellékelek, s arra az olvasók kötelesek a műről való véleményüket följegyezni. Így sikerült adatokat szereznem a falu irodalmi érdeklődéséről. Az adatokat a további könyvbeszerzésnél használok...

(Haltenberger Ince *Önéletrajzából*, 1938-ból. Idéztük a *Gömörország* című folyóiratból.

S még két szó ugyanonnan, Dr. Czenthe Zoltántól)

„Mert amidőn Gömör Gömör volt, lassan a múlté. Szétesett a történelmi keret, megváltozik a táj, folyómedrek helyeződnek át, megközelíthetetlen mészakömeredélyekre kényelmes makadámutat törnek, települések mennek tönkre, vagy karakterükből kivetkőzve uniformizálódnak, kis és nagy családok egy új olvasztóba sodródva veszítik el megkülönböztető jegyeiket, a mesebeli házikók himporukat veszítik, a temetők nemes anyagú és rejtelmes üzenetű fejfáit hitvány „mű”-kő váltja fel, az abrosz nem hímzett, hanem nyomtatott és praktikus könnyen mosható... az emberek arca barázdával nem tagolt, de sima és könnyen összetéveszthető, az élet nem emberien-küzdelmes, hanem globális erőknél kiszolgáltatott...”

Czenthe Ferenc: Felsővály, Nagy Gizella háza

Balról közöljük a palóc-szóejtést, jobbról pedig, hogy irodalmi nyelven miként kell érteni.

Estauk bacsim Ila nenüémveü szomorou hírt hozott Nyiekröü Jakabiék Matyisrou, hogy iéppen mikou ott leszuátak a szekerröü, akkou huzták meg neki a csenditüöt, iés iézibe meg is haut a petüőcsbe. Most keserüőségibe mind a kettüöt fogja a hideg. Pegyi minek rinak iérte, hisz miég iét, csak ett, itt, paskortuáskodott iés a szentegyhuázba a szoros misén iés a könyörgiésen biczköüt; azié szentsuága üöt a kaleduába is zuáratta, pegy vendiégsiégkou. Megest mikou leginyek voutunk, huát a pallagon rögveü bringattunk, iés üő mēsturamnak azt a nyuzga gyerekit megütötte, a ki is egy luábon ugrosva ies sivaukodva ment a muásuájuanuá panaszkodnyi. Vuárjatok tyik külykek, mond köhögve a viény Eüze, tennap is a hugy a paphuá mentem, majd agyba hagyiguátuátok a bacsa geduojuát. Muáskou meg hugy Matyisiék Beruanuá egy töklincet vittem ajuándiékba, mer a lelkiemtüő szakadt üő is adott niékem egy kiést pegy hijjuába, akkou is ostorhegyveü csipdeütiék a nagy gambuájúo koudout, meg a kürtüő söprüöt. Erre mi eüfuttunk eübe a kolluár szivviássuába, iés ott egy nyukát kergetett egy puncsi kutya. Mink süvegünköt, csuhuánkot, kankounkot eüvettük, hogy azt iziében eüfoghassuk. Emmink is lett az a liésza mellett a gyiuófa alatt. Ugy de tyüzes küő, gunyuánkot aggyig eüloptuák, pegy csuhujamba tyizen ot garas, iés egy bablon kendüő is vout. Muás nap ugy megesztrenguátak otthon a kuárié minket, iés ugy mekkobzottak hugy mindenünk fuájt, iés fejünk olyan kosztros lett mint a boszorkuényié. Egykou napuáldozat utuán a biken a puskuám maguátou eüsit, iés ollyat pukant, mind egy uágyu. Mit lööttié, kiérgyi apuósom: aszontam, hogy egy evetkiét akartam eütanuányi. Ne bolondozz, feleü üő, inkuább siker suárvau lüöddözníé; most mennyünk hiskuamba iéjjeüre, van ott csigiém, kinyerem, morványom, posadt aumuám iés aluánk sarnyu.

A hugy megyünk, az utyikuán eliétanuá a csüöz minket, iés kiérgyi, nem luáttunk ea harasztba bojnyikokat tyüzeünyi. Eükaczagom magam erre; de mongya nekem, haugass, mer meszszagounak bennünköt. Felelek: hisz meszetiégetüők azok, meszetet iégetnek szeginy leginyek. Az egyik közüölök suánta, mer a pitarbou rejtyuám főüment a szobuára, iés ott leszakadt a deszka alatta, iés beesett a huázba a kemence mellié a szap aluá. A muásik nyevüe ugy juár mind a kerep, de keze lusta; azié nem a magajiébou ha muásiébou ié, mind a vereb. Gyüvejde Estyi, mondom neki, noszadsza furollyuád, halluám. Idagygya, iés azt eücseriétem vele toplyojié, meg tyíz veres hagymajié.

Istók bácsi Ilona nénémmel szomorú hírt hozott Nyékröl Jakabék Mátyásról, hogy éppen mikor ott leszállottak a szekérröl, akkor huzták meg neki a lélekharangot, és iziben meg halt a patécsban. Most keserüségében mind a kettőt leli a hideg. Pedig minek sírnak érette, hiszen míg élt, csak evett, ivott, nyaláncodott, és a szentegyházba az öreg misén és a könyörgésen szundikált. Azért szentatya ötöt a kalodába is záratta, pedig vendégségkor. Megint mikor legények voltunk, tehát a parlagon reggel zúgattunk, és ő a mester uramnak azt a kényes gyermekét megütötte, aki is egy lábon ugrálva és sivalkodva ment az öreganyjához panaszkodni. Várjatok ti kölykek, mond köhögve a vén Örzse, tegnap is, ahogy a paphoz mentem, majd agyba hajítottátok a birkás gidáját. Máskor megint hogy Matyisék Alberthez egy stiglicet vittem ajándékba, mert a lelkiemtől szakadt ő is adott nekem egy kést pedig ingyen, akkor is ostorheggyel csipdesték a nagy ajaku koldust, meg a kéménysöprőt. Erre mi elfutottunk oda be a bognár szilvásába, és ott egy nyulacskát kergetett egy pincsi kutya. Mi süvegünket, csuhánkat, kankónkat elvetettük, hogy azt iziben elfoghassuk. A mienk is lett az a sövény mellett a diófa alatt. Ugy de tüzes kő, gunyánkat addig ellopták, pedig csuhám ujjában tizenöt garas és egy pamut kendő is volt. Másnap úgy megesztrengáltak otthon a kárért bennünket, hogy mindenünk fáj és fejünk oly borzas lett, mint a boszorkányé. Egykor napnyugat után a bikkesben a puskám magától elsült és olyat durrant, mint egy ágyu. Mit löttél, kérdé öreg apám. Azt mondtam, hogy egy mókust akartam eltalálni. Ne bolondozz, felelé, inkább sikéres sárral lövöldöznél. (Gyermekjáték sárgolyóval.) Most menjünk hegyi hajlékomba éjjelre, van ott csigerem, kenyerem, fonott kalácsom és alánk sarjú.

Amint megyünk az utacskán, elétalál a csösz bennünket, és kérdi: nem láttunk-e a harasztban zshiványokat tüzelni. Elnevetem magamat erre, de mondja nekem: hallgass, mert megszagolnak bennünket. Felelek: hiszen mészégetők azok, meszet égetnek szegény legények. Az egyik közüölök sánta, mert a konyhából lajtorján fölment a padlásra, és ott leszakadt a deszka alatta és beesett a szobába a kemence mellé, a szap alá. A másik nyelve úgy jár, mint a kereplő, de a keze tunya, azért nem a magából, hanem máséból él, mint a veréb. Gyere ide Istók, mondom neki, nosza add ide a furulyádat, had lás-sam. Ideadja, és azt elcserélem vele taplóért, meg tíz vöröshagymáért.

(Ld. Malonyay Dezső idézett mű)

Gink Károly: Buják

Felföld

A palóc nők szebbnél szebb főkötőit sokan megcsodálták, így többek között Petőfi Sándor írja, amikor Palócföldet gyalogszerrel bejárta: „Losoncról Balassa-Gyarmatra mentem... útbaesett Ludány helység, hol a legszebb fejkötőket láttam életemben, ha megházasodom, onnan hozatok fejkötőt feleségem számára.” Ugyanezt mondhatjuk el *Órhalom-Hugyag* főkötőiről is, bár azok még egymás között is különböznek. Itt a házi vásznat is kallották, és azt használták alsóneműként... a pruszlík nyaka magasan záródott, és gazdagon díszített. Legjellemzőbb a lábszárközépig, sokszor bokáig érő, brokátból, bársonyból varrt, szegett nehéz ünneplő vagy kékfestőből szabott hétköznapi szoknya, mely elibe pirossal mintázott szőttes kötényt kötöttek. A férfiak viseletének alapja a fekete posztóból varrt ruha, a suba, a szűr, és a ködmönök különböző változatai.

Szécsény környékén néhány falu (*Hollókő, Rimóc, Lóc*) viselete számos egyező vonást mutat. A lányok hajfonatát színes szalag díszíti, míg az asszonyok összetett főkötője, kendője egészen eltakarja homlokukat. Nyakukban a fiatalok világos, a középkorúak kék, zöld gyöngyöt viselnek, de az idősebbeknek már ezt sem illik felvenni. Ingválluk általában vászonból készül, de túllt is használnak. Erre kerül a keskenyre összehajtott kendő, mely alól az ingből sok kilátszik. A hímzett bőrpruszlikot inkább a jobb módúak viselték. Szoknyának szívesen használgák a kékfestőt, melynek sötétebb színe szépen kiemeli a rövid szoknyát csaknem teljesen körülérő kötőt. Ezt úgy szabják, hogy a csizma szára fölött kilátszódjék viselőjének ina. A lóci, hollókői férfiak szerényen hímzett vászoninget hordanak, ami felett a fekete pruszlíkot a kornak megfelelően piros, zöld, fekete gombok díszítik. A fekete és az alján színesen hímzett klott kötőt általánosan viselték.

A *bujákiak* viseletét több vonatkozásban szélsőségesnek tartják. A lányok egy ágba fonott haját csak a végében díszíti szalag. Az asszonyok egészen sajátos főkötőt viselnek, melynek tetejére arany-ezüst szálakból, gyöngyökből kötött csokrot erősítenek. A rékli sonka-ujja, a válkendő felálló fodra a gyöngyökkel együtt a felsőtestet hangsúlyozza. A legfeltűnőbb mégis a sok térden felül érő szoknya, mely a legrövidebb valamennyi magyar viselet közül. Ezek aljához más színű anyagból szalagot toldanak, ami a fodor hatását kelti. Viszonylag régen áttértek a nyári félcipős viseletre, míg télen továbbra is csizmát hordanak. Mindkettőbe fehér színű harisnyát húznak.

A *Csallóközből* érdemes közelebbről a martosi női viseletet bemutatni. A lányok homlokba behajló húzott fekete szalagot hordtak hajukban. Ezt a fiatalasszonyok is felvehették, de inkább aranycsipkével és selyemszalaggal díszített főkötőt raktak fésűre csavart kontyukra. Nyakukba több ezüsláncot vagy gránátgyöngysort akasztottak. Viseletük egyik alapeleme a pendely, melyet öt szél kendervászonból varrtak, és kantárral hordtak. A pruszlík elől-hátul kivágott, és derékig ér, az ünneplőknek karton, selyem és más gyári készítmény az anyaga. A szoknya viselése csak az utóbbi évszázadban jött divatba. A vállukra kendőt terítenek, amit vásárokon, boltokban szereztek be. A fiatalok piros, végig ráncos szárú csizmájukra csengőt is tettek, míg az idősebbek feketében jártak.

Elment az én rózsám,
Itthagyt engemet,
Elvitte magával
Minden víg kedvemet

Csak azt szánom-bánom,
Tőled el kell válnom,
Sok utánad való
Járásom sajnálom.

Csizmám elszagattam,
Patkóm elkoptattam,
Mégis, édes rózsám
Tőled elmaradtam.

Búélesztő szellő,
Siralmas esztendő,
Jaj de megemésztett
Ez a pár esztendő.

Kinek fordul jóra,
Kinek siralomra,
Mindenkinek jóra,
Nekem siralomra.

Szeretőm kedviért
Mit nem cselekednék?
Tenger közepiből
Vizet merigetnék

Tenger közepiből
Vizet merigetnék,
Tűzön-vízen kéne,
Mégis átalmennék

(*Magos a rutafa, ld. id. mű, Alsódobok-Zoborvidék*)

Őrtüzek a Kárpátalján

Első nap, hogy Szolyvára érkeztünk, néhány községet megjárva, alkonyatkor érkeztünk vissza. A mint esteledett, jobbról, balról, fölöttünk, a hegyeken, az oldalakon és a völgyben tüzek gyúltak ki. A táj megvilágosodott. Éktelen ostorpattogás, kürtszó, kiabálás töltötte meg a levegőt. A tüzek pedig mind jobban sokasodtak, mintha a csillagos égbolt egy darabja szállott volna le.

Mi ez?

Védelem a vadak ellen.

Ezek őrtüzek. Őrtüzei annak a kegyetlen és dúló hadjáratnak, melyet az uradalom vadjai folytatnak az emberek ellen. Terményük egyetlen éjszakán semmivé lenne, ha nem őriznék s ha lármájukkal a vadat el nem riasztanák. Elborzadtam.

– Mióta tart ez így? – kérdeztem a mellettem ülő lelkésztől.

A birtokrendezés óta. Mióta a vadállomány elszaporodott.

– És mikor kezdődik az őrzés?

„Tavaszkor, ha szárba indult a vetés s ha el van ültetve a burgonya, és tart őszig, a termés betakarításáig.”

– Szörnyűség! Minden éjjel?

„Minden éjjel. Oda költözik földescskéje végére a gazda, a másikhöz a felesége, a harmadikhoz a gyermekei. Így védelmezik vagyonkájukat a szarvasoktól és a disznóktól. Aludni nem mernek, mert egy félórai álom végpusztulást okozhat.”

Már mos kérdezzétek, miért nem dolgozik ez a nép? Az erdő nem ad neki munkát, mert kétszáz hold erdő csak arra való, hogy benne szuverén szarvas és főmagasságú disznó tenyészék. A fenségek és főmagasságok pedig nem érik be területiális jogaikkal, hanem idegen területeket is kizsákmányolnak. Miként dolgozzék nappal, aki éjszaka nem alszik...

Néhány őrtűz közel esett az országúthoz. A föllobbanó láng megvilágította a csoportot.

Hóharmatos hideg éjszakák voltak már akkor azon a vidéken. Télikabátban is fáztam.

Némelyik őrtanyán csak gyermekek üldögéltek. Egy kis földhányás némileg védte a tüzet is, az öröket is az éjszakai szélről. Másutt néhány szál deszka. A harmadiknál egy összetákolt lombsátor.

Ott kuporogtak, dideregtek a tűz mellett. Vállukat gyapjas guba fődte; különben mezítláb volt valamennyi, kivált a gyermekek és az asszony nép.

Egyik-másik tűzhelyre bögre volt állítva. Krumpli főhetett benne, vagy aszalt vadalma. Nedves, félig rohadt szalmán guggoltak, némelyik kövön, másik a földön.

Kimondhatatlanul szánandó volt ez a kép.

Köröskörül a nagy éjszaka. Se holdvilág, se csillagsugár. A hideg harmat átjárt mindent, a bőrt, az izmot, a csontot, a velőt.

Kuporgó helyzetéből olykor fölkelt valamelyik, körül nézett, sípolt, vagy kürtölt, vagy ostort csattogtatott, vagy kiabált.

Ez a kiáltás volt a kép legrémületesebb vonása. Egy borzasztó akordja volt ez a félelemnek, kimerültségnek, ínségnek. Hallatszott, hogy nem bírja tovább, hogy tüdeje, torka, izomzata már képtelen a további erőfeszítésre.

Kinek kiáltott?

A Semmiségnek, a Mindenségnek.

Inkább üvöltés volt, hogy értsék meg a vadak és szánják meg.

Vagy talán hörgés, melytől lehull a teher, hogy befejeződjék az élet kínja.

Meddig hatott el ez a kiáltás?

Nekem a szívemig...

(Bartha Miklós novelláját idézi Szabó Zoltán „Parasztok” című gyűjteményes kiadása, Cserépfalvi, 1942)

A néptől, népiességtől oly távolálló Kazinczy így ír egy levelében: *Nékem lelkem és erszényem tiszta paraszti sorsban szenvedő embertársaim izzadságától és pénzétől.* Berzsenyinek írja ezt, aki úgy vélekedik, hogy *nem lehet szentebb kötelessége egy bölcsnek, mint a nép boldogságának eszközlése.* Ha a népről van szó, költőink szinte meghökkentő következetességgel válnak gyakorlati emberekké, Kölcsey szociográfussá, Arany néplapszerkesztővé s egy közepes költő, mint Erdélyi János, ily kitűnően fogalmaz politikai elvet: *Mi csak játszunk a sorssal – S az égben semmi kegy – Míg nem lesz e hazában – A nép s a nemzet egy.* Petőfiről, Adyról talán szószaporítás lenne szólanom. Babits így köszönti az induló új népi irodalmat, melynek ő annyiszor megtagadott keresztapja: *A fiatal költők, nagyrészen maguk is a nép, a „százados szelíd szegénység” gyermekei... amint ezeket a népi költőket olvasom, mély és primitív magyarság levegője csap meg; de ez a magyarság kifejezetten nem nemzeti hanem népi, olyan értelemben, mint ahogy a Petőfi költészete is a maga korában nem nemzetinek, hanem népinek látszott.* Szegény Juhász Gyula pedig ilyen találó rövidséggel ír Holmi-jában: *A faj a mult, a nemzet a jelen, a nép a jövő.* (Szabó Zoltán: *Előszó, ld. idézett mű*)

Kovács Vilmos: Vérkereszttség

Csattog a korbács, ragyog a rézkereszt,
víz alá görnyed száz pogány háta,
szikrázó kardlap hitetlen vért ereszt
magyari földön a szőke Tiszába.
Ázsia álmát nyögik még a puszták,
de templom épül, feszület, oltár.
Készen a torony, harangját meghúzzák...
Nincs többé Hadúr, s a táltos is holt már..

Sápad a főpap, összesűg az udvar:
a király titkon még lovat áldoz!
Hát lehet élni a hitet hazudva?
Pogány vagy, uram, a kereszt elátkoz.
Nézz körül: népek sírja itt ez a föld.
S pusztulj, ha nem küld rád intő jelt ez!
Vesszen el ezer, csak a néped ne meg ne öld!
Bocsáss meg, Hadúr, új Isten, kegyelmezz!

Riad a puszta, árnyat rejt a lápos,
tűz gyúl az éjben, készül a pompa,
aszott tűz ujjal a bujdosó táltos
dérfehér haját a tarkóján befonja.
Bosszúért lázít az ősök törvénye,
esküszik Koppány, hogy Hadúr él még,
gyilkot fest a tűz hajnalba tört fénye,
s vérpiros szüggyel dől el egy fehér mén.

Paripa horkan, tűz villan, nyíl suhog,
álmából felvert rézharang zokog,
jajdul a puszta, titokban elsűgött
ős pogány átkot üvölt a vad torok:
verje meg Hadúr, ki hozzá hűtlen,
vesszen, ki bántja az ősi rendet,
kiknek nem elég, ha vad és fű terem,
vesszen, kit Hadúr nem hadba teremtett.

Lovon a király, csitul az ősi vér,
orcáját festi egy ország lángja,
sürget a veszély, dobantja a szívét,
s hőköl a lova, zaboláját rágva.
Nézz körül, uram, temető ez a föld.
S pusztulj, ha nem küld rád intő jelt ez!
S vesszen még ezer, csak néped meg ne öld!
S hadd vesszen Hadúr... Új Isten kegyelmezz...

Jajdul a puszta, piroslik a zöld gyepl.
Halálos hörgést hallgat a lápos.
Nincs többé Hadúr... s a győztes új földnek
átadja pogány lelkét a vén táltos.
Így volt ez, magyar. Hulltál a keresztért.
És minden fiad új síron nemzett.
És minden kort önvéres kereszttség
jegyében oltott kezébe a nemzet.

Kovács Vilmos: Szavak és szabályok

Én még krétával tanultam írni
palatáblára a magyar szót,
s megtanultam azt, hogy szégyen sírni,
törvényekről kökénybot ha szól.
Értelmet és színt adott a szónak
fehér arcon piros pofon,
diktált a bot, s a sok kréta-betű
tántorgott a piros sorokon.

Aranymondást, igéket körmöltem,
hogy élni jó, hogy a szenvedés
nemesít... s míg gyűltek a szép szavak –
otthon nálunk folyt az árverés.
S elszürkült a táblám, hogy ráköptem;
a szavakból mocskos folt maradt
rajta csak... meg végtelenbe futó,
kitöltetlen piros vonalak.

Ismerem már a betűk titkait,
megmértem, a magyar szó mit ér.
Én, akit a bottlelkű iskola
tanított és bukásra ítelt –
a legelső osztályban maradtam;
előttem szürke palatábla,
rajta sűrűn futó piros sorok.
Lelket lehelek a krétámba,
és azoknak, akik közt még folyik
fegyverrel és szóval a birok,
sokmillió osztályom nevében
parancsul két szabályt leírok,
s aki bukni nem akar, a régi
formulát használni tilos!
Azt, hogy Ember – nagybetővel írjuk,
s zászlaja nem vér-, de szívpiros!
(Kovács Vilmos: *Ha rámszakadna a végtelen idő*,
Intermix, Ungvár, 1997)

Vári Fábián László: Mikor a gyerek...

Mikor a gyerek elbitangol,
Nagyapja sokáig néz utána,
S jeleket ír a görbebottal
Maga elé a föld porába.
Az ábrák rendre elbeszélnek,
Hogy a Fiút hiába várja:
Ferde záporok felszegezték
Egy üres útszéli keresztfára.

Csak bajsza rezdül, csak térde rogyan,
Mihelyt mögötte összesúgnak.
Maga sem érti, mi okból tette,
Hogy tengerit szórt a Fiastyúknak.
Kopott kalapja szemére billen:
Hogy is érhetne ekkora szégyen!
De látni véli azt a keresztet
A pipafüst kékellő ködében.

Kézbe veszi az öreg vekkert,
Beállítja reggeli hatra.
S a temető fölött a lombok
Megrezennek egy pillanatra...
Másnap, kezében görbebottal,
Mert hívja a harang új kenyérre,
Végigkopog egy üzenetet
A megváltó Isten nevére.

*(Vári Fábián László:
Kivont kardok közt, Magvető, 1992)*

Dormán László: Parasztportré, Csantavér

Dormán László: Banyakemence, Szaján

Dormán László: Tiszai árvíz, Adorján

A bánáti bazsarózsa bánata

A vadontermő virágok üzenetét hozom onnan, ahol most, májusban, az „akácillat finom, fanyar homok kevert íze érzik a langyos légen”.

Először is a bánáti bazsarózsa bánatát tolmácsolnám. „Ne árulja el, hol találkoztunk – suttogja –, jobb ha kevesebben tudják rejtekhelyemet. A homokpuszta mélyén húzódtam meg, fajtestvéreimmel együtt, messze a mohó emberi szemtől és kéztől. Kihalóban vagyunk, ha nem vigyáznak ránk, végképp elmúlunk.”

A bánáti bazsarózsa a rokonságtól messze elkülönülten élő maradványfaj. A régi növényvilág hírmondója. Őshazája a Balkán félsziget, de ott már kihalt, most csak Pécsen, a Mecsek alján és itt, Dél-Bánátban található. Ezért nevezték el bánáti bazsarózsának. (A bánáti jelzőt viseli még a szűrös számarkenyér és az illatos imola egyik, csak ezen a tájon található faja is.) Hamarosan védelem alá kerül néhány ritkasággal együtt, például a homoki varjúhájjal, a fenyőspárgával, a pusztai meténggel, a tarka sáfránnyal és a népies orchidea-csalás többi delibláti képviselőjével.

Orchidea a bánáti dombokon? Igen, ilyen is van, három nemzetsége honos a keleti mocsaras részen: a piros madársisak, a pompás kosbor és a pókos bangó.

A bánáti bazsarózsa édestestvére a delibláti bazsarózsa. A homokpuszta valójában erről ismert, május elsejére tömegesen lepi el a buckák hajlatait. A zöld takaró egyik napról a másikra átváltozik bíborpalásttá. Erre, persze, sohasem kerül sor, a megritkított növénynek ehhez már nincs ereje. A díszkerti bazsarózsával is közeli rokonságban van, bár ennél alacsonyabb növésű, levelei kaprosak, tömött virágai kisebbek.

„Én vagyok a kirándulók első áldozata” – mondja a márciusban nyíló, égszínkéék májfiú, amelynek teájával a májat, vesét és epét gyógyítják.

„Tövestül tépnek ki, mintha olló, kés nem is lenne a világon” – panaszkodik az élénksárga színéről és a szív működés serkentő hatásáról ismert tavaszi hérics.

„Miért vágják sarlóval a virágomat és dobják el a levelemet, amikor ebből jófajta gyógyszer készülhet a koszorúér-bántalmak ellen?” – lázadozik a szerény gyöngyvirág. Népünk szerint fűben-fában az orvosság, s ez a homokpuszta növényvilágára különösen érvényes... a törpe mandula tavasszal dísznövény számba megy, ekkor „habzik, mint a szökőkút”. Valamikor a mandulatej orvosság volt... Védelem alá kerül a kockás liliom, a sárga gyűszűvirág, az erdei szellőrózsa, a tarka nőszirm és az árvalányhaj.

(Kalapis Zoltán: Bánát könyve, Forum, 1979)

A gyékényfonók

Hajdanában sok mindent szőttek, fontak, kötöttek növényi rostokból, gyékényből: ponyvát, szőnyeget, szakajtót, lábtörlőt, kenyérkosarat, bútort – mára úgyszólván teljesen kihalt ez a foglalkozás.

A gyékény augusztus második felében érik be. Vágása nehéz munka: sokszor derékig vízben gázolva vágják, mert a szarát közvetlenül a vízfenéknél kell lemetszeni a sarlóval vagy kaszaheggyel. Ha hűvösre fordul az idő, az ember megdermed a vízben, meg a gyékény sem szárad be. Vágás után szétterítik és az időjárástól függően tizenöt-húsz napig szárítják. Száraz, szellős helyen kell tárolni, egyébként bepenészedik, begyullad. Régebben, amikor még sok volt belőle, kúpokba is rakták, majd az eső ellen náddal letakarták.

A gyékénynek csak a méteres, másfél méteres szarát fonják, szövik. A szerteszt ágazó leveleket legfeljebb tömítésre lehet használni, vagyis ezeket körülfontni. A szár szorosan egymásra simuló levelek alsó része. Ezeknek a szétszedését, leválasztását nevezik e gyékényfonók megfejtésnek. A külsők a szélesebbek. Ezeket szegésre használják. Középen van az egy szál gömbölyő, ún. bélgyékény vagy szívgyékény. Ez olyasféle, mint az ostorszój. A gyékénykészítmenyt ezzel varrják össze. Mielőtt azonban munkához látnának, vízzel meghintik, spriccelik, hogy puhuljon. A száraz gyékény megrepedezik.

Olyasféle foglalkozás volt ez, amiből meggazdagodni soha nem lehetett. Csak tengődni. Városszéli, faluvégi, vízparti szegények szűkös kenyerét pótolja, a dolog- és keresetnélküli hosszú téli napok unaloműzője, amelyhez az ügyes kézen kívül alig is kellett valami. A gyékény rendszerint felesbe vágják. Ezt a munkát a nagyobbára mocsaras, posványos állóvizek piácától hemzsegő süppedékében, senki se szívesen vállalta. A fonalat, amelyből a kosarasok bútorokat kötöttek, három águra fonták. E művelethez ügyes ujjakon kívül más nem is kellett. A szakajtókészítéshez is csak mindössze egy tű – a cipészárnál is alig nagyobb. A lábtörlőfélehez pedig keret. Egyedül a ponyva készítéséhez kell egy egyszerű szövőszék. De egy ember negyed napszámot sem keresett meg ezzel a munkával, ha hajnaltól napestig csinálta is. Ha az egész család nekiugrott, sóra, paprikára, petróleumra, esetleg egy-két olcsó kartonruhára valót mégis összehozott.

Ma már gyékényfonó úgyszólván nincs. Az pedig, aki még érti ezt az ősi mesterséget, apró kis díszeket, varrókosárnak való szakajtókat fon...

(Keresztényi József írása a Magyar Szó Riport című gyűjteményben, Forum, Magyar Szó Kiadó, 1979)

Lent

– Mondjam-e, ne mondjam, érdemes-e? – veselkedik neki másodszor a közénk szoruló rossz ízű csendnek a házigazda, Dékány Lajos, de aztán újra elakad, segélykérően néz szét a cigarettafüsttől beködösödött szobában: ideges tekintete a felesége arcát keresi, a szomszéd ember dőznit szorító erős ujjait, a véletlenül betoppant asszony ágy szélére görbült sziluettjét, de senki sem mozdul, senki sem segít, senki sem válaszol.

Nekikezd végül.

Szurkos, fekete föld a miénk, a verbicai, csak fokhagyma terem meg benne. Nehéz föld. Beáll a szárazság, napok alatt megcsontosodik. Nagy kínlódvá megöntözzük, másnap ránk jön az eső, tönkretesz mindent. Ha egyszer jólakik, egy cseppet se nyel többet. Ilyen föld. Az adó meg tűrhetetlen.

– Valami kedvezményt csak kapnak a rossz föld után?

– Egy nyavalyát. Az okosok azt mondják, jó parcellák ezek, alig silányabbak, mint a bácskai humusz. Van tizenkét holdam, harmadmagammal alig tudok megélni belőle. Hajlandó lennék fele áron odaadni bárkinek, már holnap bontanám a házam, költöznék be a városba. Gondolja, kell valakinek a föld? Egy nyavalyát. Még ingyen se.

Maga elé töprengő, vörösre égett arcú, javakorabeli férfi Dékány Lajos. Fakókék munkaruhája öblös zsebéből cigarettát halász elő, olcsó Zetát, senkit sem kínálva rágyújt: kettőt-hármat szippant mindössze, megfeledeznek róla, kialszik a kezében. Erős dohányossal ritkán fordul elő ilyesmi. A fekete repedésekkel beerezett ujjaira rakódott nikotinrétegből látom, hogy erős dohányos.

Negyvenöt éves. Fanyar erőltetettséggel nevet, amikor elmondja, hogy ő az egyik legfiatalabb földműves a faluban. A fiatalok szöknek a földtől, ingyen sem kell már nekik. Mennek a városba, irány a külföld. Talán három negyven évnél fiatalabb parasztember maradt meg Verbicán. Az ő fia sem tudott kijönni a tíz hold földjéből, pedig rendesen dolgozott, s még csak azt sem mondhatja, hogy iszik, oda mentek el az összekuporgatott ezresek. Most Belgrádban él, szobafestő. Nemrég vett magának egy öltönyt, fehér inget, pár nyakkendőt, írja, végre ilyesmire is telik neki. Jó, hogy elment, erősítgeti az apja. Eszes, életrevaló gyerek.

– Tizenhat hold földem volt, mégse fesseleghettem: az összes jövedelmemet fölfalta az adó. Háromszor egymás után elvitte a talajvíz a termést, két kereszt horpadt szemű búzám termett egy láncon. Gaz volt az is, nem búza. Ebből éljek? Biztatgattak, majd kapok adóenyhítést...

Erdei Verona sorolja ezt monoton, majdnem szenvtelen

hangon, csak besenyő őseitől rámaradt sötét, koravén arcán rándul meg két izom. Két apró izom a szája szögletében. Nyel egyet, gyanakodva rám néz, hagyom-e beszélni. Megszokhatta, hogy gyakran a szavába vágnak.

– Holdról holdra adogatom el az örökölt meg összekapart földet. Istenem, hogy ragaszkodtam hozzá valamikor! Ezzel az agyonrepedezett két kezemmel. Most meg el kell adni. Darabról darabra. Nagy részét a kombinát vette meg, több mint egy éve, szinte ingyen. Potom százhuszezer régi dínárét holdját. A mai napig nem láttam az árát. Én meg csak fizetem a nagy adót a nem létező földemre. Csoda-e, ha néhanapján kifordul az emberből a panasz?

(Dudás Károly: *A túloldalon, Riport, 1972*)

„...Állt és nézett, nézett visszafelé a zentai ember. Körülötte törökösen főzött kávé és vinyak illata szállt, szerb beszéd hallatszott az asztalok körül innen is, onnan is. Tekintetével nem pásztázott végig semmit és senkit. Pillantása nem volt sem kihívó, sem alázatos, sem hűvös, sem lemondó. Mozdulatlan volt ez a szem, és messzire, nagyon messzire, az Óperenciás-tengeren is túlra tekintett. Pásztorokat láthatott, jászolt is talán, meg végtelen, bársonyos kékséget és rezgő, délibábos párába vesző karcsú tornyokat. Kisgyermekeket látott a zentai ember és békésen mosolygó asszonyokat, tavaszi illatban fürdő fekete földeket és rekkenő déli hőségben pihegő poros akácokat. Csöndes, álmos és napsütéses délutánokat látott és hosszú, langyos alkonyokat, amikor a kerti asztalok körül a tücskök cirpelése lassan beleolvad a meghitt beszélgetésbe. Must illata terjeng és körte meg szilva édes illata. Odébb, a síkságból éppen csak kiemelkedő dombocskák lassan belevesznek az estébe, és valahonnan, talán a hetedik határból, magányos női hang énekel egykedvűen: „A ludasi kertek alatt, Két barna lány szépen halad...” Az esthajnalcsillagot látta a zentai ember és egy ócska, összetákolt kukoricacsutka babát gyermekkorából, amivel a szomszéd kislánya játszott a Csík-ér partján. Tornyos felé és Oroszlámos felé és Gombos felé nézett, látta a szabadkai városháza tornyát és a Kishegyesen át vezető országút nagy kanyarulatát, a kanizsai Tisza-part füzeseit és egy barátságos ház verandáját Becsén. Sokáig, nagyon sokáig, az idők végezetéig állt ott a buszállomás büféjének ajtajában a zentai ember. Szeme fénylett egy kicsit, de száraz volt, akár a tapló. Tágra nyílt és előre meredt. Ezerszáz esztendő és egy újszülött világra nyíló ablaka volt ez a szem, amelyet nem fogok elfelejteni, amíg csak élnem adatik meg ezen a sárteken. (1991. okt.–1992. márc.)

(Domonkos László: *Magyarok a Délvidéken, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992*)

Kinn a tanyán

A szántás kifogyott a lábuk alól, benn jártak már a tanyaudvaron. Most, hogy csak karnyújtásnyira voltak az öreg meggyfáktól, elképedve látták, milyen nagyon megritkult a lombjuk, milyen siralmasan agyoncibált lett. „Pedig még csak október eleje van”, mondta a férfi. „Máskor októberben nem bírtunk kilátni rajtuk. Megbújtak köztük a seregélyek.” A gyerek a korhadt kútvezet nézte, s amikor felfedezte, hogy kitéglázott környékét teljesen belepte a gaz, sehol a simára koptatott téglalapok, újból elerőtlenedett. Titokban arra várt, hogy suta ugrásaival elébük szalad sánta lábú öreg kutyájuk, a költözködés zűrzavarában világga ment Bogár, szűkülve a lábukhoz dörgölődik, de semmi nem mozdult.

A férfi átvágott az udvaron, a gyerek szóltanul baktatott utána. Az udvar közepén a férfi váratlanul megtorpant, hátracsapott fejjel beleszagolt a levegőbe. „Csakugyan, mintha égne valami”, mondta. „Nézze, a kémény is füstöl”, mondta a gyerek. „Van bent valaki.” A férfi vállat vont, s elindult a tanyaépület felé. A gyerek elszántan követte, közben a fölhorzsolt bőrről falakat figyelte, a kitöredezett üvegű ablakokat. Másfél hónap alatt mennyire tönkrement, gondolta, nem hitte volna, hogy másfél hónap alatt ennyire tönkremenjen. Persze, több mint egy hétig szakadt az eső, eláztatta a nádat, a falakat. Ha nem vágják ki az akácokat a tanya körül, most nem volna ennyire sivár az udvar. Ezt még akkor meg akarta mondani az apjának, de inkább hallgatott, mert amióta meghalt az anyja, s magukra maradtak, az apja nagyon megváltozott, mogorva lett és kevés szavú, úgyis csak a fejét ingatta volna szóltanul.

A férfi csak ment előre, még az ajtó nélkül árválkodó bejáratnál sem állt meg, még annyira sem, hogy megnézzék, lépést tud-e tartani vele a gyerek. Most, hogy bent voltak az épületben, s keresztülváltak a keskeny gangon, egyre jobban érezték a füstszagot. Bent meglehetősen sötét volt, a gyerek hiába meresztgette a szemét, kezdetben semmit sem látott. Amikor a szeme megszokta a félhomályt, lassan fölismerte a szobát, amelyben eddigi rövidke életét leélte. A szoba szűkös volt, döngölt földpadlóján szakadozott gyékény, tenyérszerű résein átvert a kemény szárú tarack. Tudtam, gondolta a gyerek diadalmasan, s újra sírhatnékja támadt, tudtam, hogy nekem lesz igazam: mire kijövünk, mindent benő a porcfű meg a tarack. Pillantása sorra tapogatta a leszakadozott mennyezetet, a fehéren világító gerendákat, a salétromfoltos pingált falakat, az üres szöghelyeket a falban. Ekkor meglátta az öregembert is, aki ott állt a sarokban, a füstölő kályha mellett, és várta,

hogy közelebb menjenek hozzá. Vékony, szinte törékeny termet, jó fejjel alacsonyabb az apjánál, fehér hajú, finom arcbőrű öregember. Végigmérte őket tetőtől talpig, kicsit ijedten, kicsit tolakodóan, aztán csak ennyit mondott: „Behúzódtam ide a szél elől. Azt hittem, már nem lakja senki.”

„...itt maradhat.” A gyerek mondani akart valamit, de aztán az apjára pillantott és csendben maradt. A szobát nézte. A földbe süppedt, kidőlt oldalú vaskályhán, a törött lábú asztalon és a két nyegde széken kívül csak az öregember meg az apja volt a szobában, ő mégis úgy érezte, tele van hatalmas, idegen emberekkel. Akiknek semmi de semmi keresnivalójuk az ő tanyájukon.

„Othagytam a lányomat meg a vejemet”, mondta az öregember. „Be szándékoztam menni a faluba, a húgomhoz. Megláttam ezt a tanyát, idehúzódtam a szél elől. Azt hittem, nem lakik itt senki.” A férfi kinyitotta a száját, mondani akart valamit, de kint fütyülve föltámadt a szél, arra figyelt. „Nézz szét, aztán indulunk vissza a faluba”, mondta a gyereknek. „Még majd itt fog bennünket az eső, beleragadunk a sárba. Nézz szét meg egyszer, aztán indulunk vissza. Lassan már sötétedik.”... „Othagytam a lányomat meg a vejemet”, mondta az öregember a másik szobában. A hangja erőtlen volt és sipító. „A lányom azt mondta, ne nyúlkáljon az ételbe, mert a szutykos kezére verek. A vejem meg azt: ezentúl majd a kiskonyhában adunk magának enni. Erre én elindultam a húgomhoz a faluba. Aztán behúzódtam ide a szél elől. Szóltam volna a húgomnak, néha hozzon ki egy kis ennivalót. Így mégis kénytelen leszek bemenni a faluba.” „Mondtam már, hogy itt maradhat”, az apja hangja türelmetlen volt, ingerült. „Ez a tanya már nem a mienk, ez már senkié. Addig maradhat, ameddig a kedve tartja. Ameddig össze nem dől a tanya.” A gyerek nyelni akart, de valami nagy erővel szorította a torkát. Oda akart szaladni az apjához, fuldokolva mondani valamit, de csak ment szóltanul végig az ajtó nélküli szobákon...

A gyerek inkább érezte, mintsem látta, hogy az apja elindul a kijárat felé. Egyszerre hogy megjött a hangja, gondolta, annyit beszél. Csoszogós lépteivel az öreg is kibotorkált utána. „Akkor én itt maradnék”, mondta odakinn. A hangja rekedt volt és alázatos. „Mégis csak legjobb nekem egyedül”. „Úgy látszik, elült a szél”, mondta az apja.

A gyerek ott állt mozdulatlanul a sötétben, alakját pillanatokra világította csak meg a vaskályhában pattogó tűz erőtlen lobogása. Még mindig nehezen kapott levegőt, nem értette, mi történik vele. Kezét a mellére szorította, állt mocnástan. Aztán egyszerre elmúlt minden: a légszomj, a szorongás, a kedvetlenség,

megnyugodott. Odament a kályhához, kinyitotta az ajtaját. A nyíláson kiömlő fény szétáradt a szobában, imbolygó táncba kezdett, a sötét háttérből előrehozta a törött lábú asztalt, a támlátlan széket, a fölperdült szélű gyékénysávokat, a sarokból a horpadt szalmarakást, amit az öregember ágynak használhatott. Holnap már ott alszok abban a vadidegen házban, gondolta, a nyolcadik emeleten. Fölmarkolt egy csomó szalmát, sietség nélkül csóvává sodorta. Milyen száraz, gondolta, milyen nagyon száraz. Még jó, hogy nem esett ki a parázs, nyomban tüzet fogott volna.

A keményre sodort szalmacsóvát odatartotta a kályhanyíláshoz, várta, hogy a lángok belekapjanak. „Gyere, mert én indulok”, mondta az apja odakinn. A hangja ingerült volt. „Megyek, rögtön megyek”, mondta a gyerek. A lángoló csóvát odatartotta a szalmarakáshoz; amikor sütni kezdte az ujjait, a gyékényra hajította, s figyelte, hogy kezd el égni az is... előre görbülő felsőtesttel állt, nézte a lába előtt szertefutó lángokat, s ezt gondolta: most majd elég a porcfű meg a tarack, az utolsó szálig elég.

Aztán kirohant a tanyaépületből, ez lesz a legutolsó kirohanása, el az apja és az öregember mellett, bele a füstszagú sötétségbe. Hallotta maga mögött az öregember sipítós kiáltozását: „A tanya! Ég a tanya!”

Keresztülvágott az udvaron... Mögötte föltámadt a szél, bíborszín vibrálás kapaszkodott az égre, s ő csak futott a távoli fénnel megvilágított nyárfasor irányába... holnap már ott alszok a vadidegen városban, a nyolcadik emeleten... és futott tovább.

(Dudás Károly: *jártatás, Forum, Újvidék, 1980*)

Fehér Ferenc: Napszámosokkal kapáltam

Napszámosokkal kapáltam. Háború volt, és anyám beteg – cseréltem iskolát. Tizenhét tavaszom keserűn temettem, hiába jártak előttem öreg kapák.

Hittem: utolsó reményükként születtem, és tán ugartörő lettem volna itt. Imádtam és féltem őket: hátha köztük Vágyaimba barlangó akaszódik!...

Számukra sors volt a sors, a hangom gyöngé, s ha háború nem jön, tán még pap leszek... Így mondogatták ők, de fáradt szemükben saját ifjúságuk sírt – az elveszett.

Éjjel megbújtam köztük a szalmaágyon, mert az istállóajtót rázta a szél. Testemet verejték lepte: Ferenc bácsi álmában papról meg halálról beszélt.

Reggelre meghalt az öreg. Körülállták. sárga istállólegyek ültek fakó haján.
– Jó ember volt világ életében – mondták.
– Itt született túlhan, a Bájics-tanyán.

A szó szívembe szúrt, nem tudtam kitépni. Elrohantam, mint az üldözött, de barbár őrségeként kukoricás állta utam: lándzsájuk szemembe döfdösött.

Egy cselédajtónál zihálva megálltam, mint aki nagyon fárad, mert körbe futott.
– Itt született! meghalt! és nem élt! – szóltam volna, de éreztem, szóhoz sem jutok,

mert ahogy ott, a cselédküszöb előtt álltam, az élet rám fújt és szemembe nevetett; cipőm lerúgva, mezítláb vittem a hírt, hogy ott bent egy gyerek épp most született...
(*Topolya, 1951. jan. 11.*)

Betyárvölgy

Betyárvölgy, gyerekkoromnak drága földje, itt csatangoltam nyári délutánon, s míg megnőtt a nádas, átszállt fölöttem kis verébcsapat – csattogó daruszárnyon.

Sárga akáccsoport fonnyadt fönn a lankán, s mégis felém zúgott, szent volt, hívó Bakony... Árnyában átlótt kaszások heverték, aztán Felhőkbe szálltak tajtékos lovakon.

Alkonytájt rét mélyén csirregett a csirke, s úgy rémlett, ott bent szegénység zokog. Meredt nagy pákák hajoltak rá a vízre – elátkozott, buzogányos bajnokok.

Görbe nyárfa hajol fölém. Görnyedt öreg. Hallgat a malom, rét és malomkerék. Megyek, s az a régi fiúcska követ, akinek már többé nem mondok mesét
(*Újvidék, 1953. aug.*)

Senki sem maradt velem

Most kezedre hajtom fáradt fejem,
gyökér karú édesapám.
Mert senki, senki nem maradt velem,
és nem is vagyok talán
én sem, ki írom ezt a verset,
csak jó árnyékok, szelíd lelked,
mely ott leng ma éjjel
ecetfák közt, a széllel,
a temetőcsősz-ház falán.

Még rajtam pihen komoly szemed,
de hiába várom, hogy megintsenek
a nyárért, mely tétlen köszönt el.
S míg hosszan lesem sok okos szavad,
Arcod behullják téli havak
örökszép csönddel. (Újvidék, 1953. szept. 16.)

Fáradt ének egy parasztszobából

Jó lenne magamra lenni itt, e régi szobában,
ahol ismerős még a temetőre néző ablak,
ahol a szegénység úgy ül meg anyám hajában,
mint halott kertek alján az átkozott szalmakazlak.

Itt élt apám. Nem látta senki itten,
s ha ment-ment, amerre vitték a dűlőutak,
szelíd és szakállas volt, mint egy alázatos isten,
aki nem ismer mást, csak a gyalogutat.

Már csak magamnak őrzöm meg a múltat;
öreg rádics, udvar, árva kertem,
nézd el a könnyét tékozló fiúdnak,
és öcsémet dajkálód már én helyettem.

Lengesd előtte lombját a vén akácnak,
s ma májusestén kis falkában pihegnek,
– míg a holdtányérban Cicelle s Dávid muzsikálnak –
sejtsék meg átkát az életemnek.

Aludjanak el békén minden este,
seppegenek mesét ó kiskapuk ölén.
Így haljanak meg, fejük egymás ölébe ejtve,
és barackvirágként hulljanak körém.

Legyenek enyéim mindig, minden tavasszal,
s aki felnő közülük, szóljon miattam,
hiszen az ő lelke is tele lesz panasszal,
s hosszan haldokol, ahogy én haldokoltam.
(Topolya, 1954. márc. 2.)

Álom a dűlőutak szélén

Dajkáló, déli dűlők, szikkadt szülő-kezek,
ahol halkabban jár a szél, itt fektessetek
apám elárvult kunyhója mögé.
Szórjátok rám porát, könnyű porát a nyárnak,
s majd őszre, szóttan, vén csőszök ha rám találhatnak,
szúrják be botjuk a fejem fölé.

Tarka tányérrózsák hajtsák rám kendős fejük,
kunyhó fokán az őszi csönd virrasszon velük,
folyjon be szendergő dinnyeinda.
hol nyáron sincs virág, ott csillámos hó alatt
piros véremtől dúsan tekergő, ős tarack
Virágozzék ki holt karjaimba.

Messziről majd szekerek és csordák dübörögnek,
bódító füstje száll fölém a porló rögnek
s megtorpan fölöttem sok száz lovas.
Kunyhóm kontyába nyilat röpönt egy vad legény,
s nyom nélkül tűnnek el a távol tengerén
zörgő szekerek, szitkok és lovak.

Harmatos, hűvös hajnalban harang ha kondul
béklyózott, szelíd kezekkel emelt toronyból,
mezítlábasan jön egy búcsúmenet.
Mennek, mert ő füstölő leng a pap kezében,
de egy halk legény kiválik talpig fehérben,
s szívembe szórja a búzaszemet.

Tudom, hogy eljön majd. Halk lesz, hozzám hasonló,
nyugodt, mint a föld, s mint a barlangó – bolyongó,
aki tudja, hogy nem vég, sem kezdet...
Akiből mindig hullik el a barázdákban,
mert magaemelte paraszti kunyhójában
nem tud áldozni isteneknek.

Dajkáló, déli dűlők, szikkadt szülő-kezek,
ahol halkabban jár a szél, itt fektessetek
apám elárvult kunyhója mögé.
Szórjátok rám porát, könnyű porát a nyárnak,
s majd őszre, szóttan, vén csőszök ha rám találhatnak,
szúrják be botjuk a fejem fölé.
(Újvidék, 1953. május 26.)

A Magyar Művészetért Díjat kapták 1988-2002 között

Ágh István
 Almási Tamás
 Annus József
 Asszonyi Tamás
 B. Nagy László
 Balikó Tamás
 Balogh Miklós
 Bella István
 Berecz András
 Bereményi Géza
 Bódy Gábor
 Borbándi Gyula
 Bozay Attila
 Böszörményi Géza
 Bródy János
 Bubik István
 Buda Ferenc
 Cantemus Kórus
 Czimer József
 Csere Tibor
 Cserhalmi György
 Csete György
 Csomós Mari
 Darázs Árpád
 Dienes Gábor
 Dobos László
 Dresch Dudás Mihály
 Dubrovay László
 Duray Miklós
 Eperjes Károly
 Esterházy Péter
 Fábri Zoltán
 Farkas Árpád
 Farkas Zoltán
 Fehér Ferenc
 Finta József
 Fodor Antal
 Fodor Sándor
 Foltin Jolán
 Földi Péter
 Gál Sándor
 Garas Dezső
 Gergely András
 Ghymes Együttes
 Gink Károly
 Gombos Gyula
 Gulyás György
 Gulyás Gyula
 Gulyás János
 Gyarmati Livia
 Győrfi Sándor
 Györgyfalvai Katalin
 Győri Balett
 Gyulai Líviusz
 Gyurkovics Tibor
 Halmos Béla
 Hamvas Béla
 Harag György
 Havasi István
 Herczeg János
 Herendi Porcelán Manufaktúra

Hervay Gizella
 Honvéd Együttes
 Huszárik Zoltán
 Ilia Mihály
 Illyés Kinga
 Imre Zoltán
 Jancsó Adrienn
 Jókai Anna
 Jurcsik Károly
 Kaján Tibor
 Kalácsa Együttes
 Kallós Zoltán
 Kányádi Sándor
 Kardos István
 Karsai Zsigmond
 Keleti Éva
 Kerényi Imre
 Kobzos Kiss Tamás
 Kocsár Miklós
 Kocsis Imre
 Kocsis Zoltán
 Kokas Ignác
 Koltai Lajos
 Kondor Béla
 Korniss Péter
 Kós Károly Egyesülés
 Kovács Nagy Mária
 Kovács József
 Kozák András
 Kő Pál
 Kubik Anna
 Kuncz László
 Kunkovics László
 Latinovits Zoltán
 Lázár Ervin
 Lehoczky János
 Liszt Ferenc Kamarazenekar
 Lohinszky Loránd
 Makovecz Imre
 Mátyai Építész Stúdió építészei
 Márai Sándor
 Markó Iván
 Martin György
 Melocco Miklós
 Mensáros László
 Mészáros Ági
 Mészöly Miklós
 Mocsár Gábor
 Molnár Edit
 Muzsikás Együttes
 Nádas Péter
 Nagy Gáspár
 Nagy László
 Nagy-Kálózy Eszter
 Nemeskürty István
 Novák Ferenc
 Olasz Ferenc
 Orosz János
 Ökrös Zenekar
 Páll Ágoston

Páll Antal
 Páll Magdi
 Páskándi Géza
 Péreli Zsuzsa
 Péterfy László
 Pitti bácsi
 Ráckevei Anna
 Ragályi Elemér
 Ratkó József
 Reneszánsz Rt.
 Rózsa György
 Ruszt József
 Samu Géza
 Sára Sándor
 Schiffer Pál
 Schinágl Gábor
 Schrammel Imre
 Sebestyén Márta
 Sebő Ferenc
 Seregi László
 Sík Ferenc
 Siklós Mária
 Sinkovits Imre
 Somogyi Győző
 Somogyi József
 Sütő András
 Sváby Lajos
 Szabados György
 Szabó István
 Szabóky Zsolt
 Szabolcs-Szatmár-Bereg
 Megye Építész Kamara
 Szalay Ferenc
 Szántó Tibor
 Szécsi Margit
 Székely János
 Szervátiusz Tibor
 Szilágyi Domonkos
 Szirtes Ádám
 Szokolay Sándor
 Szörényi Levente
 Szóts István
 Taub János
 Téka Együttes
 Tímár Sándor
 Tiszatáj
 Tolnay Klári
 Tóth Bálint
 Tóth Ildikó
 Tóth Menyhért
 Törőcsik Mari
 Udvardi Erzsébet
 Udvaros Dorottya
 Új Budapest Együttes
 Ulman István
 Utassy József
 Vári Fábián László
 Vass Lajos
 Vörös László
 Wass Albert
 Zsuráfszki Zoltán

Olasz Ferenc: Fenyéd